

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

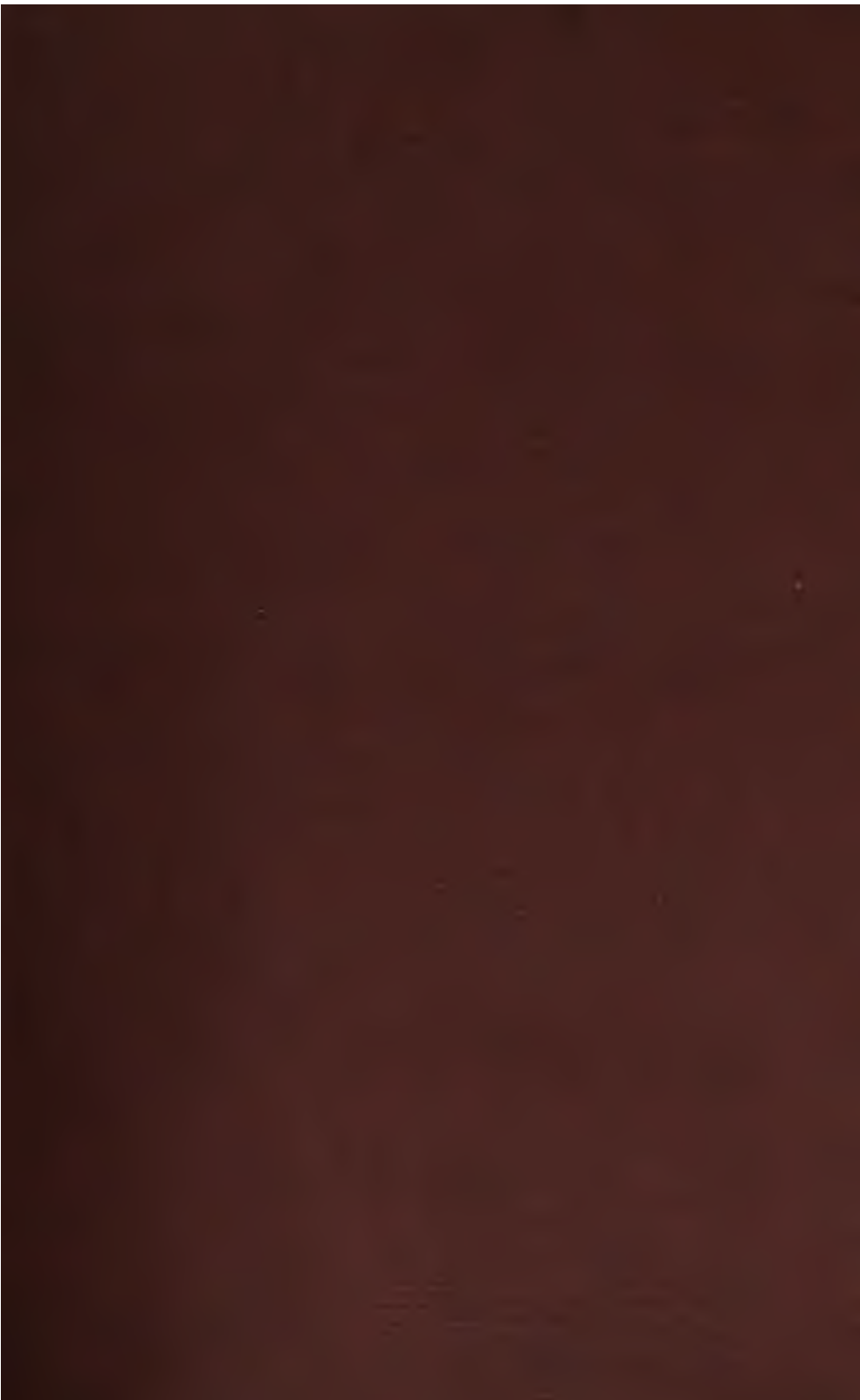
About Google Book Search

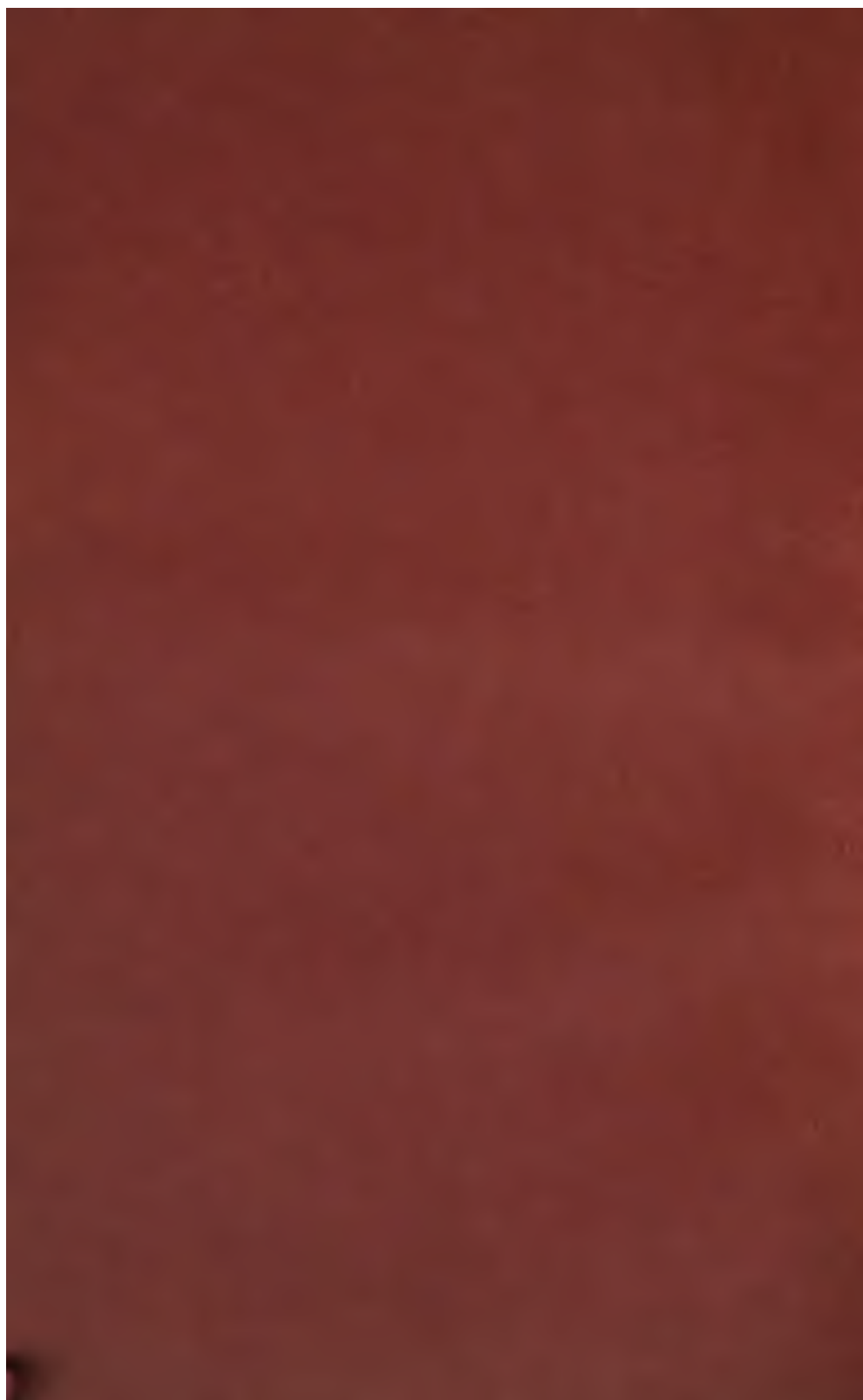
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

3 2044 009 536 707

ÖT ÉV

TÖRTÉNETE

1867—1872

Facta loquuntur

IRTA

TOLDY ISTVÁN

UJ KIADÁS

BUDAPEST 1891
KIADJA RÁTH MÓR

Ans 82569.5

✓

ÖT ÉV

TÖRTÉNETE

Midőn öt évvel ezelőtt a magyar alkotmány helyreállítatott, a törvényhozás újra megnyílt mezején a nemzet egy nagy forradalom félbenszakadt rombolásaival s befejezetlen alkotásaival állt szemben. Az adott viszonyok és nem ignorálható tények, a kor fejlődése és két évtized mulasztásai azon feladatot tűzték Magyarország elé: a forradalom művét úgy a rombolásban, mint az alkotásban befejezni. A magyar országgyűlés 1867. februártól kezdve, nem névleg, de tényleg, alkotmányozó gyűlés volt. Az elmúlt öt év törvényhozásának alig volt fontos ténye, mely ne a multból ránk maradt viszályok kiegyenlítésében, régi visszaélések beszüntetésében, százados szükségek kielégítésében vagy oly alkotásokban állt volna, melyek számára előbb a tért a múlt rombadólt hagyományaitól meg kellett tisztítani.

Szerencsére a monarchia békéje meg volt őrizhető, s a nemzet ez öt évet kizárólag az új szervezkedésre, egy új existentia alapjainak lerakására fordíthatta. Végtelen tanulságos látnunk: mikép foglalja el egy nép a tevékenység mezejét, melyről évtizedek erőszaka leszorította, miként működik teljes, felszabadult erejével saját újjáteremtésén, miként használja fel kitartása s bátorsága diadalát, miként tud szakítani a mult balságos maradványaival s felhasználni annak életképes hagyományait, miként bírja a jelent összekötő kapocs csá tenni az egymástól annyira különböző

mult és jövő között. Mert ha nincs ugrás a természetben, nincs a politikában sem; s ami itt annak látszik, nem más, mint az események rohamos haladása bizonyos irányban, melyek csak azáltal lettek erőszakossá, mert sokáig erőszak által gátoltattak a fokozatos haladásban.

S miután a feladat 1867-ben az volt: kibontakozva azon zavarból, melyben egy lehetetlenné vált mult hagyományai, a nem ignorálható jelen követelményei, egy forradalom félbenszakadt műve s két évtized halomra gyűlt tényei valóságos chaosszá keveredtek össze, — államintézményeinket oly alapokra rakni le, melyek öszhangzásban a kor tényeivel és igényeivel, Magyarország állami létét biztosítsák s szabadságának és fejlődésének szabad tért nyissanak, — ma azon kérdés áll előttünk:

valjon sikerült-e ez, és mennyire? miként használtuk fel ez öt évet intézményeink újjáteremtésére?

Mindnyájan láttuk, sokan közülünk szerepeltek azon eseményekben, melyek e kérdésre a feleletet megadják. Nincs Magyarországbán valamirevaló polgár, ki ha egyébbel nem, reményeivel s aggodalmaival részt ne vett volna a lefolyt évek ama nagy küzdelmében, melyben állami létünket és szabadságunkat a biztonság garantiáival ellátott intézményekre törekszünk alapítani.

Valjon nem felesleges munka, nem oktalan kísérlet-e ily viszonyok közt „históriát“ írni azon nemzedék számára, mely azt megalkotá?

Háborúban a harcosok legnagyobb része nincs azon helyzetben, hogy ítéletet mondhasson az egész hadviselés felett, mert annak csak azon részleteit ismerheti kellőkép, melyekben közvetlenül részt vett.

A vezérek viszont, kik oly positiót foglalnak el, melyről a műveletek minden részleteit áttekinthetik, képtelenek reá, mert nem bírnak a szükséges elfogulatlansággal oly események megítélésére, melyekben saját tevékenységek nyilatkozik.

Igy a politikában is.

Ezért hiszem, hogy egy részrehajlatlan szemlélő, ki a lefolyt küzdelmeket nem valamely párt szempontjából, hanem az ország érdekeinek objektív álláspontjáról tekinti, nem cselekszik felesleges dolgot, midőn megkísérti vázlatát adni a felszabadult Magyarország első félévtizedének. Elismerem, merész vállalkozás ily közel fekvő időről történetet írni. Teljesen az nem is sikerülhet. De ha sikerült az események tárgyilagossá elbeszélése, a szereplők részrehajlatlan megítélése által oly képet adnom a lemult évek történetéről, melyből némi hasznos tanúságokat vonhatunk le a jövőre, úgy elértem célomat.

És ha egyáltalában jogosult e kísérlet, úgy legjogosultabb kétségkívül ma, midőn az 1869—72-diki országgyűlés már befejeztetett. Tartsunk tehát rövid pihenőt, s mielőtt a jövőben követendő politikánk felett határoznánk, idézzük vissza emlékezetünkbe a lefolyt öt év eseményeit, hogy lássuk, valjon helyes volt-e a politika, melyet a múltban követtünk? s hogy, a mennyiben nem lett volna helyes, miként lehet a jövőben az elkövetett hibákat jóvátenni, a mulasztásokat helyrehozni?

1872. ápril 20-kán.

I

A Bach-rendszertől sem jóakarói, sem ellenségei nem vitathatják el, hogy demókratikus volt, — a maga módja szerint. Megvalósította az 1848-iki forradalomnak néhány ez irányban tett, de még papíron maradt nagy fontosságú vívmányát. Behozta a közteherviselést, adott úrbéri páténst, s az ösiségi pátens és a polgári törvénykönyv életbeléptetése által véget vetett az arisztokratikus magyar magánjog uralmának. S demokratikus volt nemcsak rendszabályai hozatalában, hanem azok alkalmazásában is. A Bach-korabeli hivatalnokoknak utasításul volt adva, hogy a mennyire csak lehet, az alsóbb néposztályoknak fogják pártját a felsőbbek ellen. A politikai üldözés mezején a grófi vagy bárói korona ép oly jelentéktelen volt 1850 után, mint jelentékeny 1848 előtt; sőt a barrikádokról került premiernek különös kedve telt benne, százados nevek hordozóinak nyakúra lágni plebejus talpával.

A parvenu báró, a néptribunságról felkapott absolut miniszter, ki az osztrák kormányban addig példátlan fitymálással bánt el az ősrégi, büszke magyar arisztokráciával, ily módon nem lehetett népszerű ember a magyar toryk szemében. A Bach-rendszernek ekként

ellensége lett nemcsak azon hazafias része a magyar aristokráciának, mely egynek érzé magát a nemzettel, mely Wesselényiben, Széchenyiben, Batthyányban s másokban hű harcosokat és megbízható vezéreket adott a nemzetnek, hanem ellensége lett azon, Bécs és Róma felé gravitáló része is, mely az osztrák kormányt, a míg nemcsak absolut, de aristokratikus is volt, mindenben támogatta Magyarország ellenében, mely még pár évvel előbb, 1847-ben is megkísérté Magyarországnak a Metternich-féle Austriába olvasztását.

Ezen, az aristokrácia iránt tekintettel nem levő, tehát „minden szentet lábbal tapodó“ absolutismus ellen a magyar conservatívek határozott oppositíót képeztek. Az olasz háborúig azonban ez oppositiónak nem volt politikai fontossága. Súlyt csak akkor nyerhetett, midőn Bach báró elbocsáttatott s a külcsapások és benső elégtelenség tanácsosnak mutatták megkísérteni a Magyarországgal való kibékülést.

A magyar conservatívek 1860. októberben hatalomra kerültek, s megkísértették a kiegyenlítést.

De ügyöket elválasztották a nemzet ügyétől. A Pesti Napló, Deák Ferencz közlönye, 1860. novemberben kitűzte a 48-as zászlót, melyet a nemzet csakhamar magáénak fogadott. E nemzeti politika ellenében a conservatívek az októberi diploma keresztülvitelét vállalták magokra. Nyíltan támogatták e diplomát, mely kedélyes bonhomióval megtagadta Magyarország állami önállását, és csinált belőle tartományt, melynek joga van némi „autonomiára“; s midőn gr. Apponyi György 1861-ben a június 30-iki leirattal Pestre jött, vele együtt rendelet érkezett a budai hadparancsnoksághoz, hogy szükség esetén fegyveres hatalommal is támogassa a nemes grófot azon országgyűlés feloszla-

tásában, melynek egyik háza szerencsés volt benne elnökét tisztelhetni.

E készség azonban a Bécsben hangadó osztrák államférfiakat nem bírta eléggé meghatni. A conservatívek „nem kellettek“ sem a nemzetnek, sem a kormánynak, s egy meghiusult kísérlet után kénytelenek valának az ügyek vezetését a magyar arisztokratia egy további árnyalatának engedni át.

Szerencsére arisztokrátiánk az efféle „árnyalatokban“ nem szenved hiányt, s így a nemzetnek megvolt azon vigasztalása, hogy az 1861-iki országgyűlés feloszlata s a rákövetkezett provisorium ismét fényes történelmi nevek auspiciuma alatt mehetett végbe.

Az országgyűlés el vala oszlatva. A megyékben nemalkotmányos főispánok kinevezték a tisztikarokat. Katonai helytartó székelt Budán s a közös hadsereg naponként új babérokat aratott az adóexekuciók mezején. A sajtó el vala nyomva, a hírlapírók egymásután a Károly-kaszárnyába vándorolva élvezték gr. Pálffy Mór vendégszeretetét. Törvény nem létezett. És, bár az absolutismus emberei mindig a „rend“ nevében szokták a szabadságot megfojtani, bár az 1861-iki provisorium céljául szintén csak a rend helyreállítása tűzetett ki, soha a rendetlenség nem volt Magyarország közigazgatásában nagyobb, mint e négy éves kivételes állapot alatt, hacsak a rendszerré vált corruptiót nem akarjuk az állami rend nevével feldiszipítani.

Az eredmény, melyet e provisorium felmutatni bírt, olynemű vala, hogy jobb lett volna a kormánynak nézve, ha elmarad. Mert azon néhány erdélyi képviselő, ki ott szügyenkezett a birodalmi tanács padjain, csak annál kirívóbbá tette a kormány politikájának teljes fiaskóját Magyarországon.

E provisorium nem a conservatívek műve volt. Ők akarták a kiegyenlítést. De a mód, melyen akarták, lehetlenné tette azt, amit akartak.

Kiegyenlítést akartak az októberi diploma, vagy, mint utóbb kitűnt, az 1847 értelmében.

E kiegyenlítést a nemzet, mely Deáktól jelszavává fogadta a 48-iki törvényeket, határozottan elvetette. Az osztrák kormány, mely februári chartájával még az októberit is meghazudtolta, sokalta. A conservatívek sem alul, sem felül nem bírtak támaszszal. Bukniok kellett.

A nagy politikai hiba, melyet októberben kezdett szereplésökben elkövettek, abban állt, hogy oly programot akartak megvalósítani, mely rajtok, vagyis egy csekély cliquen kívül nem kellett senkinek.

Hogy a sikernek csak némi reményével is működhessenek, el kellett volna fogadniok a nemzet programját, melyet összes Magyarország népe támogatott.

Valószínű, hogy, ha ezt teszik, 1860-ban még kormányra sem hivatnak; vagy ha igen, Schmerling felülkerekedése után még gyorsabban buknak meg. Valószínű, hogy ez által a kiegyenlítés 1861-ben épen úgy megghiúsult volna, mint megghiúsult így. De nem lehetetlen, hogy sikerült volna Magyarország követeléseinek igazságos, sőt a monarchiára nézve szükséges és üdvös voltát döntő körökben bebizonyítaniok; és kétségtelen, hogy a koronát megkímélték volna ama csalódástól, melyet éveken át táplált, hogy t. i. Magyarországgal lehet más alapon is, mint a törvényes 48-ikin, kibékülni.

Nem tették, és ezáltal bukásukat megfosztották azon dicsőségtől, mely hasonló körülmények közt a

bukással jár; és a koronát úgy, mint az osztrák államférfiakat megerősítették azon tévhitben, mely szerint Magyarország kész árúba bocsátani alkotmányát. Mert ezt kívánta implicite az októberi diploma, ezt nyíltan a februári pátens, melyért a conservatívek szintén részt vettek a felelősségből. És 1861-től 1864-ig senki sem remélte volna, hogy Magyarország becsalható a birodalmi tanácsba, ha a conservatívek el nem hitetik Bécsben, hogy a 48-iki zászló nem egész Magyarország symboluma.

És Bécsnek e reménye, mely a conservatívek 1860—61-iki szerepléséből új tápot merített, egyik legnagyobb akadály volt a kiegyezésnek.

A bécsi kormány, a birodalmi tanács többségére támaszkodva, miután az egyenes reichsrath-választásoknak Magyarországon elrendelésébe a korona belé nem egyezett, a kiéheztetés eszközéhez nyúlt. Schmerling felállítja a jogvesztés elméletét, mely szerint Magyarország régi jogait az 1848—49-iki harcban elvesztette, s a birodalmi tanács tapssal fogadta az államminiszter körmönfont okoskodását, nem gondolta meg, hogy, ha ez elmélet helyes, akkor a dynastia is csupán a hódítás ingatag jogcímén uralkodik Magyarországon, akkor Magyarországnak, amint ereje van, joga is van Ausztriától elszakadni. Tapssal fogadta a miniszter jelszavát is, ki nyíltan hirdette, hogy „várhat“, teljesnek nyilvánította magát, ami sohasem volt, és remélte, hogy e fikció alapján képes lesz a monarchiát alkotmányosan újjászervezni. És valjon csodálhatjuk-e e reményt az osztrák politikusokban, midőn maguk előtt látták Magyarország legfényesebb neveinek hordozóit, kik a 48-iki törvényeket ép úgy perhorreskálták, s a nemzet követeléseit ép oly veszélye-

seknek hirdették a monarchiára nézve, mint Schmerling úr és engedelmes többsége?

Magyarország ismét a passiv oppositóra vala utalva. De a provisorium alatti passiv oppositio sokban különbözött a nemzetnek a Bach-rendszer irányában tanúsított magatartásától. A forradalom után a kétségbeesés vett volt erőt a nemzeten. Ez az egyeseket végletekre hajtá. Voltak, akik teljesen lemondtak a nemzet jövőjéről, voltak a kik csak új forradalomtól remélték a már nem valószínű menekülést. A valódi remény, mely nyugalmat ad és munkásságra biztat, csak kevés erős lélekben élt.

Nem így 61 után. A külesemények megingatták az absolut kormányt, s az 1861. év rövid politikai élete bebizonyítá, hogy a nemzet távolabb áll a politikai haláltól, mint bármikor. Az 1861. év átalánossá tette ismét a reményt. Deák második felirata, melyet a képviselőház aug. 8-kán egyhangulag fogadott el, mérsékletet öntött ismét a kedélyekbe, és helyreállítá az egyetértést. És ezek valának az 1861—65-iki passiv ellenállás jellemző vonásai.

Az összes nemzet a második feliratot fogadta programjává; s azon szilárd, de mérsékelt magatartás, melyet négy éven át tanúsított, megkönnyíté a Schmerling-kormányra nézve beteljesítenie a felbomlás azon természetszerű processusát, melynek csiráját már keletkezésekor magában hordá.

A birodalmi tanács többsége 1864—65 telén az államminister ellen fordult. Schmerling állása meggingott. Ekkor Deák Ferenc elérkezettnek találta a pillanatot, tüterére tapintani a koronának és közvéleménynek egyszersmind. Megírta a híres „husvéti cikket”, mely 1865. april 16-kán a Pesti Naplóban megjelent

A husvéti
cikk. 1865.
apr. 16.

s Magyarország álláspontját a kormánynyal szemben kifejté. Egy magyar báró bemutatta a Napló e számát a császárnak, ki a cikket elolvassván, nem titkolható örömmel vette a hirt, hogy az Deák tollából eredt. Hasonló sensációt költött e cikk a nemzetben. Ez egy hírlapi cikk uralkodó és nép közt oly termékeny magját vetette el a bizalomnak, mely többé ki nem volt irtható. Hatása bizonyítja, hogy a lelkek már megérttek a kibékülésre.

A közeledés, melyet Deák felszólalása a szellemekben létrehozott, csakhamar tényekben nyilvánult. Juniushan a császár Pestre jött a gazdasági egyesület kiállítását megnézni; s a bizalom és ragaszkodás néhány ösztönszerűleg váltott szava elég volt a Schmerling-kormány megbuktatására.

Schmerling
bukása.

A nemzet ékesszóló bizonyítványát adta politikai érettségének, s a császár elhatározá magát egy új kísérletre.

Néhány héttel utóbb ismét a conservatívek ültek a kormányon és most szabad kézzel működhettek. Ők adták az irányt a ministeri tanácsban, s nem kellett többé centralista osztrák ministerek ellen küzdeniök, mint 1861-ben. Amit ezentúl tettek, tisztán saját meggyőződéseik és képességeik szerint tették.

A kormány összehívta az erdélyi országgyűlést, mely törvényesen nem létezett többé, az unió megvitatására, mely már törvény volt, s melyet végrehajtani kellett volna, nem megvitatni.

Nem állította vissza a megyéket, melyek nélkül Magyarországon alkotmányos élet nem volt képzelhető.

A nemzet Deák és társainak mérséklő hatása alatt szó nélkül tűrte e törvénytelenégeket. A kormány nem panaszkodhatott, hogy az ország nem méltányolja

helyzete nehézségeit. Az 1865-iki kormány iránt, melynek politikáját nem osztá, oly előzékenységgel, oly bizalommal viseltetett, minővel alkotmányos kormányok is ritkán dicsekedhetnek.

Magyarország békülékeny hangulatát osztá Erdély is, melynek gyűlése lehető mérsékelt hangon sürgette az uniótörvény végrehajtását s Erdélynek a pesti országgyűlésre meghívását, ami végre december 15-kén meg is történt.

Időközben a szeptemberi manifestum felfüggeszté a februári chartát, s a magyar országgyűlés megnyitott.

A trónbeszéd meghozta a conservatívek programját. Elfogadta kiindulási pontul a *pragmatica sanctiót*, de a közös ügyek fogalmát kelletén túl terjeszté, a 48-iki kormányforma megváltoztatását s a királyi hatalmat korlátozó 48-iki törvények revisióját követelte.

A trónbeszéd. 1865. dec.

A conservatívek nem tanultak s nem feledtek semmit.

Ez a trónbeszéd nem elégíthette ki a nemzetet. Az egyetlen haladás, mely belőle szólt, a jogvesztés elméletének feladása s a *pragmatica sanctio* elismerése volt. Ezeken kívül a trónbeszéd követeléseivel ugyanazon ponton állt, melyet a conservatívek 1861-ben elfoglaltak.

Szerencsére Deák szava példátlan befolyással bírt a nemzet közvéleményére. A képviselő jelöltek kevés kivétellel Deák nevével s politikájával zászlajokon léptek választóik elé, s ennek aegise alatt nyerték mandátumjokat. Deák tekintélye és népszerűsége oly általános volt, hogy az országgyűlés elején sokan lehetlennek tarták pártok keletkezését. A Hon roszallta

a Deákpárt megalakulását, mert „a baloldal is Deák elveit vallja.“ De Deák azon reményben, hogy a törvényhozás nem lesz kénytelen a követelések meddő terére szoritkozni, melyen a nézetegység fentartása a nemzetben előrelátható volt, jókor hozzálátott elvbarátainak egyesítéséhez, s pártja 1865-ben kétakkora volt, mint 1861-ben.

Az első fel-
irat. 1866.
febr.

A trónbeszédre adandó válaszul Deák 1866. febr. 8-kán egy felirati javaslatot terjesztett a képviselőház elé. A Deákpárt s a 61-iki határozati párt, melyek 30—40 tag kivételével az egész házat magokba foglalták, pártolták a javaslatot, s az egyhangúlag elfogadtatott volna, ha a conservatívek fel nem szólalnak ellene. Megtették. Megtámadták a javaslatot a kormány álláspontjáról s tiz napig tartó vitát idéztek elő. Bartal György és gr. Apponyi György voltak vezérszónokai a csekély párttöredéknek. Ellenökben Eötvös és Ghyczy, Andrassy és Tisza, Szentkirályi és Som-sich és mások keltek fel a nemzet álláspontjának védelmére s minden beszéd egy-egy csatavesztés volt a kormányra nézve. Végre február 22-kén Deák szólalt fel, s a conservatívek által hirdetett opportunistási politika ellenében a jogfolytonosság eszméjét a legragyo-góbb beszédek egyikében védte, melyek a képviselőházban valaha tartattak. Parlamenti vita ritkán hozott pártnak ily nagy szabású diadalt. A conservatívek minden álláspontjukból kiverve, kénytelenek valának letenni a fegyvert, s a felirati javaslat, mely ellen oly nagy szenvedélylyel kezdték meg a harcot, végre ellenmondás nélkül elfogadtatott. Még a conservatívek nagy része is ráadta szavazatát.

A feliratban, mely a képviselőházban febr. 26-kán hitelesítettén, a Budán időző uralkodónak átadatott,

a képviselőház mindenekelőtt köszönetet mondott neki alkotmányos szándékaiért. Elismerte, hogy a trónbeszéd könnyített a helyzet nehézségein, elismerte a közös ügyek létezését, sőt megígérte, hogy haladéktalanul hozzá fog látni e tárgyban egy javaslat készítéséhez. Kijelenté örömét afelett, hogy az uralkodó Austriában is vissza akarja állítani az alkotmányos életet, s e körülmény figyelembevételét ígérte. Köszönetet mondott a horvát és erdélyi ügyben tett lépésekért s elnézést és bizalmat ígért a kinevezendő magyar ministeriumnak. De más részt az októberi diplomát és februári pátenst határozottan elveté; kívánta, hogy a *pragmatica sanctio* feltételei az uralkodó által is teljesíttessenek; kijelenté, hogy a közös ügyek elismerése mellett fenn akarja tartani Magyarország állami önállását, az 1848-iki törvények revisióját a felelős kormány kineveztetése előtt megtagadta, követelte ennek kinevezését, Fiume s Dalmátia visszacsatolását, a száműzöttek haza bocsátását, a megyék helyreállítását s általjában a jogfolytonosság elvének gyakorlati elismerését.

Senki sem lehetett s nem is volt kétségben az iránt, hogy e felirat a nemzet kilencvenkilenc századrésznének nézeteit fejezi ki. De a conservatívek nem akartak az ország szava előtt meghajolni. Nem érték be azon éclatans vereséggel, melyet a képviselőházban szenvedtek, s átvitték a nemzet elleni harcot a felsőházba, oly térre, melyen még a formaszerinti győzelem is vereség vala.

Külön feliratot indítványoztak a felsőház részéről, mely a képviselőházét leszállítsa. A vitában, mely e kérdés felett kifejlett, 1866. februárban, az aristokratikus gőg és vallási türelmetlenség oly szenvedély-

lyel támadták meg az 1848-iki törvényeket, Magyarország állami létének törvényes alapját, mely a megdöbbszent közönséget figyelmezteté reá, hogy van még az országban párt, melylyel egykor heves harcot kel-
lend vívnia a 48-iki eszmékért. A papok mind a conservativekkel szavaztak s a külön felirat elfogadtatott.

A februári vitákban a conservativek compromittáltak a kiegyenlítés eszméjét, midőn korona és nemzet közé állva, erre oly kiegyezést akartak ráérőszakolni, melyet az sohasem fogadhatott el.

Ennek dacára a képviselőház nem mondott le a reményről. A felirat kimondta volt, hogy a ház javaslatot fog készíteni a közös ügyekről, s rögtön a felirat elküldése után 1866. febr. 28-kán Deák Ferenc e célra egy 67 tagu bizottság kiküldését indítványozta. A 67-es bizottság kiküldése. Az indítvány március 1-jén egyhangulag elfogadtatott. Ekként a hibát, melyet a conservativek a trónbeszédben s az országgyűlésen elkövettek, a képviselőház Deák vezérlete alatt, amennyiben hatalmában állott, jóvátette.

Jóvátette annyira, hogy az uralkodó, közvetlenül a képviselőház felirati vitája után elhatározá magát a magyar ministerium kinevezésére, s már készen állt egy királyi leirat, mely az országgyűlést e tényről értesítse.

A conservativek azonban minden erejüket megfeszítették az alkotmány ezen egyedül teljes és correct visszaállításának meggátlására, és gr. Eszterházy Móricnak sikerült az uralkodó szándékát megmászítani.

Az okmány, mely egy tollvonással véget vetett volna a három százados alkotmányküzdelemnek, megsemmisítettett, s helyette leküldetett a hirhedt már-

ciusi leirat, mely még a trónbeszéd kedvező hatását is semmivé tette.

Márciusi
leirat.

A képviselőház, midőn a 67-es bizottmányt kiküldé, a gyakorlati térre lépett, melyen egyedül volt az alkotmánykérdés megoldható. A márciusi leiratban a kormány, ahelyett hogy e térre követné, folytatta az elméleti vitát az államjogi kérdések felett. Polemizált még oly követelések ellen is, melyek a feliratban nem foglaltattak. A trónbeszédben a korona egy lépést tett az ország felé, s a képviselőház a felirat és a 67-es bizottmány kiküldése által a közeledést viszonzá, — és a márciusi leirat még a trónbeszédnek is mögötte maradt. Élesebben mint az, támadta meg a 48-iki kormányformát, s mindazon 48-iki törvények előleges revisióját követelte, melyek azóta végre nem hajtottak, mert „világrendítő mozgalmak pressiója alatt keletkezvén, a rögtönzés bélyegét viselik magokon.“

Ezt sem a trónbeszéd, sem az 1861. július 21-iki leirat nem kívánta; de kívánták a conservatívek 1866. márciusban.

E leirat után, mely határozott visszalépés volt a trónbeszéd álláspontjáról, a képviselőház, ha nem akarta az alkudozások fonalát elejteni, nem tehetett mást, mint folytatni a meddő vitát s a leiratot egy új feliratban megcáfolni. Midőn a második felirati javaslat március 19-kén felolvastatott, a képviselőház közfelkiáltással akarta elfogadni, de a conservatívek ismét megtámadták a nemzet követeléseit. S most már nemcsak megverettek, de megfutottak is. Mert miután a jogfolytonosság elve ellen intézett szenvedélyes kifakadásai után némelyek névszerinti szavazást kívántak, a conservatív töredék meglapult és rászavazott a javaslatra.

Második fel-
irat.

A felirat nem volt s nem lehetett más, mint a leirat pontonként való cáfolata. De e tekintetben Deák mesterművet alkotott benne. Az alkotmányosság alapfogalmait oly elragadó ékesszólással s a logika oly elragadó hatalmával fejtegette, hogy e munkálatot bármely szabad nép politikai katekizmusául fogadhatja. Nyiltan, tartalék nélkül kifejté az ország követeléseit, de egyszersmind kifejezte az országgyűlés készségét, a törvényes állapotba való átmenetelt lehetőleg megkönnyíteni. És intéstül a korona számára, mely az Eszterházy Móricok veszélyes tanácsaira hallgatott, határozottan szakított mindazon aristokratikus és feudális igényekkel, melyek a magyar kiegyenlítést saját céljaikra remélték kizsákmányolhatni. Deák s a képviselőház tudták, hogy a márciusi leirat bűne kizárólag a conservatívek mesterkedésének eredménye volt; vállukon keresztül tehát a békejobbot egyenesen az uralkodónak nyújtották.

Sőt tovább mentek.

A 67-es bizottmányt a ház azért küldte ki oly jókor, hogy az javaslatot készítvén a közös ügyekről, nemzet és korona meggyőződjenek, hogy a fenforgó kérdéseket lehet minden félre nézve előnyös módon megoldani. E bizottmány most, a márciusi leirat dacára, május 3-kán egy 15 tagu albizottságot választott, mely gr. Andrássy Gyula elnöklete alatt rögtön hozzá is látott e munkálat elkészítéséhez.

A 15-ös al-
bizottság
munkálata.

Ily stádiumban volt a kiegyenlítés ügye, midőn a monarchia Porosz- és Olaszország által váratlanul megtámadtatott. E válságos helyzetben már az önfentartási ösztön is azt követelte volna, hogy szánja el magát a kormány azon rendszabályokra, melyek a birodalom belerejét megkétszerezték volna. Porosz- és

A 66-iki há-
ború.

Olaszország hatalmas szövetségesre számítottak Magyarország elégtelenségében s az osztrák viszonyok zavart voltában, és hála a conservatív kormány bölcsességének, nem csalódtak számításukban. A kormány elnapolta a magyar országgyűlést s vele együtt a nemzet reményeit az alkotmány helyreállítása iránt; elnapolta ugyanakkor, midőn a 15-ös albizottság megjelent közösügyi munkálata félreérthetlenül bizonyítja, miszerint Magyarország kész a monarchia hatalmi állásának fentartására minden lehetőt megtenni. A conservatívek a háborúba kevert uralkodót megfosztották egy kielégített Magyarország támogatásától; s Deák, midőn a königgrätzi vereség után Bécsbe hivatott, kénytelen vala nyíltan kijelenteni a császárnak, hogy a jogaitól megfosztott Magyarországtól rendkívüli erőfeszítést várni nem lehet. A pesti lapok parlamenti kormány kinevezését kívánták, felszólították a kormányt, adjon egy eszmét a népnek, melyért lelkesülni tud, de a conservatívek még e kritikus napokban, melyekben a monarchia létele forgott kockán, sem valának képesek saját érdekeikről a haza és monarchia javára megfeledkezni. Deák és Andrássy eredménytelenül hagyták el Bécset, s szemben a monarchia alaposan összezavart viszonyaival, szemben minden népei elégtelenségével a császárnak nem maradt más hátra, mint a lehető gyors békekötésben keresni menekülést az általános felbomlás veszélye ellen.

A háború szerencsétlenül végződött. A julius végén megkötött béke nehéz csapásokat mért a monarchiára. De a vereség, melyet a háromszázados bécsi politika szenvedett, egyszersmind egy szebb jövő csiráit rejté magában. Austria elveszté olaszországi birtokait, de ezáltal megszabadult egy tartománytól, melynek meg-

A háború
eredményei.

tartása temérdek áldozatába került, melynek birtoka folytonos ellenséges helyzetbe hozta Olaszországgal s lehetlenné tette a barátságos viszonyt Franciaországgal. Kiszorított Németországból, de ezáltal leszorított egyszersmind azon német politika teréről, mely a monarchia legjobb erejét problematikus külső célok javára absorbeálta, ezáltal felbomlott azon viszony Austria és Németország közt, mely, mint a historia bizonyítja, lehetlenné tette Magyarország állami önállását. A porosz-olasz háború által Austria hagyományos európai szereplésének két ágától, az olasz és német politikától, elesett; és a viszonyok hatalma által arra utaltatott, hogy súlypontját és céljait ezentúl önmagában keresse, hogy minden erejét önnön javára és felvirágzására fordítsa.

Érezte mindenki, hogy a prágai béke által az egyetlen fensőbb politikai természetű akadály hárított el a magyar kiegyenlítés útjából. A béke megkötése után az egész monarchia várta a magyar országgyűlés összehívását, s mintegy a dolgok természet szerű következményének tekinté azt, hogy most már a magyar felelős ministerium kinevezessék.

Csak a conservatívek nem látták be, hogy a magyar alkotmány helyreállítása most már nemcsak lehetőség, de a megváltozott viszonyok közt első rangú politikai szükség a monarchiára nézve. Lapjaik a háború alatt úgy, mint a háboru után folytatták a harcot a 48-iki alkotmány ellen. Mialatt a bécsi centralista lapok a maguk álláspontjáról támadták meg Magyarország követeléseit s a paritás elvét határozottan elvetették, a magyar conservatívek lapjai, a Pesti Hirnök és Magyar Világ az ország érdekeinek hősiesség megtagadásával küzdtek a 48-iki kormányforma

conservatívek harca
48-iki törvények
ellen.

ellen. Nyíltan hirdették, hogy a parlamentáris rendszer nem fér össze a *pragmatica sanctio*-val s a közös ügyekkel; concessiókat kívántak a 15-ös albizottság közöstudgyi munkálatán túl is a birodalmi egység s absolutismus javára, és augustusban új experimentumot helyeztek kilátásba, mely azonban nem kellett senkinek. És hogy minden kétséget eloszlassanak afelett, hogy egy clique rögeszméin kívül csupán annak uralomvágya vezérli politikájukat, végre hajlandók valának a 48-ból elfogadni a felelős kormányt, de nem a parlamentárist; jól tudva, hogy a parlamentáris kormányrendszer pártjukat visszahozhatlanul megfosztandja az uralkodás jótéteményétől.

A conservatívek átlátták, hogy az alkotmány visszaállítása véget fog vetni pártjuk dicsőségének, s rettenthetlenül folytatták a hatalomért való harcot az ország és monarchia rovására. Hétről hétre, hónapról hónapra halasztá a kormány az országgyűlés összehívását, mintha csak célja volna elkeseríteni a nemzetet, s megfosztani a reménytől, hogy követelései békés uton teljesíttetni fognak. A baloldali sajtó már megindította a harcot a Deákpárt közöstudgyi munkálata ellen, s a kormány még mindig lavirozott, midőn minden elveszett nap egy-egy argumentum vala a baloldal kezében kiegyenlítés ellen.

Másfél év alatt, melyben a conservatívek korlátl

A conservatívek s a kiegyezés.

lanul uralkodtak a kormányban, egy lépéssel sem vitték előre a kiegyezés ügyét. Kormányzásuk egyetlen eredménye 1866. őszén az volt, hogy a bizalom, melyet az uralkodó ígéretei a nemzet lelkébe oltottak, tünedezni kezdett, hogy a kiegyezés ellenei az országban napról napra szaporodtak, s a Pesti Napló kény-

telen vala a kormányt a Deákpárt visszavonulásával fenyegetni, ha tovább folytatja halogató politikáját.

Ily körülmények közt a nemzeté s első sorban azon férfiaké, kik után a közvélemény indult, vala az érdem, hogy az alkudozások fonala nem szakadt meg, mint 1861-ben. Deák a nemzetet mérsékelni, Andrássy az uralkodót megnyerni igyekezett, nehogy a nép türelmetlensége s a kormány csökönössége jóvá nem tehető összeütközésekre vezessenek. És sikerrel. Nemzet és korona mindinkább meggyőződtek róla, hogy a conservatívek nem tényezői, de akadályai a kiegyenlítésnek. Akarták a békét, de úgy, hogy Magyarország azt a 48-iki vívmányok árán vásárolja meg. És miután kétségtelen vala, hogy az ország a forradalom vívmányairól lemondani nem fog, csakhamar kétségtelenné lön az is, hogy a kiegyenlítés a conservatívek segélyével nem, de ellenökben talán sikerülni fog.

II

A monarchia 1866. nyarán ritka látványt nyújtott a világnak: népet, melynek milliói eszélyesebbek, mint saját kormánya; absolut uralkodót, ki alkotmányosabb érzelmű, mint egy alkotmányos eszmékben nevelkedett nemzet kebléből vett tanácsosai. Valamint a császár volt 1865-ben az első, kit a husvéti cikk meggyőzött és bizalomra hangolt Magyarország iránt, úgy 1866-ban is ő volt a döntő körökben az első, ki átlátta, hogy a kiegyenlítés csak a magyar alkotmány teljes helyreállítása által és csak a nemzet bizalmát bíró férfiak segélyével vihető keresztül. Ő, ki a háború alatt Deáktól és Andrástól kívánt tanácsot, a háború után ismét felhivatta az országgyűlés alelnökét Bécsbe. Megindult a ministeri értekezleteken és a coulissák megett vítt küzdelem az ellentétes irányok közt; melyben egy részen Andrásy gróf állt, Magyarország közvéleményére, más részen a conservatívek s az udvar absolutistikus elemeire, századok traditióira s a tényleges hatalom birtokára támaszkodva. A küzdelem esélyei hullámzóttak. Augustus elején illetékes körökben ismét meg akarták kísértetni, nem lehetne-e Magyarországot egy összpárlament eszméjének megnyerni; majd ismét

Andrásy és
Lónyay
Bécsben.

azon nézet kapott túlsúlyra, hogy a magyar alkotmány visszaállítandó, de csak a 15-ös albizottság közösgyi munkálatának törvényynyé létele után. A mérleg a magyar alkotmány helyreállítása javára hajolván, a conservatívek igyekeztek a dolgoknak e rájuk nézve kedvezőtlen fordulatából lehetőleg hasznót venni. Eleinte conservatív ministerium kinevezése forgott szóban, majd hajlandók lettek volna a Deákpárttal egyesülten ministeriumot alkotni. September elején már kézről kézre járt egy coalitiós ministérium névsora, melyben Sennyey, Ürményi, Majláth nevei békében megfértek Andrásy, Eötvös és Lónyayé mellett. De Andrásy, Eötvös és Lónyay, kik e tanácskozásokban Magyarország érdekében részt vettek, határozottan kijelentették, hogy ily ministeriumba nem lépnek. A 15-ös albizottság munkálatát tették programjokká, és készek valának annak keresztülvitelét magokra vállalni, de jól tudták, hogy ez csak oly kormánynak sikerülhet, melynek minden egyes tagja teljesen bírja a nemzet bizalmát. A fuzionális kormány eszméje tehát elejtetett. A magyar ministerium kinevezése elvben már el volt fogadva, de két nehézség állt megvalósulása útjában. Az első a conservatívek valának, a második azon absolutistikus udvari elemek, melyek a conservatívek magatartásából erőt s támogatást merítettek s az alkotmány helyreállításának előfeltételéül tüzték egy közösgyi törvény hozatalát, mert „Austriát nem lehet megkötött kézzel kiszolgáltatni Magyarországnak.“ Ezáltal a kiegyenlítés ügye zsákutcába szorult. A magyar országgyűlés ugyanis az alkotmány teljes helyreállítása előtt törvényalkotásba jogérvényesen nem bocsátkozhatott. E circulus vitiosusból csak egy módon volt menekülés: oly ministerium kinevezése által, mely az ország-

gyűléssel szemben tárcakérdést csinál a 15-ös munkálatból. Ez egyedül lehető és alkotmányos kiút azonban a kormány által el nem fogadtatott. Októberben a császár egy rendkívüli bizottságot küldött ki a 15-ös munkálat megbírálására, Hübner báró elnöklete alatt, melyben magyar részről Andrásy és Lónyay vettek részt, de hála a conservatívek másfél éves harcának a 48-iki alkotmány ellen, a bécsi politikusok csökönösége e bizottmányt is eredménytelenné tette; amennyiben ezek is egy közöstügyi törvény előleges meghozatalát kívánták, mibe a magyarok bele nem egyezhettek. 1866. okt.

A kiegyenlítés kérdése az udvari körökben ily módon szinte megfeneklett; s a kormányférfiakban vagy az akarat vagy a képesség hiányzott egy nagy elhatározásra, mely egyedül szabadithatta meg a zátonyra jutott járművet. Az országban napról napra nőtt a türelmetlenség, s az elégtelenség félreismerhetlenül nyilatkozott. S a mód, melyen a kormány a hangulat fenyegető fordulatának elejét venni megkísérté, végleg tönkretette annak tekintélyét. Október 17-kén kiadatott egy kézirat, mely az országgyűlés összehívásához szükséges előintézkedéseket elrendelte, de annak összegyűlését az uralkodó cholera miatt elhalasztá. Az ország tudta, hogy az említett szükséges előintézkedések semmiben sem állnak, s az elégtelenség érzelméhez most azon megérdenlett kicsinylés járult, melylyel a kormány iránt viseltetett.

Bajos megmondani, meddig huzódott volna még a kérdés, és mennyi idő kellett volna Andrásynak és Lónyaynak minden ellenállás megtörésére, ha a conservatívek továbbra is megtartják a hangadó szerepet a kormányban. Szerencsére azonban október végén a b. Beust.

döntő hatalom kisiklott kezökből, midőn b. Beust neveztetett Austria külügyministerévé. A szászországi b. Beust középszerű államférfiúi tehetség, de ügyes, finom diplomata volt, s egy megbecsülhetlen tulajdonságot hozott magával a kormányba: elfogulatlanságát. Mint a mindig Austriával tartó Szászország minisztere, ismerte a monarchia viszonyait, de mint távol szemlélő, nem bírt annak belügyeiben sem rokon sem ellenszenvekkel. Azon kevés bécsi ministerek egyike vala, kik nem gyűlölték Magyarországot, s az első, ki annak javát akarva előmozdította. Világosan látta a monarchia belviszonyait, átlátta hogy úgy az abszolutizmusnak, mint a conservatív és feudális igényeknek napja lejárt, s amint kellő tájékozást szerzett magának, befolyását latba veté a magyar kérdés mielőbbi kielégítő megoldása javára. Október 30-kán nevezetett miniszterré, s már azon királyi leiraton, melylyel az országgyűlés november 19-kén megnyitott, félreismerhetlen vala, hogy a kiegyenlítés ügye hathatós támaszt nyert benne.

Novembri
leirat.

A novemberi leiratban az uralkodó elismerését nyilvánította a 15-ös munkálat „kiindulása és végirányzata felett,” s kijelenté, hogy az „alkalmas csatlakozási pontul” szolgálhat a kiegyezésre. Sőt belement az operátum részleteibe is, és megjegyzéseket tett egyes pontjaira. Határozottan megígérte a felelős kormány kinevezését s a közösügyi kérdés részletes elintézését már a leendő felelős kormány teendői közé utasította. Míg 1861-ben a kormány kijelenté, hogy az 1848-iki törvényeket soha el nem ismeri, s az 1865-iki trónbeszéd azoknak csak alaki érvényét ismerte el, most az uralkodó tartaléktalanul elismerte e törvényeket és

szava kezeskedett az országnak arról, hogy „küszöbén áll immár óhajai teljesülésének!”

E leirat félreérthetetlenül bizonyította, miszerint a conservativek, kik az alkotmány egyedül helyes visszaállítását s ez által a kiegyenlítés létrejövetelét eddig gátolták, minden ponton megverettek. E pillanattól fogva tényleg meg valának bukva, s csak addig maradtak még kormányon, míg Andrássy és Lónyay kiegyenlítették azon technikus természetű akadályokat, melyek a magyar ministerium kineveztetésének még útjában álltak.

A kiegyenlítés eszméje eként a kormánykörökben megszabadult egy ellenségtől, de ugyanekkor a nemzet kebelében támadt egy másik ellensége, melyet ép úgy le kelle győzni, hogy a béke nemzet és korona közt végre létrejöhessen. S ez az 1861-iki határozati párt ivadéka vala, mely azáltal tette magát nevezetessé, hogy többségre jutván megijedt önmagától és önkényt átengedte volt a diadalt a kisebbségnek. E párt számos tagjai 1865-ben Tisza Kálmán és Ghyczy Kálmán vezérlete alatt külön pártot alakítottak. Hirdették ugyan, hogy Deák elveit vallják, de azért nem csatlakoztak hozzá. Az országgyűlés első évében azonban a Deákpártot követték, és követték nemcsak a negatív mezején, midőn a nemzet követeléseit kelle formulázni, de követték akkor is, midőn a Deákpárt az akció terére lépett s a 67-es bizottmányt kiküldé. Ennek 15-ös albizottságában nyilatkozott először a két párt közt a nézetkülönbség, mely addig csak a hangosabb deklamációban nyilvánult. A Tiszapárt, mint a 15-ös albizottság kisebbsége, különvéleményt készített a közös ügyekről. Most, 1866. novemberben, midőn Deák a 67-es bizottmányt munkálko-

A conserva-
tívek bu-
kása.

Nézetkülönbség a közös ügyekben.

dása folytatására kívánta utasíttatni, Tisza Kálmán azt indítványozta, jelentse ki az országgyűlés, hogy a 67-es bizottmány az alkotmány helyreállításáig felfüggeszti működését. Hosszú vita támadt e kérdés felett, melynek végén Deák indítványa 227 szóval 107 ellenében elfogadtatott. E vitában vált el e párt teljesen a Deákpárttól. A kedvező novemberi leirat után megtagadta azt, amit a kedvezőtlen márciusi után megtett, s így 1866-ban azzal kezdte szereplését, amivel 1861-ben befejezte: önmagának meghazudtolásával.

A baloldal
elválása a
Deákpárttól.
1866. nov.

A kérdés, mely az országgyűlés két nagy pártját egymástól elválasztá, a közös ügyek kérdése vala. Az uralkodó személyének azonsága Magyarország és Austria közt, ama korban, mely egész Európában a fejedelmi absolutismus és annak nyomán a centralisáció kora volt, három század folytában szükségkép közös ügyeket hozott létre a két birodalom között. Magyarországnak önálló kultörténelme megszűnt. A practica sanctio oly jogokat adott a királynak, melyek mellett Magyarország e kapcsolatban nem bírta állami önállását fenntartani. A törvény biztosítá az ország függetlenségét, de ellentétben állt a tényekkel s azon nagy királyi hatalommal, mely hasonlókép törvényben gyökerezett. Az 1723-iki alsótábla, a practica sanctio megkötése után érezte, hogy e törvény hallgatólag közös ügyeket teremtett, de azokat meg nem határozta, s szerződésre akart lépni Austria rendivel e közös viszonyok szabályozására. A kormány azonban, mely az absolutismus hatalmát ily kötés által veszélyeztettnék látta, e szándék kivitelét meggátolta. A létező, de el nem ismert közös ügyek folytonos alkotmányharcot idéztek elő, s e küzdelemben az erők egyenetlensége folytán vesztes mindig a nemzet vala.

A közös
ügyek kérdése.

Az egyetlen dolog, amit elérni birt, az volt, hogy az ország képzelt önállását törvényekbe iktathatta, melyek a valósággal ellentétben álltak s a gyakorlatban lehetetlenek valának. És még e papiros törvények garantíája is igen tökéletlen vala. Az 1791: X. tvcikk kimondá „hogy Magyarország más tartományok módjára ne kormányzottassék“, — ami tulajdonképen még az absolutismust sem zárta ki, mely szintén többféle lehet. Ugyanez év más törvényein, mint az 1791: XVII. tvcikkben, mely magyarok alkalmazásáról szól a külügyministeriumban, már a valóságos reálunió szaga érzik meg. Oly erős volt a tényleges helyzet logikája, hogy a 91-ki rendek Magyarország önállását vélték biztosítani oly törvény által, mely egyenesen ellene vala irányozva. Ily módon, szemben a fejedelmi hatalom nagyságával, Magyarország 48 előtt a valóságban alig bírt többel, mint a belkormányzati önállás külformáival. A kül-, had-, kereskedelmi s vámügyek a bécsi kormány által, absolut módon és egységesen kezeltettek Magyarország hozzájárulása nélkül, a pénzügy legfelső forumban az osztrák kormány kezében volt, melynek döntő befolyása illusoriussá tette még a belkormányzat és törvényhozás függetlenségét is. A 48-ki forradalom érezte ez ellentétet törvényeink s a valóság közt, és átlátta, hogy az a közös ügyek el nem ismert létezéséből származik. Amíg tehát az ország beligazgatását s törvényhozását önállóvá tette, s nemcsak törvényekkel, de intézményekkel is biztosítja; a külügyet, a hadügy egy részét s ezeknek költségeit közöseknek elismerte. De nem állapíthatá meg a közös ügyeknek sem terjedelmét, sem kezelési módját. Érintkezésbe akart lépni az osztrák országgyűléssel e kérdés megoldása végett, de nyujtott keze visszautasított. A

A közös
ügyek 1848-
ban.

közös ügyek kérdése megoldatlan maradt, s e nyílt kérdések a 48/9-ki háborúba sodorták az országot.

Nem az, ami a 48-iki törvényekben megvolt, hanem az, ami belőlök hiányzott, okozta 48-ban az ellenforradalmat. A békés kiegyenlítésnek Magyarország s a dynastia közt tehát főfeltétele a közöstügyi kérdés elintézése vala. Ennek világos öntudatában készíté a Deákpárt a 15-ös albizottságban közöstügyi munkálatait. Meghatározta benne a közöstügyek körét, kezelésekre nézve megállapítá az alkotmányos eljárást, kimondá, hogy Magyarország s Austria ez ügyekre a paritás alapján egyenlő befolyással birjanak s a delegációk intézményében organumot adott e befolyásnak. A nagy változás, melyet e munkálat magában foglalt, abban állt, hogy a közös ügyek az absolutismus kezéből kivéve a két birodalom alkotmányos kezelése alá adassanak; hogy a szabad Magyarország ezentúl a szabad Austriával érintkezzék, mint nemzet nemzettel.

A baloldal
első külön-
véleménye.

A 15-ös albizottság kisebbsége különvéleményt készített e kérdésben. A baloldal e véleményben, hasonlóan a Deákpárthoz elismerte a feloszthatlan birtoklás és kölcsönös védelem elvét, a királynak a hadseregre vonatkozó főhadúri jogait, kész volt részt vállalni az államadósságból, kereskedelmi és vámszerződést kötni Austriával, egyetértésben vele állapítani meg a közvetett adók alapelveit stb. A baloldal a közös ügyek költségeinek felosztására nézve még a quota-rendszert is elfogadta s véleménye a lényeges pontokban alig volt egyéb, mint másolata vagy más szavakkal való kifejezése a Deákpárt programjának. Lényeges eltérés volt azonban a két párt közt a közös ügyek kezelésére nézve. A Deákpárt az alkotmányos kezelés lehetővé tétele végett érintkezésbe akart lépni Austria kép-

viseletével, s ezáltal a két birodalom közt, melyet eddig a fejedelmi hatalom tartott össze, oly szövetséget hozni létre, melynek tárgya és célja az alkotmányos szabadság biztosítása legyen. A baloldal kész volt kibékülni a dynasztiával, de elveté a népek szövetkezésének eszméjét. Elfogadta a közös ügyeket s a quotát, de fázott egy szabad nemzettel való érintkezéstől; s hogy ezt elkerülhesse, azon kérdések eldöntését, melyek számára a Deákpárt a delegációkat alkotta, vég forumban a király abszolút hatalmára bízta. A lényeges, elvi eltérés a Deákpárt és baloldal közt tehát abban állt, hogy amaz az önállóságot azon befolyásban kereste, melyet Magyarország saját ügyeire gyakorol, s az alkotmányosság biztosítására szövetkezni akart az osztrák néppel; ez viszont az önállást az elszigetelésben vélte megtalálni s ennek kedvéért az alkotmányt a fejedelmi absolutismus törvénybe igtatásával akarta megkoronázni.

Az országgyűlés el levén oszlatva, a pártok egyelőre csak a sajtóban küzdhettek egymással. A Hon csakhamar hadjáratot indított meg a Deákpárt munkálata ellen, ráfogva hogy az reális unióra vezet, és megtámadta a közös ügyeket, melyeket pedig saját pártja is elismert. A háború után, mely a kiegyezés legnagyobb akadályát elhárítván, annak kivihetőségét csak növelte, a Hon, miután a baloldal absolutistikus munkálata nagy visszatetszést szült a közönségben, felfedezte, hogy az idő nagyot változtatott a két munkálaton, minél fogva többé egyik sem fogadható el. Decemberben a képviselőház felirata átadatott a császárnak, s ez kielégítő feleletet adott rá. B. Beust Pestre jött a Deákpárttal értekezni, Andrásy és Lónyay pedig Bécsben jártak a had- és pénzügy rendezésére nézve

részletes megállapodásokat hozni létre. Az alkotmány visszaállítása s a kiegyenlítés létrejötte már küszöbön állt. De minél közelebb jutott a nemzet óhajai teljesüléséhez, annál szenvedélyesebbé vált a baloldal küzdelme ennek szükséges előfeltételei ellen. Mialatt januárban a Hon a sajtóban folytatta a polemiát, a 67-es bizottmány első ülésében Tisza Kálmán visszavonta a 15-ös albizottság kisebbségének munkálatát, s a 67-es bizottmányban a baloldal nem is lépett fel új operátummal. Rövid idő alatt a Tisza-párt ez alkalommal másodszor desavouálta önmagát.

A 67-es bizottmány.

A 67-es bizottmányban megkísérté a baloldal a kiegyenlítést meghiusítani. Nyáry Pál indítványozá, hogy az alkotmány helyreállítása előtt a 67-es bizottság ne tárgyalja a közös ügyi munkálatot, mire pedig a képviselőház utasítá. A többség azonban a Deák-párt részén vala, s a 67-es bizottmány csekély változtatással magáévá tette a 15-ös munkálatot.

Hadkiegészítési pá-
tens. 1867.
jan.

Az alkotmány visszaállítása közelebb állt mint bármikor, midőn egy közbejött tény az országgyűlés eddigi eredményeit fenyegetni látszott. Az 1866-iki háború csatányosan bizonyítá a hadsereg reformjának szükségét. A kormány nem akarta bevárni az alkotmányos élet helyreállítását s elhatárá a reformművet a maga szakállára megkezdeni. Első intézkedése egy hadkiegészítési pápens kiadása volt. E pápens megjelenése e pillanatban, midőn a nemzet az alkotmány visszaállítását várta, megdöbbentő hatást szült az országban. A kormány bámulatos könnyelműsége, melylyel e fontos kérdést absolut hatalommal akarta elintézni, azonban szerencsére nem gátolhatta meg az ügyek kifejlődését. Az uralkodó szilárdan el volt határozva az alkotmány helyreállítására, és akarata elvette

élet a kormány ügyetlenségének. Deák felirati javaslatot indítványozott, mely óvást tegyen a pátens ellen. Az óconzervatív gr. Cziráky a felső házban ez alkalmat is felhasználta 48-iki törvények megtámadására s azok előleges revisióját követelte. De a conservatívek már oly alaposan meg valának bukva, hogy szavuk nyomtalanul elhangzott. A képviselőház egyhangúlag elfogadta Deák feliratát, s midőn az január 23-kán az uralkodónak átadatott, ez határozottan megígérte a magyar ministerium kinevezését a közel jövőben, melynek rögtöni életbeléptetését már csak technikus természetű nehézségek gátolják.

A kölcsönös jóakarát és elhatározott szándék csakhamar győzött e nehézségeken. Január 21-kén gr. Larisch osztrák pénzügyminister elbocsáttatott s helyében b. Becke, a kiegyenlítés osztrák részről való előmozdítóinak egyike bízott meg a pénzügyek ideiglenes vezetésével. Február 6-kán a 67-es bizottmány befejezte a közöstügyi munkálat tárgyalását. Másnap Deák és Andrássy az uralkodó által Bécsbe hivat-
tak. A császár Deákot szólította fel a felelős kormány
megalakítására. De Deák hajlott korára hivatkozván,
nem fogadta el a kitüntetést s gr. Andrássy Gyulát
ajánlta az uralkodónak, e „gondviselésszerű férfiút“,
kinek ifjúi erélye képes lesz a helyzet nehézségeivel
megküzdeni. A császár elfogadta az ajánlatot s Deák
és Andrássy részvételével megállapított a kineve-
zendő ministerium névlajstroma. Február 12-kén mi-
nistertanács tartatott Bécsben, melyben már a leendő
magyar ministerek is részt vettek. Elkészítettetett ezután
a leirat, mely Magyarországot alkotmánya helyreállítá-
sáról s a magyar miniszerelnök kineveztetéséről ér-
tesíti. A leirat első szövegezését a császár hidegnek

A ministe-
rium meg-
alakulása.

Az alkot-
mány hely-
reállítás.
1867. febr.
17-én.

találván, Horvát Boldizsárt bízta meg egy új leirat készítésével, mely Magyarország iránti rokonszenvének melegebb kifejezést adjon. A nagyfontosságú okmány, mely az uralkodó alkotmányos érületéről és népe iránti szeretetéről ékesszóló bizonytságot tett a világ előtt, február 17-kéről kelt és 18-kán már a magyar képviselőházban felolvastatott. Február 19-kén több elítelt kegyelmet nyert. 23-dikán a miniszerelnök gr. Andrásy Gyula értesíté a képviselőházat, hogy az összes ministerium kineveztetett, s a korona új tanácsosai 28-kán megjelentek a képviselőházban.

A ministe-
rium.

Az alkotmányos kormány gr. Andrásy Gyula elnökele alatt, kire egyszersmind a honvédelmi ministerium vezetése bízott, állt: b. Eötvös József vallás és közoktatási, Lónyay Menyhért pénzügyi, Horvát Boldizsár igazságtügyi, Gorove István kereskedelmi, b. Wenkheim Béla belügyi, gr. Mikó Imre közlekedési és gr. Festetich György udvari ministerekből. Mind oly férfiak, kik az ország bizodalját bírták, kiket a nemzet megszokott volt törekvései élén állva látni.

A ministerium minden tagja a Deákpárthoz tartozott. A königgrätzi ütközet után, midőn a ministerium kinevezése az udvarnál szóban forgott, Andrásy a Deákpártból és baloldaltól akart kabinetet alkotni. A kormány kinevezetésének ügye azonban augusztusban elejtetett. Az év végén már egy ily koalíciós ministerium lehetetlen vala. A baloldal a közösügyek feletti vitákban végleg elvált a Deákpárttól, s így Andrásy kénytelen volt kabinetjét a szoros értelemben vett Deákpárt soraiból megalkotni.

Az ország óhajainak rég várt teljesülése kimondhatatlan lelkesedést szült mindenfelé. Az örömhír

villámgyorsasággal elterjedt az országban, a templomok megnyíltak hálát adni istennek a szabadság vértelen diadaláért, febr. 20-kán minden város kivilágított s Magyarország minden részéből egymást érték az üdvözlő és bizalmi iratok Deákhoz s Andráshoz. Az országgyűlés egy küldöttség által köszönte meg az uralkodónak az alkotmány helyreállítását. Milliók kértek áldást a nemzet nagy vezérére, ki annyi hányattatás után a hazát végre biztos révpartba vezette, a nagyreményű államférfiúra, ki egy ország újjáteremtésének fáradságos de dicső munkájára vállalkozott, és mindenen felett azon uralkodóra, ki önmegtagadása és igazságszeretete által sietett évtizedek tévedéseit helyrehozni; s midőn a király március 12-kén Pestre jött, élénken tapasztalta saját szavainak igazságát: „Boldog fejedelme csak boldog országnak lehet!”

III

1867. febr.
A kormány
első teendői.

Az újon kinevezett ministeriumnak tevékenységét mindenekelőtt a legégetőbb szükségek kielégítésére kellett fordítania. Első sorban állt ezek közt az ország anyagi szükségeinek fedezése. Alkotmányosan megállapított költségvetés nem létezett, s a ministerium illet a már megkezdődött évre nem készíthetett. A kormány tehát felhatalmazást kért az országgyűléstől az adókat az előbbi kormány által megállapított költségvetés alapján behajthatni. Nem volt halasztható a hadsereg kiegészítése sem, mely a januári pátens visszavétele folytán már ügyis elkészett volt. A kormány tehát kénytelen volt felhatalmazást kérni az ujoncállításra is. Madarász József a szélsőbalról ugyan indítványozá, hogy az állandó hadsereg töröltessék el s negyvenezer honvédre bizassék az ország védelme, és hogy adóbehajtás helyett éljen el az ország egy évig adósságból; de a képviselőház még nem volt megérve Madarász eszméi számára s a kívánt felhatalmazásokat a kormánynak megadta.

Nem kevésbé szükségesek, de már népszerűbbek valának a kormány némely más tényei. A Thun-féle protestáns pátens hatályon kívül helyeztetett. A ministerium felhatalmazást kért a megyék helyreállítására s esküdtszékek felállítására, melyek a 48-iki sajtótörvény

értelmében sajtóvétségek felett ítéljenek. A törvényhozás megszavazta a kívánt rendszabályokat s 1867. március 9-kén a magyar sajtó először lélekzett fel ismét szabadon tizennyolc éves elnyomása után. A pesti hirlapírók március 16-kán diszlakomát rendeztek e tény megünneplésére, s azon részvét, mely az ország minden részéből ez alkalommal nyilvánult, bizonyítja, hogy a nemzet nagy súlyt fektet a sajtó felszabadulására, s hogy a közönség meglegedésével csak azon férfiak érdeme versenyezhet, kiknek az írott szó visszanyert szabadságát köszönte.

A kormánynak ápril 10-kén kelt rendelete visszaállította a törvényhatóságokat. A megyei s városi bizottmányok az egész országban visszafoglalták helyöket, melyből a provisorium alatt kiszorítottak, s ápril és májusban a tisztujítások mindenfelé megtartattak, melyeknek túlnyomó részében a Deákpárt ült diadalt. Hogy anyagi emléke is legyen az alkotmány visszaállításának, Lónyay a koronajavak tulajdonát képező földtehermentesítési kötvényekből megvette a magyar korona számára a gödöllői uradalmat. Az országgyűlés helybenhagyta a vételt s a király örömmel adta beleegyezését a jószág megszerzésébe, mely azóta a királyi család kedvenc nyári tartózkodási helyeinek egyikét képezi. Március 10-kén a miniszterium végleg átvette a kancellária és helytartótanács kezéből az ügyek vezetését. A császári rendőrigazgatóság beszüntettetett, a magyar testőrség ismét életbeléptettetett, a kétféjű sasok mindenütt helyet adtak Magyarországnak cimerének, — minden hirdette, hogy Magyarország végre visszaadatott önmagának.

Eleget tévén a pillanat szükségeinek, a törvényhozás haladéktalanul hozzálátott azon függő kérdések

törvényes megoldásához, melyek háromszáz év óta a korona és nemzet közti viszályok kiapadhatlan forrását képezték. Andrásy február 28-kán, midőn a ministeriumot a képviselőháznak bemutatta, a kormány főfeladatának jelenté ki „az ország alkotmányát a birodalmi kapcsolat tekintetéből oly kölcsönös garantiákkal ellátni, melyek annak állandó fennmaradását és békés kifejlődését biztosítják.“ E kölcsönös garantiákra nézve a magyar kormányférfiak a 67-es bizottmány munkálatát tették programmjokká, s e programm alapján vállalták el a kormányt. E munkálatot, mely részvétőkkel keletkezett, a korona magáévá tevén, a ministerium tárcakérdést csinált annak az országgyűlés általi elfogadásából.

A közöstygi bizottság március 9-kén beadta jelentését a képviselőháznak, s március 20-kán megkezdett annak tárgyalása. Böszörményi a szélsőbal részeről megkisérté meghiusítani a tárgyalást; de indítványával, mely azt a koronázás utánra akarta halasztani, kisebbségben maradt. A Deákpárt és baloldal elhatározták a tárgyalást, miután a király koronázása csak a törvénynek általa való szentesítéséhez, de nem a törvényjavaslatnak az országgyűlés általi tárgyalásához szükséges.

A közöstygi
javaslatok.

A baloldal, mely első közöstygi véleményét a 67-es bizottmányban visszavonta, időközben ujat készített s azt a képviselőháznak benyújtá, melynek most a két munkálat közt kelle választania. A deákpárti és baloldali javaslat megegyeztek az elválhatlan hirtoklás, kölcsönös védelmi kötelezettség s ezek mellett Magyarország állami önállásának elvében, de a baloldal azon záradékkal, hogy „csak a fejedelem, illetőleg az uralkodóházra“ terjeszté ki a védelmi köteles-

séget s így a népek szövetkezésének elvét nyíltan elvetette. A Deákpárt az uralkodó udvartartásának költségeit nem közöseknek nyilvánítá; a baloldal erről meg nem emlékezett. A Deákpárt a külügyet közösnek dekretálta. A baloldal, mely első véleményében ennek közösségét szintén elismerte, a másodikban középkori szokás szerint megtette a külügyet ismét királyi jus reservátumnak, miáltal annak közössége épen nem volt kizárva, de melyre Magyarország alig gyakorolhatna befolyást. A Deákpárt s a baloldal első különvéleménye közöseknek ismerték el a hadügy némely részeit, oly módon, hogy a hadsereg vezérlete, vezénylete, s belső szervezete a király hatáskörébe tartozzék, de a hadseregkiegészítés, védelmi rendszer megállapítása stb. a magyar törvényhozásnak maradjon fenntartva. A baloldal második operátumában a hadügy közösségét látszólag elvetve azt is jus reservátummá tette. A Deákpárt s a baloldal első munkálata az említett közös ügyek költségeit közöseknek ismerte, de úgy, hogy az adók kivetése s behajtása a magyar országgyűlés és kormány teendőjét képezze; a baloldal második munkálata elvetvén a közös ügyeket, költségeik közösségét is elvetette. A közös költségek fedezésére nézve a Deákpárt s a baloldal első munkálata a quota-rendszer fogadták el; a baloldal második munkálata e tárgyról — nem szólt semmit. A közös ügyek kezelésére a Deákpárt egy közös felelős ministeriumot akart, a baloldal szerint ez ügyeket a király intézi a magyar és osztrák udvari miniszterek tanácsával. A közösügyi kormányzat ellenőrzésére a Deákpárt országgyűlési küldöttségeket dekretált, vagyis a delegatíókat, melyek külön tanácskozzanak, s melyekben Magyarország egyenrangú befolyást gyakorol a közös ügyekre Aus-

triával. A baloldal első különvéleménye ez ellenőrzést a két országgyűlésre bizta, s ha ezek meg nem tudnak egyezni, a király abszolút hatalmát tette döntővé a két országgyűlés akarata közt; második különvéleményében azonban, a közönség kárhóztató ítélete elől meghátrálva, az abszolút uralkodói hatalmat kihagyta, és nem tett helyébe semmit. Egyebekben mindkét párt késznek nyilatkozott részt vállalni az államadósságokból, kereskedelmi és vámszövetséget kötni Austriával és a közvetett adók alapelvei, vasuti kezelés, pénzrendszer iránt egyességre lépni a monarchia másik birodalmával.

ártok
mjogi
ikája.

A baloldal, mint ezekből kitetszik, nemcsak egy de több véleménynyel is birt a közözügyi kérdésben; de önálló gondolkozásmódját kissé kétségessé tette ama körülmény, hogy véleményei készítésében mindig megvárta előbb a Deákpárt javaslatát; s önálló munkálat helyett a Deákpárt elaborátumának változtatására szorított. E változtatások azonban nem voltak szerencséseknak mondhatók. A vezéreszme, mely belőlök szólt, nem más vala, mint látszólag többet követelni a Deákpártnál, s így hazafiasabb színben tűnni fel, mint a többség. A látszaton túl azonban igényei nem terjedtek, mert feltételei, melyeket a kiegyenlítésnek szabott, részben lehetetlenek, részben kevésbé előnyösök voltak Magyarországra nézve, mint a többségéi. A Deákpárt javaslatának irányadó eszméje volt: a közös ügyek kezelését az absolutismus kezéből kivéve alkotmányos kezelés alá adni, s emellett Magyarország önállását s befolyását a közös ügyekre intézmények által biztosítani. A baloldal első munkálatában nyíltan, a másodikban implicite a fejedelem abszolút hatalmával akarta az alkotmányt betetőzni, növelte volna

Magyarország elszigeteltségét, de nem önállását, s befolyását a közös ügyekre ismét csak papíron álló s a valóságban gyakorlatiatlan törvények által biztosította volna. E két, illetőleg három munkálat összehasonlítása kétségtelenül bizonyítja, hogy az ellenzék nem birt egy életképes politikai párt alkotó erejével; s hogy szemben a Deákpárttal, mely a modern állam-eszmék és az alkotmányos szabadság mezején állott, csak a múlt elavult előítéleteit s a 48 előtti kor szűkkeblű táblabírói politikáját képviselte.

Midőn a kérdés a képviselőház elé került, a két párt már teljesen elválva állt szemben egymással, mindenik a maga javaslata körül sorakozva. Az ellenzék részéről a szónokok egész serege támadta meg a többség munkálatát. B. Simonyi Lajos és Tisza Kálmán, Jókai és Ghyczy, Ivánka Imre és Bónis, Mocsáry és Madarász, Várady Gábor és Bernáth Zsigmond s mások hosszú beszédekben keltek ki ellene s a maguk javaslata mellett. A Deákpárt részéről Eötvös, Szentkirályi, Horváth Boldizsár, Zichy Antal és mások léptek fel és fényes szónoklataikkal az ellenzéknek minden posztíójából kiverték. E vita imposans mértékben bizonyítja a Deákpárt szellemi fölényét a baloldal felett. Az államférfiui felfogás, tág látkör, éles ész és ruganyos szellem vívtak itt kicsinyes előítéletek, táblabírói szűkkeblűség, politikai rövidlátás, korlátolt felfogások és tehetetlen közepszerűség ellen. A vita kilencedik napján a tárgy már teljesen kimerítettnek látszott s a feljegyzett szónokok jobb és baloldalon seregesen elálltak a szótól. Nem is volt többé mit mondani, miután Deák március 28-kán oly diadalt aratott beszédével, mely bármely parlamentben a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. E beszéd volt egyik fény-

Közösügyi
viták. 1867.
márc.

pontja az egész országgyűlésnek. Március 30-kán végre megtörtént a szavazás és a többség javaslata 257 szóval 117 ellen, tehát 140 szótöbbséggel elfogadtatott. Még egyszer került ugyane tárgy szavazás alá, május végén, midőn a munkálat törvényjavaslat alakjában terjesztetett a képviselőház elé. Böszörményi ismét elhalasztani igyekezett az ügy eldöntését, s a baloldal kicsinyes vitákat támasztott, melyek végén máj. 29-kén a törvényjavaslat 209 szóval 89 ellenében elfogadtatott. 1867: XII. Junius 12-kén, már a koronázás után a korszakot alkotó 1867. XII. tcikk a koronás király szentesítésével ellátva kihirdettetett. E törvény alapján az országgyűlés Lónyay indítványára rögtön egy 15 tagú küldöttséget választott, mely a közös ügyek költségeiben való részvétel aránya s az államadósságokban való részesülés módja felett Austria hasonló küldöttségével tanácskozzék; és ezáltal végrehajtsa azt, amit 1848 őszén Kossuth indítványára hiába kísértett meg a magyar országgyűlés: a függő kérdések felett egyességre lépni a szabad Austria népével. És így a háromszázados alkotmányviszály békés úton kiegyenlítettett. Létrejött a rég várt béke nemzet és király közt. Századokon át Magyarország jogai és a valóság két különböző dolog valának. Az 1867. XII. törvénycikk szentesítése óta ismét egygyé lettek.

A közöstudott törvényen kívül a koronázás előtt az országgyűlés még néhány törvénycikket alkotott, melyek részint a megváltozott viszonyoknál fogva elkerülhetlenek valának, részint a koronázás előkészítésére szolgáltak. Miután a régi magyar nádori méltóság a felelős kormányrendszerrel össze nem fért, s a 48-iki törvényhozás a nádor hatáskörének egy részét különben is István nádor személyéhez kötötte volt, a törvény-

hozás felfüggesztette a nádori hivatalt, s a ministerek kinevezésének jogát az egész világ divatjaként a királyra ruházta. Módosította továbbá az 1848. IV. tcikk 6. §-ának intézkedését az országgyűlés feloszlata ügyében, és pedig oly módon, mely a baloldal elismerése szerint is nagyobb biztosítékát nyujtá az alkotmányosságnak, mint az idézett 48-iki törvénycikk. Ezeken kívül megalkotta az országgyűlés a koronázási törvénycikket, törvénybe iktatta a királyi hitlevelet és koronázási esküt, valamint V. Ferdinánd király, és Ferenc Károly főhg trónlemondását, a királynak s királynénak koronázási díjt ajánlt, megválasztá a koronaörököt, és végre gr. Andrássy Gyulát bízta meg koronázás alkalmával a nádor teendőinek végzésével. Ez előkészületek megtörténvén, jun. 6-kán kihirdettetett a képviselőházban az uralkodó által már aláírt koronázási hitlevél és 1867. junius 8-kán I. Ferenc József Magyarország királyává koronáztatott.

Koronázás
1867. junius 8.

Az általános lelkesülést, melyet a koronázás, a királynak az ország törvényeire letett esküje s a hosszú belviszályok szerencsés kiegyenlítése az egész nemzetnél költöttek, mesés mérvben fokozták a királyi pár nemes tettei, melyek nyomon követték a koronázás ünnepélyét. Általános, kivételt nem ismerő politikai amnestia hirdettetett, melylyel kapcsolatban az elkobzott javak visszaadása is kimondatott, és junius 9-kén nem volt többé száműzöttje Magyarországnak. Junius 10-kén a király az ország által neki ajánlott 50,000 arany koronázási díjt az 1848—49-iki honvédek rokkantjai, özvegyei s árváinak segélyezésére adta, és példáját követte Erzsébet királyné, a nemeslelkű hölgy, ki a magyar nemzet iránti szeretetével hozzájárult a béke létrehozatalához, s kit Magyarország

Amnestia.

A királyi pár adománya a honvédeknek.

azóta megszokott védangyalának tekinteni. Nagy léleknek kellett lennie annak, melyben ily nemes gondolat megszülethetett. De e tény nemcsak a szép lélek nyilatkozása, hanem a király részéről nagyfontosságú politikai tett is vala: Ferenc József ezáltal elismerte, igazolta Magyarország védelmi háborúját. E harcot, mely éveken át a jogvesztés elméletének igazolására szolgált, most a koronás király arra használta fel, hogy általa alkotmányos érületének s a nemzet iránti feltétlen bizalmának csatányos tanuságát adja. Lélekben, mely ily elhatározásra képes, nem lehetett többé keserűség, nem utógondolat. A létrejött békének ez volt legékesszólóbb, mert legszívhezszólóbb manifesztációja.

„Ő felsége, — mondá baráti körben b. Eötvös József 1858-ban, midőn egy az akademia ügyében nyert kihallgatásról tért meg, — a legszívósabb jellemei egyike, melyeket valaha ismertem. Ez oka, hogy oly szilárdul ragaszkodik azon kormányelvekhez, melyekkel együtt növekedett fel. De ha egyszer átlátta e rendszer káros voltát, — s esze és szíve kezeskedik róla, hogy át fogja látni, — ha elhatározza magát alkotmányunk helyreállítására, ép oly szívósan fog ragaszkodni az alkotmányosság rendszeréhez, és meglátjátok, Magyarországnak Mátyás óta nem volt oly népszerű királya mint lesz Ferencz József!” — Eötvös jóslata beteljesedett. Ma már öt év jó és rossz esélyei bizonyítják, hogy királyunk azon őszinte, minden ízökben alkotmányos szellemű királyok egyike, minőket ritkán mutat fel a história. És Eötvösnek igaza volt: Mátyás óta nem volt oly népszerű királya Magyarországnak, mint az, kinek fejére 1867. június 8-kán milliók áldása mellett tétetett fel Magyarország koronája.

Leirhatatlan a lelkesedés, és ami ennél többet ér és többet nyom: a meglegedés, melylyel az ország ez eseményeket fogadta. Még Kossuth sem bírta azt leszállítani. Nehány nappal a koronázás előtt, május végén jelent meg Deákhhoz intézett nyílt levele, melyben a közösügyi művet megtámadta s Deákot az ország jogainak feladásával vádolta. A 48-iki forradalom nagy vezérének, kinek nevét, melyet másfél évtizeden át még kiejteni sem volt szabad Magyarországon, a nép nagy tömege még mindig a szabadság symbolumának tekinté, Kossuthnak nyílt és feltétlenül kárhoz-
Kossuth le-
véle Deák-
hoz.
tató felszólalása közvetlenül a koronázás előtt, váratlanul lepte meg az országot. Lázás izgalmat szült mindenfelé és sokan egy új, viszontagságos korszak előhírnökét vélték benne látni, mely a visszanyert alkotmányt ismét kockára teendi. De ha Kossuth fellépése villám volt, legalább nem gyújtott. Az izgalmas hatás, melyet keltett, csakhamar lecsillapult, s néhány nappal utóbb, midőn a király sz. István koronájával fején végig lovagolt a fővároson, a nép lelkesedése oly viharban tört ki, melylyel szemben Kossuth hatalmas szava szűnyogdöngéssé törpült. Midőn milliók beszélnek, az egyesnek hangja, legyen bármily erős, elhangzik. Kossuth levele, azáltal hogy eredménytelen vala, szintén csak növelte a koronázási ünnepély erkölcsi pompáját.

A dolgok természetében rejlett, hogy az országnak ez ünnepe egyszersmind diadalmi ünnepe lett azon férfiaknak, kiknek erős és bölcs politikája Magyarországgal e napot megéreté. A nép, ha félre nem vezetik, nem szokott hálátlan lenni, s a Deákpártnak és kormánynak, mindenek felett pedig Deáknak s András-

synak is tetemes részt juttatott a nap jótékony dicsőségéből.

Tisza hon-
védségélye-
zési indít-
ványa.

De Milciades diadala megzavarta Themistokles ál-
mait. Vágyott ő is a dicsőség után, de miután gyön-
gének érzé magát nemes versenyben felülmúlni azo-
kat, kiket gyűlölt, mert nagyobbak voltak nálánál,
legalább meg akarta nekik keseríteni a diadalt. Junius
18-kán Tisza Kálmán határozati javaslatot indítványo-
zott a képviselőházban az iránt, hogy a kormány uta-
sítsassék még az év folytán törvényjavaslatot terjesz-
teni a ház elé a honvédek rokkantjai, özvegyei és ár-
vái sorsának biztosítása iránt. Vérszemet kapott erre
Miletics és ugyanezt indítványozta azok özvegyei s
árvái számára, kik 1848/9-ben Magyarország ellen
fellázadtak. Miletics fellépte azonban nem volt képes
a baloldalt az indítvány tapintatlanságáról meggyőzni.
Nem látta be vagy ignorálta azt is, hogy szemben a
király által kezdeményezett honvédségélyezéssel, ez
valódi demonstráció lett volna azon király ellen, ki
nagylelkű tetteivel rangját felülmulta. De Tisza Kál-
mán tudta, hogy kisebbségben marad. Egyetlen célja
volt indítványa által zavarba ejteni a kormányt, mely
azt el nem fogadhatta s ezáltal okvetlen veszteni fog
népszerűségéből. A közönség érettsége azonban meg-
hiúsította a baloldal célzatait. Andrássy és Horvát Boldi-
zsár nagy hatással szóltak az indítvány ellen, mely
jun. 21-én a ház által elvettetett, s a közvélemény a
kormánynak adott igazat az ellenzéki vezér kicsinyes
támadása ellenében.

A baloldal
eljárása.

Ez indítvány, nem egyéb egy maszkírozott tör-
szúrásnál a kormány ellen, legsajátabb gondolata volt
Tisza Kálmánnak. Neki már sikerült bélyegét nyomnia
azon pártra, mely egy gyöngye pillanatában fele-vezérévé

fogadta. A baloldal politikáját Tisza Kálmán a maga képére teremtette. E politika nem volt oly oktan és szenvedélyes, de nem oly merész és őszinte sem, mint a szélső balé. Az őszinteség hiánya volt főjellemvonása a Tisza-féle politikai képmutatásnak. Voltak a baloldalon, kik kezdetben úgy gondolkoztak, hogy a nemzeti kormányt támogatni kell az ország újjáalkotásának nagy művében. Jócai a ministerium kinevezése után kimondta a Hon-ban, hogy „az első átalakulás nehéz művének keresztülvitele nem lehet pártkérdés,” Mocsáry Lajos pár nappal utóbb ugyanazon helyen részt követelt a Deákpárt által kivitt „győzelemből” az ellenzéknek is, és biztosítá a kormányt, hogy nem kell „factiozus ellenzéstől” tartania, Bónis pedig választói előtt hirdeté, hogy a nemzet elérte célját s így most a kormánynak bizalommal s támogatással tartozunk. De csakhamar, sőt az ily nyilatkozatokkal egyidejűleg a „győzelem”, melyből Mocsáry részt követelt magának, „az ország jogainak feladása” lett, bizalom és támogatás helyett a baloldal az országgyűlésen és sajtóban a bizalmatlanság és gyanúsítás magját hinté el, a legjelentéktelenebb dolgokból pártkérdést csinált, és nem szűnt meg a nemzetet képzelt veszélyek felidézésével folytonos aggodalmas izgatottságban tartani, hogy a kormányt s többséget elnyűhesse s depopularizálhassa.

Őszintébb, férfiasabb, bár oktanabb volt ennél a szélsőbal magatartása. Azon csekély párttöredék, mely Madarász József és Böszörményi László szava után indult a képviselőházban, méltánylandó buzgalommal igyekezett az országot politikájának képtelenségéről meggyőzni. Madarászné a 48-iki törvények betűihez tapadva nem bírtak érzékkel azok szelleme iránt. A szen-

A szélső
bal.

vedély és vakság ingoványa által elszigetelték magokat a világtól, s a jogfolytonosság nagy elvét túlzásaik által naponként nevetségessé tették, midőn tizen-nyolc év eseményeit teljesen ignorálhatni vélték. Megakarták állítani a napot, mint egykor Jósué; s feledték, hogy ez csak egyszer történt, és akkor sem volt igaz. A képtelenségek ez álláspontjáról naponként megkondították a halálharangot az ujjászületett Magyarország bölcsője felett. Akadályozni, halogatni igyekeztek ők is mindent, mint a baloldal, de legalább a mód, melyen ezt tévék, nyíltan feltárta céljaikat. Midőn Madarász a minisztérium kineveztetése után a többségnek megható naivitással öngyilkolást ajánlt s az országgyűlés felosztatását indítványozta, s adó helyett adósságból akarta az ország minden költségeit fedeztetni, midőn Böszörményi a koronázást elhalasztatni akarta: ezáltal magok adták a közönség kezébe a helyes mértéket politikájok megítélésére.

Nemzetisé-
gek.

De ha őszinteség dolgában nagy volt is a különbség a bal és szélsőbal között, megegyeztek abban, hogy nem tudták, vagy nem akarták átlátni, hogy politikájuk nemcsak kormány-, hanem nemzetellenes is. Míg ugyanis a nemzetiségek azon képviselői, kik nemzeti vágyaikat Magyarország érdekeivel s integritásával meg tudták egyeztetni, a Deákpárt soraiban foglaltak helyet, addig mindazok, kik politikai aspirációik megvalósulását csak Magyarország romjain remélhették, az ellenzék soraiba álltak. Macellariu, ki egy oláh speech-csel köszöntött a képviselőházba, Miletics, ki a szerb lázadók megjutalmazását indítványozta, s a Dáko-románia és Délszlávia minden hívei a Tisza Kálmán és Madarász híveivel karöltve izentek háborút a „magyar“ kormánynak.

E magyarfaló elemek csatlakozása azonban nem bírta a „magyar“ ellenzék szemeit megnyitni; s vezérei, midőn a tanácssteremben és sajtóban a Deákpárt szellemi fölénye s okainak ereje által visszaverettek, <sup>Megyei re-
akció.</sup> meghátráltak a megyékbe, hogy onnan indítsák meg a mozgalmat az új törvények megbuktatására. A megyei tisztújításokon helyenként oly, többé alig sejtett előítéletek nyilvánultak, hogy a baloldal vezérei reménynyel fordultak a megyékhez. Májusban Tisza Kálmán Biharban, Ghyczy Kálmán Komáromban határozatokat indítványoztak a közösügyi törvényjavaslat ellen, s mások követték példájokat akkor is, midőn a javaslat már törvénynyé vált. E határozatok, melyek néhány megyében elfogadtattak, első sorban törvénytelenek valának, mert a megyének volt joga kormányrendeletek, de sohsem volt joga törvények ellen demonstrálni. Sértők voltak az országgyűlés irányában, mert bennök a megyék nagy döllyfel kijelenték, hogy ezentul ők „fognak örködni az alkotmány felett.“ Beleavatkoztak a törvényhozás jogkörébe, mert a kormány ellenőrzése ennek képezi jogát és kötelességét. S végre reaktionáriusok voltak, mert midőn a megyék többségét szembe, sőt fölébe akarták állítani a parlament többségének, midőn a nép jogait bitorolva ítélték az országgyűlés tettei felett, s a vis inertiae alkalmazásával fenyegették a felelős kormányt és törvényhozást, nem a ministeriumot, nem a többséget, hanem egyenesen az ország egységét s a 48. év legnagyobb vívmányát, a parlamentáris kormányformát támadták meg. Kossuth levele épen akkor jelent meg, midőn a megyék mindenfelé a hazafiúi „aggodalmat“ dekretálták, s az ellenzék hatalmas támogatást várt az egykori kormányzó beavatkozásától. De a nemzet érettsé-

gén mindkét támadás hajótörést szenvedett. Kossuth levele esemény helyett másodrangú epizóddá lett a visszaállított alkotmány történetében. A megyék közül alig öt-hat érezte magát hivatva Tisza Kálmán megyéjének példáját követni, s így a megyei mozgalom, melytől az ellenzék oly nagy eredményeket várt, csak arra vezetett, hogy a Deákpárt túlnyomó többségét a megyékben is félreérthetlennül kimutassa.

Az ország kormányzatának átvétele, az ezzel járó temérdek apró bonyodalmak megoldása, a dolgok új rendjének megállapítása ezalatt végbement. Temérdek volt a munka. Az ügyeket, melyeket a helytartótanács maga kezelt, fel kellett osztani az egyes ministeriumok közt s ezeknek hatáskörét szabatosan körülírni, belső szervezetüket megállapítani. Számos tárgyan előbb a bécsi ministerekkel kellett értekezni s tőlök mindazon ügyeket, iratokat s okmányokat átvenni, melyek Magyarországra vonatkoztak. Az ország önálló kormányt nyervén s így az addig Bécsben elintéztetni szokott ügyek is a magyar kormány vállaira nehezedvén, a régi tisztviselői személyzet elégtelen volt a megsaporodott teendőik ellátására s a ministereknek nagy gondot adott a szükséges állomásoknak használható erőkkel való betöltése. Nagy nehézséget okoztak azon németajkú hivatalnokok is, kik a magyar nyelvet nem bírták, de kiket ügyismereteiknél fogva egyelőre nélkülözni nem lehetett. A ministereknek magyar és használható tisztviselői kart kellett teremteniök oly 18 év után, mely alatt a jobb elemek a hivatalnoki pályától, mint hazafiatlantól elfordultak. A hivatalkeresők sáskaseregként lepték el a ministeriumot, legnagyobb részt alig birva más kvalifikációval mint azon negatív erénynyel, hogy az abszolutismust nem szolgálták s a hazát

el nem árulták. Az ellenzéki lapok még szaporíták e téren a nehézségeket, midőn védelmökbe vettek minden megbukott, de magyar hivatalnoki aspiránst, s üldözték a kormányt minden német tisztviselő megtartása miatt akkor, midőn ezeket elbocsátani annyi lett volna, mint a közigazgatás gépezetét néhány irányban egyszerűen megállítani.

Ami ideje a kormánynak e nagy terjedelmű, az erőket elforgácsoló tevékenysége után még fennmaradt, azt az ellenzék lehetőleg absorbeálni igyekezett kicsinyes, minden csekélységre kiterjedő oppositójával. De ennek dacára a hasznos tevékenység az államélet minden terén már ez ülősszak alatt megindult. Mialatt a deákpárti sajtó, azon meddő, de kikerülhetlen polemikák mellett, melyekre az ellenzék által kényszerített, reformügyek és szakkérdések tárgyalásával foglalkozott, a képviselőház nemzetiségi bizottmánya elkészíté véleményes jelentését s az egyes ministerek saját szakjokban megindították a szükséges előmunkálatokat a törvényhozás számára. Mikó felhatalmazást kért és kapott több rendbeli vasútvonalak munkabavételére, s arra, hogy a magyar vasúthálózat kiépítésére az előmunkálatokat megtehesse s az építés számára pénzről gondoskodjék. Horvát Boldizsár szakbizottságot hítt össze a szükséges reformok felett tanácskozni, s juniushan az új törvénykezési rendtartásról, a bírói felelősségről, a büntetőtörvény- s eljárásról, írói és művészi tulajdonról már törvényjavaslatokat készített, melyekre a ház kodifikáló bizottságot választott, hogy az országgyűlési szünidők alatt rólok jelentést készítsen. Minden téren megindult a munka. Az ülősszak vége.

A nemzet tizennyolc évi elnyomatás után Deák és

társainak vezérlete alatt újult erővel foglalta el a közélet felszabadult mezejét, hogy minden irányban megvesse egy jobb jövő alapját, mialatt a baloldal egy sorban állva az ellenséges nemzetiségi elemekkel

1867. július. ez alapot aláásni igyekezett.

IV

Július elején az országgyűlés, mely az utolsó ^{1867. július.} félévben a magyar alkotmányos jog századokra kiható diadalát igtatta törvénybe, felfüggeszté üléseit. A ministerek a parlamenti elfoglaltságtól egy időre megszabadulva, irodáikba vonultak dolgozni; az országgyűlés által kiküldött bizottságok az osztrák küldöttekkel tanácskoztak a quota megállapítása s a kötendő kereskedelmi és vámszerződés felett, Lónyay pedig a magyar vasúti kölcsön megvalósításán fáradozott, míg a deákpárti képviselők hazatérve választóikat igyekeztek a nyert vívmányok felett felvilágosítani. A baloldali képviselők ezalatt tovább haladtak a megkezdett úton, melyen céljok volt a parlamentáris kormányt az országgyűlés mellőzésével, a megyék segélyével megbuktatni. Mocsáry már márciusban kezdett cikkezni a ^{Megyei} 47-es megye előnyeiről, Nyáry Pál Pestmegye gyűlésén kiadta a jelszót, hogy a megye nem alája, hanem melléje van rendelve a kormánynak s az ellenzék tagjai szószerűen és sajtóban versenyt izgattak a régi megye visszaállítása, sőt jogkörének kitágítása mellett. Nem gondolták meg, vagy nem törődtek vele, hogy a megyék „koordinált” voltáról szóló doktrina nemcsak hogy minden kormányzást lehetlenné tenne, de az egy-

séges Magyarországot hetven egynehány kis tartományra decompónálná, melyek közül a szerbek, románok s mások csekély fáradsággal kihasználhatnák amit szemök szájok megkiván. Ahol többségre bírtak vergődni, minden lépten nyomon összetűtközésbe igyekeztek keverni a kormányt a megyékkel, s a megyei bizottmányokkal oly végzéseket s óvásokat fogadtattak el a nemzet törvényhozása ellen, melyek, mint például Hevesmegye hirhedt juliusi határozata, szomorúan bizonyították azon éretlenséget és tudatlanságot, azon vak-ságot és reaktionárius szellemet, mely az illető megyék hangadó többségének agyában uralkodott.

A megyék közül ugyan csak hat lépett a baloldal értelmében nyílt ellenkezésbe a kormánynyal, s így a kormányzásnak közvetlen megakadásától az ország jelentékeny részében tartani nem lehetett, de könnyen veszélyessé válhatott a közel jövőben ezen, a törvényhatóságok nevében s tekintélye alatt úzótt agitáció, mely midőn meglepően tudott a vidéken nagyszámú félmívelt elemek nyelvén beszélni, viszhangra talált ez előítéletekkel s tévfogalmakkal saturált osztályban. És növelte a megyék eljárásának veszélyességét azon lassanként rendszeressé váló támogatás, melyben a visszaállított alkotmány elleni oppositíójuk azon

Kossuth ma-
nifestumai.

férfi által részesült, kinek oroszlánrésze volt a 48-ki törvények meghozatalában, s ki most tekintélyének s ékesszólásának nem megvetendő hatalmával megtámadta azon törvényeket, melyek a 48-iki törvényhozás művének csak kiegészítésére szolgáltak. Kossuthot elcsábította azon nagy, bár csak pillanatnyi hatás, melyet Deákhoz intézett levele előidézett s egymásután küldé be epistoláit az országba; e levelekben, nem minden ellenmondás nélkül, a legkülönbébb oldalakról

támadva meg a többséget és művét: hol philosophiai elmélkedésekkel, hol divatos frázisokkal, majd a legista pedáns okoskodásaival, majd a nemzetközi diplomata körmönfont észjárásával. Írt ily epistolát a jászládányiakhoz, kik képviselővé akarták választani; írt Vácnak, írt Nagy-Várad városának s Biharvármegyének. Mások azon szerencsében részesültek, hogy a Kossuthház ifjabb sarjadékai által örvendeztettek meg, kik apjuk példáját követve fogalmazták átkozódó leveleiket. S midőn e különféle manifestumok, — mert Kossuth minden levele egy-egy manifestum vala, — a Deák-párti lapokban alaposan megcáfoltattak, írt leveleket a Pesti Napló szerkesztőjéhez, melyeket Kemény Zsigmond oly derült nyugalommal boncolt fel és cáfolt meg, hogy Kossuth tisztelői is belátták, miszerint a politikának, melyért szót emel, tévesnek kell lennie, mert még Kossuth lángelméje sem képes azt veszteség nélkül megvédeni.

Kossuth e többrendbéli, ragyogó tollal írt, de sophismákkal telt proclamációinak eredménye csak szomorú lehetett. Az országnak, mely nyugalmat kívánt, Kossuth oly politikát prédikált, mely okvetlen polgárháborura vezetett volna. A magyar népet megnyerni e politika számára ugyan képtelen volt, de képes volt aggodalmat költeni és keserűséget támasztani számos lélekben akkor, midőn ok csak a megelégedésre és szükség mindenekfelett a férfias tevékenységre volt. Még szomorúbb volt ez eredmény önmagára nézve. Vácon és Pécsen ugyan megválasztották képviselőnek, sőt ez utóbbi helyen hivei névnapján oly demonstrációt csináltak, mely nevetségessé tette annak tárgyát, kapott bizalmi nyilatkozatokat egyesektől, hirlapoktól s testületektől, de mégis maga törte meg fellépése

által azon nimbust, mely nevét addig környezte. Midőn souverain módon bíról lépett fel a törvényhozás és nép többsége felett ő, ki évek óta oly jóslatokkal állt elő, melyeknek mindig ellenkezője teljesült, — midőn Magyarország függetlenségének feladásával vádolta a Deákpártot ő, ki a duna-confoederáció javaslatát készíté, — midőn nemzetietlennek állítá a Deákpárt politikáját, ő, ki a váci levélben a dualismust megtagadva a foederalismust proclamálta, midőn ugyanebben a habsburgi dynasziát incompatibilisnek állítá Magyarország függetlenségével, ő, ki a magyar koronát a muszka cárnak akarta felajánlani, — midőn méltatlan és valótlán vádakkal lépett fel, ő, kit sokan magasabban állónak tartottak, semhogy szüksége legyen a rágalom fegyveréhez nyulnia: Kossuth a magyar értelmiségnél maga ingatta meg az iránta való tiszteletet.

De Kossuth önmagának csak erkölcsi veszteségeket okozott. Kézzelfoghatóbb bajokba keverte azokat, kiket vakság és fanatizmus liveivé tettek. Mialatt ő Turinban biztosságban ülve fogalmazta lázító manifestumait, a veszély, mely belőlök eredhetett, itthon levő híveit fenyegette. A miniszterium sokáig mozdulatlanul nézte e napról-napra növekvő izgatást. Bízott a szabadság hatalmában, mely önmaga behegeszti a sebeket, melyeket saját keze ejtett rajta. A kormány bántatlanul hagyta megjelenni s terjesztetni Kossuth manifesztumait, nem akadályozta annak megválasztását, ki a hazába való visszatérés helyett, önkénytes számkivetésében a nemzet martyrjának hirdette magát; s megelégedett azon védelemmel, melylyel a deákpárti sajtó győztes polemáiban s a nemzet józan eszében bírt. De a közvélemény nem tudott sokáig ezen objektív állásponton megmaradni. A közönség nagy része

aggodalommal tekinté azon rendszeres izgatást, melyet a bal és szélsőbal, Kossuth és a nemzetiségek a sajtóban és szószéken útztak a visszanyert törvényes alap ellen, és erélytelenséggel, gondatlansággal vádolta a kormányt, melyet az ellenzék könnyen gyöngeségre s gyávaságra magyarázhatna. A ministerium kénytelen volt engedni a közvélemény nyomásának és bebizonyítani, miszerint nem a gyöngeség volt forrása türelmének. Ez volt a hangulat, midőn Kossuth a váci választókhoz írt levelében az eddiginél erősebb hangon szólalt fel, s a dynastiát Magyarország függetlenségével incompatibilisnek nyilvánította.

Kossuth
váci levele.

A kormány a Magyar Ujság azon számát, melyben a levél megjelent, utólagosan, a sajtótörvény értelmében lefoglaltatta. Az ország kilenc tizedrésze helyeslé e rendszabályt; csak Hevesmegyét voltak képesek az ellenzék izgatói annyira félrevezetni, hogy nyíltan kikeljen ellene. Eger városa azon meggondolatlan lépést követte el, hogy Kossuthnak, váci levele után bizalmi nyilatkozatot küldött, s abban különböző iratainak tartalmát magáévá tette. Ez, a Magyar Ujság lefoglalása után nyílt kihívás volt a kormány ellen, melyre felelni kellett. A ministerium előtt, mely nem akart erőszakos rendszabályokhoz nyulni, két út volt, melyek mindenkét a magyar közjogi praxis és törvények támogatták. Vagy perbe idézhette Eger város hatóságát, vagy meg kellett a törvénytelen s illetéktelen végzést semmisítenie. A kormány az enyhébb eszközhöz nyúlt, s ahelyett hogy a város hatóságát fejenként bíró elé idézze, elrendelte a törvénytelen végzés megsemmisítését. Elrendelte a törvényes közeg, Hevesmegye hatósága útján. Hevesmegye azonban megtagadta a rendelet végrehajtását, sőt védelmébe vette Eger

A hevesi
ügy.

város eljárását. A kormánynak most, ha nem akart az alkotmányos térről lelépni, csak egy útja maradt, az, melyet a régi magyar praxis előírt: királyi biztost küldeni a megyére, ki a rendeletet végrehajtsa. A belügyminister el is küldé a királyi biztost, ki a megyei bizottmány működését felfüggeszté s a miniszter rendeletének érvényt szerzett.

A honvédegyletek.

A megyén és sajtón kívül az ellenzék a nyári hónapokban megkísérté a honvédegyleteket is izgatásai eszközévé tenni. Az alkotmány visszaállítása után mindenfelé feltámadtak az 1861-ben alakult honvédegyletek, vagy újak keletkeztek, s a királyi pár nagylelkű adománya új lendületet adott a közönség hazafias jótékonyságának. Megindult a gyűjtés a honvédek özvegyei s árvái javára. A vidéken elszórt honvédegyletek júliusban központi gyűlésre jöttek össze Pesten. Mialatt a kormány tervet dolgozott ki a begyűlt és begyűlendő adományoknak igazságos elosztására nézve, melyek élén állt a királyi pár százezer aranya, a szélsőbal nem átalál a humanitás e nemes mezejét is szenvedélyes kifakadásainak színhelyévé tenni. A júliusi honvédgyűlésen oly hangok hallaták magokat, melyeken minden jobb erkölcsi érzés megbotránkozott, s a széteszlott honvédegyletek Aradra október 6-kára találkozót adtak egymásnak. Egy honvédgyűlés Aradon, az októberi vérengzések évnapiján, — a legigazságtalanabb demonstráció lett volna azon király ellen, ki oly fényes elégtételt adott az ellene harcolt honvédeknek. A kormány tehát betiltá a gyűlést, s az egyletek, azon mérsékelt magatartás által, melylyel e tilalmat fogadták, jelét adták, miszerint nem céljok magokat a szélsőbal által továbbra felhasználtatni. September vége óta a honvédügy, mint az izgatás esz-

köze, kisiklott a szélsőbal kezéből, s az egyletek, a volt honvédeket és hozzátartozóikat segélyezve s a szabadságharc áldozatainak emlékeket emelve, azok voltak, aminek lenniök kellett: a nemzet kegyeletének hirdetői és hazafias jótékonyságának csatornái.

Igy álltak a dolgok, midőn a képviselőház sept. 30-kán ismét megkezdte üléseit. Mindjárt az első ülésben Lónyay pénzügyminister jelenté a háznak, hogy sikerült egy 60 milliónyi ezüst kölcsönt kötnie vasutak és csatornák építésére, ötven évi törlesztésre. A kapott bécsi ajánlatok nem lévén elfogadhatók, Lónyay e kölcsönszerződést egy frankfurti bankárházzal kötötte. A szerződés feltételei nem valának alkalmasak lelkesedést idézni elő, de azért a kölcsön olcsóbb volt, mint Austriának utóbbi kölcsönei, annyival olcsóbb, mert hasznos beruházásokra volt fordítandó. A kölcsön szükségét eléggé bizonyítá az ország mostoha helyzete közlekedési eszközök dolgában. Mig például Angliában minden 1½, addig Magyarországon minden 19 □ mértföldre esett egy mértföld vasut. A képviselőház át is látta a szükségét s a kölcsönszerződést egyhangulag megerősíté.

Magyarország fennállása óta ez alkalommal lépett először mint önálló állam az európai pénzpiacra, és a fogadtatás, melyben részesült, bizalmi szavazatnak volt tekinthető. Nincs ridegebb, részrehajlatlanabb bíró a pénznél, s az európai pénzpiac, midőn oly mostoha pénzügyi viszonyok közt, mint a 67-kiek valának, olcsóbban adott kölcsönt az új magyar államnak, mint régi nagy birodalmaknak, csatányosan bizonyítá hitét a magyarországi viszonyok maradandóságában. Az erkölcsi diadal, melyet a Deákpárt által alkotmányának birtokába visszahelyezett Magyarország ez ügyben

Az új ülés-
szak.

Vasúti köl-
csön.

aratott, annál nagyobb volt, mert az ország ellenségei gúnyosan fiascót jósoltak az első kísérletnek.

Böszörmé-
nyi póre.

Ez azonban az ellenzéket vissza nem tartóztat-
hata, hogy minden áron a kormány megbuktatására
ne törekedjék, s ezen ülészak alatt is felhasznált min-
den alkalmat a ministerium depopularizációjára. Első
alkalmat szolgáltatott erre a királyi ügyek igazgató-
jának folyamodása, ki engedélyt kért a háztól, Böször-
ményi László, mint a Magyar Ujság szerkesztője ellen,
pert indíthatni. Az ügy több ízben megfordult a kép-
viselőházban, s mindannyiszor zajos, elkeseredett vitá-
kat okozott. A kérdés lényegében véve az volt: valjon
a képviselői immunitás adhat-e valakinek jogot a tör-
vény megszegésére? s Miletics, Nyáry, Madarász és
Várady egy sorban küzdtek azon felfogás mellett,
mely ha érvényre jutna, a képviselőház tagjait fölébe
emelné a törvénynek. Az ellenzék szokása szerint név-
szerinti szavazást kívánt s a ház nagy többséggel
megadta az engedélyt a per megindítására. Második
kedvező alkalom volt a hevesi kérdés. A belügymi-
nister okt. 30-kán válaszolt három ez ügyben beadott
interpellációra, kimutatván, miszerint a nyílt ellensze-
gülésbe lépő megyével másként, mint fentebb előad-
tuk, nem bánhatott. A szélsőbal a miniszteriumot vád
alá helyeztetni indítványozta, Tisza a ház roszalását
kívánta kifejeztetni, Percel Mór egyszerű s végre
Pulszky egy jeles beszédben indokolt napirendre térést
indítványozott. Nyolc napig tartott a vita. Nyáry és Ma-
darász, Ghyczy és Böszörményi, Várady, Jókai, Bónis,
Csiky, Tisza kétségbeesett erőmegfeszítéssel támadták
meg a kormányt, de el kellett törpülniök Deák és
Eötvös előtt, kik e kérdésben tartott beszédekkel ön-

magukat felülmúlták. A névszerinti szavazásban a ház nagy többséggel helyeselte a ministerium eljárását.

Következtek az ülésszak legfontosabb feladatai, a quota és államadóssági járulék meghatározása s a vám- és kereskedelmi szövetség megkötése Austriával, mert a törvénybe foglalt kiegyenlítés csak e függő kérdések megoldása után volt a gyakorlati életbe átvihető. A magyar országgyűlés küldöttségének nehéz harca volt az osztrák deputatióval. Ez csak akkor akart a közös költségekhez fizetendő quota megállapításához fogni, ha egyszer az államadósságok ügyében létrejött az egyesség. A magyar küldöttség, mely az államadósságokra nézve csak „előleges értekezéssel“ volt megbizva, a feltételt nem teljesíthetvé és nagy fáradságába került az osztrákok ellenállását legyőznie. Végre ez sikerült s abban történt megegyezés, hogy Magyarország 30, Austria 70%-kal járuljon a közös költségekhez. Ez arányszám igazságos voltát az bizonyítá leginkább, hogy a túlzók sem Magyarországon, sem Austriában nem voltak vele megelégedve. Mindketten túlterheltnék állíták magokat, s épen ez bizonyítá, hogy egyik sem lőn túlterhelve. Midőn a kérdés törvényjavaslat alakjában decemberben a képviselőház elé került, Madarász és Böszörményi egyszertien visszautasították a javaslatot. Ghyczy, Tisza, Ivánka s mások a baloldaltól pedig a 28:72 arányszám mellett küzdöttek. Zsedényi, Somssich, Trefort, Kautz kimutatták az ellenzék álláspontjának félszegségét s a törvényjavaslat végre Lónyaynak nagy hatású beszéde után elfogadtatott. Az évenkénti közös költségek körülbelül 100 millióra rúgtak s így a „mérsékelt“ baloldal két millió forint kedvéért kész lett volna a kiegyenlítést meghiusítani. Még kicsinyesebb s parlamenti párthoz

A hányad-
törvény.
1867: XIV.

méltatlanabb volt eljárása az államadóssági ügy tárgyalásakor. Azon kétszáz millió államadóssági tőkének visszautasítása, melyet a bécsi kormány 1848-ban kívánt Magyarország által elvállaltatni, döntő súlyként esett az ellenforradalom mérlegébe. Azóta az osztrák államadósságok nagyban megsaporodtak, s afelett senki sem lehetett kétségben, hogy Magyarországot nem ugyan jogi kötelezettség, de politikai szükség kényszeríti ez adósságból részt vállalni. Európa nem engedhette, hogy három milliárdnyi érték elveszzen, mely nagyrészt a külföld kezében volt, már pedig ha Magyarország az államadósságban részvételt visszautasítja, Austria az állambukást ki nem kerülhette volna. Hogy a kiegyenlítés után e részvételt megtagadni nem lehet, belátta maga Kossuth is, és úgy számított, hogy Magyarországnak 33%-ot, tehát $\frac{1}{3}$ részt kellend elvállalnia, s e számítását fenyegetés alakjában hirdette is. Eként nemcsak a kiegyenlítés, de Magyarország existenciája az államadóssági kérdés békés és gyors megoldásától függött, mert a megtagadás válságba, sőt harcba kevert volna Austriával, s e harc prédára vágyó ellenségektől körülvelt helyzetünkben csak Magyarország elbukásával végződhetett. A ministerium tehát egyezkedett az osztrák kormánnyal, s abban állapodott meg, hogy Magyarország 29.189,000 frt meghatározott évi járulékot fizetend Austriának az államadósságok költségeire, vagyis magára vállalja azok $\frac{1}{5}$ -ödrésének fedezését. S magára vállalja oly módon, mely minden solidaritást e kérdésben Austriával kizár; mert az adósság ezáltal tisztán Austria adóssága lesz, s Magyarország szövetségesét csak támogatja annak elviselésében. Ez egyesség a lehető legelőnyösebb volt Magyarországnak úgy jogaira mint

Államadóssági törvény. 1867.
XV.

érdekeire nézve. Kimondá, hogy csupán opportunitásból járul az adósságok fizetéséhez, és $\frac{1}{5}$ -öd rész terhet rótt ránk abból, miből Kossuth szerint $\frac{1}{3}$ várt ránk. A szélsőbal nem fogadta el a javaslatot. Madarász általános népszavazás alá akarta a kérdést bocsáttatni. A mérsékelt baloldal belátta a rendszabály mellőzhetlen politikai szükségét, s nem vethette vissza egyszerűen a kívánatot, de a tárgy elhalasztását indítványozta, hogy a szükségét, melyet el nem ismernie lehetetlen volt, fegyverül használhassa a ministerium ellen. Tisza, Bónis, b. Simonyi, Ghyczy, Jókai küzdtek a kormány ellen, támogatva a tót Dobrzánszky s az oláh Román S. által, kinek a javaslat nem kellett, mert „a dualistikus elvből foly.” Kilenc napig tartott a vita, melyben Kautz, Trefort, Somssich győztesen cáfolták az ellenzékét s Deák, Eötvös, Lónyay, Pulszky azt minden ponton megverték. A ház nagy többséggel elfogadta a javaslatot.

Hátra volt még a XII. tcikk által kiszabott kereskedelmi és vám-szövetség megkötése Austriával. A legjobb akarat mellett is mindkét fél részéről, nagy technikus nehézségek gördültek a kötés útjába, mert nehéz volt a közbenső vámvonalat megszüntetni a két fél érdekeinek s önállásának sérelme nélkül. A kormánynak végre sikerült e nehézségeket szerencsésen legyőznie, s a szerződésnek, melyre az osztrák kormánnyal lépett, főpontjai a következők valának: a monarchia egy vámterületet képez, melyen belől közbenső vámvonálnak helye nincs; a fennálló külszerződések érvényeseknek ismertetnek, újak csak mindkét fél törvényhozásának beleegyezésével köthetők; a közvetett adók a két birodalomban hasonló elveken fognak alapulni; közös lesz a tengeri zászló, egyenlő a pénzláb,

Kereskedelmi s vám-szövetség Austriával. 1867: XVI.

mérték és súly; a szövetség 10 évre köttetik. E szövetség szüksége sem lehetett kérdés tárgya; s a XII. tcikk létrejövele után a baloldal azt egyszerűen vissza nem utasíthatta. Megkísértette tehát, midőn a szerződés helybenhagyás végett az országgyűlés elé került, ezt is elhalasztani s a hosszú vitában, mely e kérdés felett kifejtett, Várady, Nyáry, Ghyczy ismét jobb ügyre méltó makacssággal fogyasztották az ország idejét.

Az ellenzék
hatása.

Győzött a ministerium mindezen kérdésekben nagy többséggel, s győzött oly módon, mely a közönség elfogulatlan és értelmes részét mind erősebben fűzte a Deákpárt zászlajához, mert ama számos viták, melyek hónapokon át folytak, nemcsak a Deákpárt tetemes szellemi fölényét bizonyították, de egyszersmind azon meggyőződést öntötték a kedélyekbe, hogy egyedül a Deákpárt az, mely komolyan, felelőssége öntudatában cselekszik, míg az ellenzék oppositójának egyetlen célja az oppositio. De azért az ellenzék működése két irányban mutatott fel sikert. Merész, elkeseredett izgatásától vérszemet kaptak a nemzetiségek kolomposai s a „Zasztava“ nyíltan kijelenté, hogy a magyar alkotmány ránézve nem irányadó. Ez uraknak kedvökre való szövetséges volt azon párt, mely ép oly elkeseredéssel törekedett a „magyar“ kormány megbuktatására mint ők, s hogy minek tekintették az ellenzéket, mutatta a zombori szerb párt eljárása, mely szeptemberben Kossuthot léptette fel képviselői jelöltül. Másik eredménye az ellenzék működésének az volt, hogy számos lélekben kételyeket támasztott a kivítt diadal értéke és bizalmatlanságot azon politika iránt, mely Magyarországot visszaadta önmagának. A szélsőbaloldali sajtó faragatlan piszkolódásai ugyan csak a nyers tudatlan-

ságra hathattak, de csakhamar nyomába lépett a mérsékel baloldal az országgyűlésen úgy mint a sajtóban. Nem elveket, hanem oly szándékokat támadott meg, melyeket önmaga insinuált a Deákpártnak. A kormány-nyal szavazókat denunciálta a fellármázott közönségnek. Személyes gyanúsítások, rágalmazás voltak mindennapi kenyere. Klapka hazatérve a 67-es alapot elfogadta, s a kevéssel előbb édig magasztalt komáromi hősnek csakhamar kijutott a gyanúsításokból. E tekintetben a Hon tüntette ki magát leginkább. Míg Ludwigh Brüsszelben gyártott unalmas cikkeivel igyekezett a hazát a hazaáruló Deákpárt körmeiből megmenteni, Csernátony az elvek harcát kicsinyes személyeskedéssé silányította, melyben főszerepet nem az eszmék, hanem egy vagy más ember orrának nagysága vagy fülének kicsinysége játsztanak. De a Hon különben is magán viselte szerkesztőjének s pártvezérének bélyegét: Jókaieit, ki politikai naivitásával tudott a hét három napján háromfelé kacérkodni mindannyiszor egyenlően mély meggyőződéssel, és Tiszaét, kit a ki nem elégtett hiúság elkeseredetté, maliciozussá s kétszínűvé tett. A baloldal nagy hangon hirdetett oly dolgokat, melyeket kivinni maga is vonakodott volna; minden alkalommal biztosította a kormányt, hogy nem célja bizalmatlanságot gerjeszteni, s minden szavával és tetteivel a bizalmatlanság magvát szórta el. Nem tagadta meg a közös ügyeket s az államadósságokban való részvételt, — de a felelősséget érettök kizárólag a jobboldal nyakába igyekezett keríteni. A Bachrendszer alatt hazafias dolognak tekintetett adót nem fizetni. A baloldal nyíltan nem tagadhatta az adófizetés szükségét, de azért az adókat sem átalta felhasználni az izgatásra. A baloldal félt Kossuth hazajövetelétől, mert az Tisza Kálmán

Az ellenzéki sajtó.

napját elhomályosította volna, Vácon jelöltet is léptetett fel ellene, mit a jobboldal nem tett, de azért Kossuth nevét és leveleit is kizsákmányolta a kormány ellenében. S^zközlönye híven követte. A Hon hol túláradt a loyaltástól, hol a szélsőbal véres szájú deklamációit utánozta. A hétnek hat napján gáncsoskodott, gyanusított, személyeskedett, és vasárnap kijelenté, hogy barátja a ministeriumnak. Nem fogadta el Kossuth álláspontját, megindító loyaltással tudott beszélni a dynasziáról; de azért midőn Kossuth e dynastiát váci levelében rövid úton detronizálta, Jókai megtámadta Keményt, a miért Kossuth ellen írni mert és megtámadta a kormányt, amiért Egernek megtiltá, Kossuth mellett demonstrálni. A Hon insinuált, ferdített; elferdíté egyszer még saját szerkesztőjét is, és a szeretetreméltó regényírón megesett, hogy a Honban az ellen írt, amit a képviselőházban megszavazott.

De a baloldal csak hátráltatni, megakasztani nem bírta a Deákpártot hasznos tevékenységében. A Horvátországgal való egyezkedés ügye előrehaladt, Fiume képviselője már júniusban megjelent az országgyűlésen, s decemberben törvénybe ment a zsidók emancipációja. Ezalatt az osztrák birodalmi tanács a magyar 67-iki törvények értelmében módosítá a februári alkotmányt, magáévá tette a közöstügyi törvényeket, a közös uralkodó dec. 20-kán szentesíté a megváltoztatott alkotmányt s 27-kén kelt leiratában értesíté az országgyűlést, hogy a közös ministeriumot legközelebb a 67-iki alapon ki fogja nevezni. A nemzet emelkedett hangulattal tekinthetett vissza az elmúlt évre, mely Magyarországot Austria három százados hegemoniája alól felszabadítá. A Deákpárt nyugodt lelkiismerettel nézhetett művére, melynek becsét a közvélemény mind-

A közös kormány kinevezetése.

inkább megismerte. S a nemzet többségének növekvő bizalmát megkoronázta az emigráció visszatért jelesei-
nek csatlakozása. Pulszky hazatérve rögtön megválasztotta magát s már ez ülészak alatt első sorban küzdött a kiegyenlítés védői közt. Horváth Mihály visszatérve a számkivetésből, a deákpárti politika legtekintélyesebb hordozóinak egyikévé lett. Klapkának első szava, melyet a pucho-illavai kerület választóihoz intézett, az volt, hogy elfogadja a 67-es alapot, s Türr kegyetlen csalódást mért azon szélsőbali honfiakra, kik őt fáklyászenével tisztelték meg, midőn szónokuknak a 67-es alap helyeslésével válaszolt. A megtért emigránsok kitűnő tagjai közt csak egy volt, ki nem csatlakozott nyíltan a többséghez: Percel Mór; de Kossuth elleni határozott fellépése által csakhamar bebizonyította, miszerint csalódnak, akik őt a kiegyenlítés megbuktatására felhasználhatni remélik.

A számküldött hazatérése.

És ez természetes vala. Az 1866. év bebizonyította, hogy a conservatívek a kiegyenlítést létre nem hozhatták. Az ellenzék 1866/7-ben bizonyosságát adta, hogy képtelen volna a békét nemzet és korona közt létrehozni. A Deákpárt diadalmasan beteljesítte azt, mire az ország többi pártjai képtelenek valának, s ezáltal magához vonzá mindazokat, kik elég elfogulatlanok valának belátni, hogy a politika, mely ily fényes eredményeket bír felmutatni, nem egy pártnak, hanem a haza érdekeinek politikája.

1867. dec.

V

1868. január.

Szakadás a
baloldalon.

A ministerek s azon deákpárti képviselők, kik kormányhivatalt vállalván, mandátumjokat letették, ezalatt szinte kivétel nélkül újra megválasztattak, s a Deákpárt számra nézve nem apadt, erkölcsileg megszilárdult erővel lépett át az új évbe. A baloldalon azonban szakadás állt be az 1867. év végnapjaiban. A képviselőház ugyanis több baloldali képviselőt beválasztott a delegációba. Ghyczy, Bónis, Várady, Tisza s többen el is fogadták a megbízatást. Egy más töredék Jókaival élén erre kijelenté, hogy nem helyesli a választás elfogadását. Az 1868. év elején ily módon a baloldal szétvált s oly látványnyal lepte meg a közönséget, mely mulattató lett volna, ha nem szövődtek volna a dologba oly kérdések, melyek az ország sorsát komolyan érdekelték. Politikai tétovázás és tapogatózás a csak dilettáns módra ismert terrénumon játszták a vezérszerepet s később hozzájuk járult még az újságírói kenyérirígyység. A baloldalnak a delegációba bement tagjai s elvtársaik annyira elkeseredtek Jókai secessionista nyilatkozatán, hogy jobb oldali lapokban elpanaszolták, hogy nincs közlönyök, mely nézeteiket képviselje. Ilyet igyekeztek tehát mindenek előtt teremteni s összeálltak a „Hazánk“ kiadására,

mely mint a „balközép“ organuma lépett fel. A Hazánk megindulásával január közepén, a dolog a Honra nézve is komolylyá kezdett válni, mely versenytársat kapott benne. A másik részen is kezdték megbánni, hogy a szakadás ennyire nyilvánossá lett, s a Hon és Hazánk néhány héten át telve voltak oly ^{A Hon és Hazánk.} nyilatkozatokkal, melyekben mindkét rész a maga tiszta baloldaliságát bizonyítja; s melyekből a tanúság az vala, hogy magok a párt vezérei sincsenek tisztában az iránt, mit tesz baloldalinak lenni. A külszín kedvéért azonban mégis tenni kellett valamit, s a baloldal igen kényelmes módon ki is egyenlité a kebelében támadt viszálykodást. A Hon és Hazánk ugyanis kétheti nyilatkozatok után megegyeztek abban, hogy a delegációba menést nem tekintik pártkérdésnek, és így a kecske — sem lakott jól, a káposzta sem maradt meg. Hogy azonban a helyreállt külső egyetértés dacára a párt vezérei nem igen bíztak az elszakadt töredékben, bizonyítja az, hogy a Hazánkat, melyre ha a szakadás csakugyan megszűnt, többé nem lett volna szükség, továbbra is fenntartották. Tisza Kálmánt rosszakarói sem vádolták soha pazarlással, főkép ha közügyekről volt szó, ellenségei sem merték azzal gyanúsítani, hogy ambícióját képezi journalistákkal barátkozni, s ha ennek dacára némi áldozattal hozzájárult a Hazánk élete mécsének táplálásához, és annyira megfeledkezett magáról, hogy érintkezésbe lépett újságírókkal, a következő megmutatta, hogy jól számolt, midőn nem bizott a Hon szerkesztőjében. Mert a Hon, dacára annak, hogy ismét egyesült azokkal, kik a közös ügyek létezését nyíltan elismerték, már februárban kivette a szót a szélsőbal szájából s kijelenté, hogy semmiféle közös ügy ránézve nem létezik. Nem

megvetendő ügyességgel a „delegáció“ helyébe becsempészte a „közös ügyek“ fogalmát, s ellene izgatott, nem törődve vele, hogy ezáltal saját pártja ellen is izgat. Sőt Jókai még tovább is ment. Geniális elfogulatlansággal lepiszkolta a baloldal múlt évi juniusi programját, melynek alapján félévig hirdetett előfizetést újságára. De bekövetkezett ismét március vége s a Hon és Hazánk újra alkudozni kezdtek és ápril elején csakugyan sikerült másodszor is egyesülniök, miután először már szerencsésen kiegyeztek. De azért az ármányos Tisza Kálmán a Hazánkat még mindig nem akarta beszüntetni.

Mialatt a baloldal e kicsinyes házi perpatvaraitól kellemetlenül érintve fordult el a józan és őszinte politika minden barátja, az ország már kézzelfogható előnyeit tapasztalta a Deákpárt politikájának. A közös ministerium kineveztetett s elnökévé b. Beust lett, azon államférfi, kinek osztrák részen legtöbb érdeme vala a kiegyenlítés létrehozatalában. Ausztria parlamentáris kormányt kapott, s ezáltal az alkotmányos kormányrendszer a monarchia mindkét felében meg volt alapítva. A magyar kormány elnöke már érezhetőleg gyakorlá a külügyekre azon befolyást, melylyel az 1867-iki törvény felruházta, s a hazánkra nézve oly fontos belgrádi udvarhoz magyar kúldetett főkonzulnak, ki a miniszerelnök teljes bizalmát bírta. Az anyagi jólét növekedése már mindenfelé érezhető vala s számos újonnan keletkezett társulat és vállalat bizonyítá, hogy az ország 1867-ben nemcsak szellemi s politikai, de gazdasági tekintetben is hatalmas lendületet nyert.

Az első delegációk.

Megindultak ezalatt a delegációk első tanácskozásai is. A két bizottmány versengett egymással a taka-

rékosságban s tanácskozásaik azon zajtalan csendben folytak le, melyet csak a kölcsönös jóakarát képes fenntartani. A szorgalom és munka e hasznos nyugalmát csak néhány napra zavarta meg Grivisics tábornok tapintatlansága. Grivisics, kit a hadügyminister felvilágosítások adása végett küldött a magyar delegációba, itt úgy lépett fel, mint egy 1867 előtti, a katonai mindenhatósággal eltelt osztrák generális. Meglepő e fellépés nem volt, mert azt senki sem képzelte, hogy a kiegyezés máról holnapra megváltoztassa azon katonák gondolkozásmódját, kik az osztrák „Militärstaat“ emlőjén növekedtek fel. De ha kellemetlen volt Grivisics fellépése, megvolt annak jó oldala is. Figyelmeztette a közönséget, hogy léteznek még elemek, melyek az alkotmánynyal nem tudnak megbarátkozni; de egyszermind megmutatá, miszerint a 67-iki intézmények erősebbek azon egyéneknél, kik a kamarilla 49-iki diadalaitól megittasulva, még sem 1859 sem 1866 által nem tudtak kijózanodni. Mert a hadügyér b. Kuhn sietett jóvátenni küldöttjének ügyetlenségét, s a Deákpárt tagjai meglelégedéssel hallgatták Ghyczyt, ki férfiasan védte Magyarországnak az 1867-iki törvények által biztosított önállását, ugyanazon önállást, melyet szerinte és pártja szerint a Deákpárt feladott.

Ami az első delegáció eredményeit illeti, azok mérsékeltek valának. A hadügy mezején történtek nem elégíthették ki a magyar delegáció tagjait. De be kellett látniok, hogy néhány hónap alatt nem lehet egy századokon át megszilárdult organismust újjászervezni, hogy nem lehet belé egy lehelettel új életet önteni, és türelemmel oszlottak szét, a legközelebbi delegációra bízva az ügyek tovább fejlesztését. Más tekintetben azonban az első delegáció örökké emlékezetes fog

Az első veres könyv.

maradni Magyarország történetében. Mialatt Párisban a közönség aláírta azon kölcsönt, melylyel hazánk először lépett mint önálló ország az európai pénzpiacra, azalatt Bécsben a magyar delegáció döntő tényezőként szerepelt a kül- és hadügyekben, s a közös diplomacia először lépett a veres könyvvel kezében Magyarország képviselői elé, hogy nekik számot adjon működéséről. Magyarország ezáltal bevezettetett az európai diplomatiába. Befelé sem maradt el e tények hatása. A delegációk ez ülészsaka megcáfolta a hozzájuk kötött aggodalmakat. Nem volt tehetetlen, számba nem vett testület, s nem lett közös parlamentté. Meg tudta tartani a helyes középutat e két szélsőség közt s döntő befolyást gyakorolt a közös ügyekre a magyar országgyűlés nevében, anélkül, hogy küldőjének jogkörébe avatkozott volna. A férfiak, kik ez intézményt először vitték át a gyakorlatba, bebizonyították, miszerint a törvény, melyet a papíron megalkottak, életképességgel bír a valóságban is.

Költségvetés 1868-ra.

Az országgyűlés új ülészsakának, mely a delegációk után lépett össze, első s legfontosabb teendője a költségvetés megállapítása volt. Márciusban Lónyay több pénzügyi törvényjavaslatot terjesztett a ház elé, a többi közt azt, mely magyar pénzek veréséről intézkedett, s melynek alapján a pénzverdék csakhamar elkezdtek magyar arany-, ezüst- és rézpénzek készítését. April 16-kán pedig beterjeszté a törvényhozás elé a költségvetést, a költségek fedezésére vonatkozó törvényjavaslatokkal együtt. Az első budget szükségkép hiányos vala. Járatlan volt az út, hiányzottak az adatok, mikre támaszkodni lehessen. A pénzügyminister oly költségvetést készíthetett csak, melynek számos pontatlanságairól maga volt legjobban meggyőződve.

De meg voltak a budgetnek fényoldalai is. Nagyobbra szabta az ország költségeit, mint a múlt évben, de a földadót nem emelte fel, a tőkére, kamatszelvevényekre és iparvállalatokra nem rótt új terhet, sőt az egyenes örököségi adópótlékot beszüntette, a tudományos intézetek és iskolák jövedelmeit felmenté a jövedelmi adó s illetékek alól, az államvagyon jövedelmét nagyobbra szabta és ami fő jótéteménye volt, a só árát jelentékenyen leszállította. Nevezetes könnyítéseket az ország terhein eszközölni nem lehetett, de Lónyaynak, ki az 1867-iki budgeten, dacára annak, hogy az önálló kormány berendezése többbe került a kancelláriák számára előírányzott összegeknél, képes volt 3½ milliót megtakarítani, sikerült költségvetésében az egyensúlyt megtartania, dacára annak, hogy az ország szükségletei tetemesen megszorodtak, s a törvényhozás a szükségeseken felül is szavazott meg költségeket. A rendes és rendkívüli bevételeket és kiadásokat a budget 135 millióra tette, adó- és bérleti hátralék volt még 44 millió. Az ország költségeiből az egyenes adók 55, a fogyasztásiak 11, a jövedékek 21, az illetékek 10 s az államvagyon 3%-ot fedeztek, s így ez évben az egyenes adók kissé nagyok valának a közvetettek javára. Ez volt nagyjában képe Lónyay első költségvetésének. Az ellenzék az országgyűlésen panaszlá, hogy a kormány tönkreteszi az országot, de a következés megmutatta, miszerint Lónyay jól számolt, midőn az általános anyagi emelkedést a budget készítésénél szem előtt tartotta.

Mialatt a magyar országgyűlés először gyakorolta az alkotmányos budgetjogot teljes kiterjedésében, az államélet egyéb térein sem akadt meg a tevékenység. Gorove újjászervezte a kereskedelmi s iparkamrákat,

Mikó az alföld-fiumei vasút nagyvárad-eszéki részét vette munkába, Horvát a vasutakat s csatornákat, melyek a kölcsön biztosítására lekötöttek, telekkönyvezte, s Lónyay segélyével pénzügyi törvényszékeket állított fel, Eötvös bizalmi férfiakat hítt a zsidóság kebeléből Pestre, hogy a zsidó egyház újjászervezését bevezessék és szerencsésen rendezte a görög-keleti vallásúak egyházi viszonyait, kik ketté szakadva viszályban álltak egymással. Eötvös indítványára a törvényhozás egy a szerbtől független metropoliát állított a Királyhágón túli részek számára s mindkét, szerb és román keleti egyháznak autonómiáját törvénybe iktatta.

Védelmi
törvények.

Magyarországnak az 1867-iki törvények által biztosított önállását ez tilésszak alatt azon külállamokkal kötött szerződések is bizonyították, melyek a törvényhozás elé kerültek elfogadás végett s általa némely változtatásokkal helyben is hagyattak. De legfontosabb feladatát az országgyűlésnek ez tilésszak alatt a védelmi rendszer újjászervezése képezte. Az 1866. háború szomorú bizonyosságát adta az osztrák katonai rendszer célszerűtlenségének, s az újjászervezésnek azon kísérletét, melyet a kormány 1866. végén akart tenni, mert abszolút módon kezdetett meg, éppen a magyar törvényhozás hiusította meg. Az alkotmányos élet a monarchia mindkét részében helyreállván, nem volt szabad a védrendszer korszerű reformját, a monarchia hatalmi állása e lényeges biztosítékának beteljesítését tovább halasztani. De sürgőssé tette e rendszabályt különösen Magyarország érdeke is, mely egy nemzeti honvédsereg felállítását kívánta. Az Andrássy által beterjesztett védelmi törvényjavaslatok, melyek külön szervezték a közös hadsereget, honvédséget és népfelkelést, átható reformját foglalták magokban az összes védrendszer-

nek. A hadügy egy részét, híven a 48-iki törvényhozás elveihez, e törvények is közösnek nyilváníták. A védelmi törvények a hadkötelezettséget 12 évre szabták, 10-re az állandó hadseregnél, 2-re a honvédségnél. A hadsereg kötelessége az egész monarchiát védeni, miben a honvédség által támogatatik. A közös hadsereg teljes létszáma tíz évre 800,000 főre határozatik meg, mely számból Magyarországra, népességének aránya szerint 329,632 ember esik. A honvédség 82 gyalog-zászlóaljból s 32 lovas-századból áll. Alkottatik a közös seregben kiszolgált tartalékosokból, önkénytesekből s azon újoncokból, kik az évenkénti ujoncozás alkalmával a közös sereg kiegészítésére szükséges létszámon túl fennmaradnak. A honvédség a királynak a honvédelmi minister által ellenjegyzett parancsára mozgósittatik, s Magyarország határán túl csak az országgyűlés engedélyével vihető. Az ország hat honvédségi kerületre osztatik: a Dunán inneni és túli, Tiszán inneni s túli, erdélyi és horvátországi kerületekre. A honvédség zászlaja és vezényszava magyar. Zsoldja egy a közös hadseregével. Béke idején a honvédség költségeit a magyar honvédelmi minister, hadilábon a közös hadügyminister fedezi. A honvédelmi minister közvetlenül a királylyal érintkezik s ellenjegyzzi a tisztek kinevezését. A honvédségen kívül legnevezetesebb reformja e törvényeknek az általános védkötelezettség megállapítása volt, miáltal a hadszervezet a teljes jogegyenlőség alapjára fektettetett. A vagyonos osztály privilégiuma, a kiváltás megszűnt, s az általános védkötelezettség katonai téren az lett, mi az anyagin a közteherviselés volt. Ezáltal a hadsereg közelebb hozatott a polgársághoz. Mindeddig a katonaság elszigetelt, gyakran ellenséges kasztot képezett a

társadalomban; a 68-iki törvény azt demokratizálta s utat nyitott beléje a polgári szellem befolyásának, mely azt rövid időn átalakítandja. Az ürt pedig, mely emellett még az állandó katonaság és a nemzet közt fennmaradt, a honvédség felállításával töltötte be. A honvédség független, nemzeti intézménynyé tétetett, s a 48-iki honvédek katonai elbánás dolgában is egy rangba helyeztetek a közös hadsereg tisztjeivel. Ezek a 68-iki védrendszer alapvonalai.

Izgatás a
honvédség
ellen.

Heves volt a küzdelem, mely e törvényjavaslatok felett kifejtett. Jókai a honvédséget is felhasználta izgatásra a kormány ellen, s márciusban, mielőtt még a kormány javaslatai ismereteseek valának, de midőn már alapos kilátás volt az ország e régi vágyának megvalósulására, a Hon a szervezendő honvédség tekintélyét már előre aláásni igyekezett, midőn tagjait „belügyöröknek“ deklarálta. A baloldal később is megtett mindent ez intézmény depopularizációjára, mely csakhamar oly fényes fejlődésnek indult. Midőn e törvények júliusban tárgyalás alá kerültek, Madarász, Patay, Csanády, Csiky, Vidacs a szélsőbalról ellene szónokoltak, Tisza, Ghyczy, Nyáry és Várady elfogadták, de előbb kellőleg — lepiszkolták. A Deákpártról Eötvös, Klapka, Andrássy és Deák fényesen megcáfolták az ellenzék minden kifogásait s hozzájuk csatlakozott a forradalmi harc hőse, Perczel Mór is, latba vetve tekintélyét a nemzeti haderő létesítésére. Egy éven át az ellenzék lapjai azzal gyanúsíták a kormányt, hogy nem akar honvédséget, most midőn nyílt javaslattal lépett fel, megjósolták, hogy e törvényből sohsem lesz honvédség, mialatt a bécsi centralista lapok a magyar vezényszó miatt támadták meg a javaslatot. Végre elfogadta a törvényhozás az új törvé-

nyeket, s ezek a 48. forradalom szellemét követve, míg egyrészt a monarchia fennállása érdekében a rendes hadsereg közösségét megállapíták, Magyarország önállását sokkal nagyobb mértékben megvalósíták, mint ahogy az 48 előtt, sőt a 48. törvények értelmében létezett. A javaslatok elfogadása után a király sietett a nemzetnek egy régi óhaját teljesíteni, mely főhadúri jogkörébe vágott, s 1868. aug. 6-kán elrendelte, hogy a magyar ezredek tisztii állomásai ezentúl magyarokkal töltsenek be.

Míg ekként a Deákpárt biztosan s határozottan haladt előre a megkezdett úton s az évnék nem volt egy hónapja sem, mely a 67-es politikának egy-egy diadalát ne jegyezte volna fel, az ellenzék a törvényhozásban, de még inkább azon kívül oly fokra vitte a kormány és többség elleni lázítást, mely okvetlenül polgárháborúra vezetett volna, ha a lelkiismeretlen izgatók törekvései hajótörést nem szenvednek a nemzet nagy többségének hazafias józanságán. Az ellenzék azon része, mely Tisza Kálmán után indult a házban s ez időben többször szétszakadt és ismét egyesült, ugyanazon benső ellentétekben szenvedő s ennek folytán ingatag és kétértelmű politikát követte most is, mely a mult évben kitüntette. Márciusban Tisza bihari párt-hiveit összehitta értekezletre s azzal lépett eléjök, hogy a szélsőbal izgatásai által „a társadalmi rend fenyegettetik“, — de azért, midőn a kormány a szélsőbal egyik organumát, a nyílt lázadás mezejére lépett pesti demokrata-kört feloszlata, Tisza az elsők közt volt, kik a kormányt emiatt megtámadták. Jócai hiven követte decemberben megtagadott mesterét. Ugyanazon tollal, melylyel sentimentalis loyalitással üdvözlé a Pestre érkezett királynét, még a honvédtügyet is felhasználta a kormány ellen, melylyel a királyné nevét

A baloldal
eljárása.

egy nemes tett emléke fűzte össze; s Madarászéktól ellesett phrázisokkal izgatott a „quota“ elve ellen, melyet pedig maga is elfogadott. A kitünő regényíró egyátalján oly kétértelmű játékot űzött a dynastikus loyaltitással s a Kossuth-kultussal, mely Loyola bármely hívének becsületére vált volna. És ilyen volt a Tisza-párt egész működése. A mult év nyarán adott programmjukban kimondták, hogy „ha a gyakorlat kimutatja a közösügyi törvények veszélyes voltát“, azok megváltoztatására fognak törekedni; de a gyakorlat mindennap e törvények áldásos voltát bizonyítja, s 1868. márciusban, midőn Tisza az ingadozó baloldali meggyőződések megszilárdítására új programmot látott szükségesnek, ez abban összpontosult, hogy „nem kell delegatió, nem kell közös miniszterium, de kell nemzeti hadsereg.“ Tehát túl ment a 67-ikin, dacára annak, hogy az események még azt is megcáfolták. Egy nap azt hirdették, hogy mindent elvesztettünk, másnap magoknak követelték minden diadal érdemét. Szóval reformokat, haladást kívántak s tényleg az üléseket semmis vitákkal töltötték be s tisztán romboló politikát űztek.

A kétértelműség, mely e párt politikáját jellemzé, kétségkívül csak egyeseknél lehetett az egyéni természet egyenes kifolyása. A baloldal túlnyomó részénél logikai következménye volt azon ferde helyzetnek, melyet a párt elfoglalt. Mert a Deákpárt közt, mely akarta a kiegyezést s elfogadta annak eszközeit, s a szélsőbal közt, mely nem akarta a kiegyezést, s így annak eszközeire sem szorult, a balközép akarta a kiegyezést, de elveté annak minden lehetséges módzatait. Ez organikus ellentét folytán, mely politikája gyökerén rágódott, természetes volt, hogy midőn a

kiegyezésről általánosságban volt szó, a balközép túl-
áradt a mérsékletből s loyaltástól, s midőn az elveket
alkalmazni kellett volna, halvány szinnekkel másolta a
szélbal magatartását, s táblabírói elfogultsággal, aris-
tokratikus göggel úzte a — demagogiát.

E kicsinyes, férfiatlan oppositio nagy károkat
okozhatott s okozott is az országnak, midőn azt a
békés fejlődés útján feltartóztatá. Másnemű volt a ve-
szély, mely a szélsőbal részéről fenyegette az ország
nyugalmát, sőt létezését. A hosszas absolutismus nem
maradhatott demoralizáló hatás nélkül a nemzetre. A
Bach-kormány, mely minden szabadságnak esküdt
ellensége volt, teremtett oly elemeket, melyek minden
kormánynak ellenségei lettek. Ezekhez, a szabadság
ez éretlen fanatikusaikhoz járult a politikai frivolitás és
érdekhajhászat, s a párt, mely ez elemekből alakult,
csakhamar annyira sülyedt, hogy hangadó szerepet
osztott magában közönséges iparlovagoknak; mint az
ál-Vesselényinek, Asztalosnak vagy Madarász Vilmos-
nak, ki midőn martyrnak felcsapott, tolvajság gyanúja
alatt állt s csalás miatt már másfél év óta köröztetett.
Ez iparlovagok a politika köpenye alatt a „szent haza“
nevében garázdálkodtak s egymást kikiáltották vér-
tanúknak.

A szélsőbal
lázításai.

E párttöredék szerepjátszását első sorban azon
támogatás tette lehetségessé, melyben Kossuth részel-
tette, ki ez év folytán is irt epistolákat, s nem ismer-
vén azon pártot, mely itthon nevét bitorolta, elmu-
lasztá azt megtagadni. Kossuthnak emberi gyöngesé-
geivel ez elemek lealázó módon visszaéltek. Kossuth
és fiainak arcképei tömegesen terjesztettek a nép közt,
obskurus firkászok idétlen elmeszüleményeiket Kossuth
nevének aegise alatt adták ki s e név kelendőséget

Spekulatio
Kossuth ne-
vével.

szerzett a ponyvairadalom újnemű termékeinek. Demokratakörök tiszteletbeli elnökké tették az egykori kormányzót, Pécs megválasztá képviselőnek s a „Nép Zászlója“ februárban fiaival „szentháromságnak“ deklarálta. Kossuth neve, melyet sokan lelkesüléssel, némelek gyűlölettel, de senki sem ejtett ki azelőtt tisztelet nélkül, ezáltal naponként sülyedt. A tisztátalan szándékok, a politikai erkölcstelenség symboluma lett, s hivei, midőn nevében árulóknak hirdették az ország legtisztább jellemeit, csak saját prófétájukat prostituálták.

E kompánia, mert a párt nevét ez elemek nem érdemlik meg, a sajtóban, népgyűléseken és demokrata körökben egyenesen polgárháborúra lázított. Kikiáltották, hogy többé „nincs mit vesztenünk“ s hazafiságuk abban állt, hogy nem engedték a népet nyugalomra jutni. A szabadság nevében lázították a népet a szabadság vívmányai ellen, s a 67-es törvényektől és kormánytól a többségig és esküdtszékig nem volt egyén, nem intézmény, mely mérges gyanúsításait elkertülte volna. A demokratia cége alatt a viszálykodás magvait szórták, s adónemfizetést, földfelosztást, Auszriától való elszakadást prédikáltak a szenvedélytől vakká tett tömegnek. A politikai oppositio köpenye alatt az osztálygyűlöletet szították, és csak a körülmények kedvezésének köszönhető, hogy azon politikai pyrománia, mely 1868 tavaszán érte el tetőpontját, nem lett undok lázadássá, melyben a vagyontalanság a vagyon, a söpredék az értelmiség, a becstelenség az erény ellen vítt volna irtó háborút.

Az izgatás
jelszavai.

Ez izgatások nem maradhattak kézzelfogható eredmény nélkül. Pesten a közönség többségének józansága elvette élet a szélsőbal veszélyességének, mely az el-

ítélt Bösztörményinek fáklyászenét akart adni, hogy az esküdtszék ellen demonstráljon. De a vidéken, hol a vezérszerepet inkább a politikai bectelenség játszotta, s orránál fogva vezette a politikai éretlenséget, a mozgalom tettelegességekbe tört ki. Cegléd vidékén a felbőszített nép kőhajigálással fogadott egy vasuti vonatot, azon hitben, hogy Klapka van benne. Mig itt csak néhány üvegtábla, Félegyházán már emberélet is esett áldozatul. A szélsőbal vidéki apostolainak egyik csillaga Asztalos János vala. E derék férfiú 1854-ben okmányhamisítás, 1860-ban hivatalos hatalommal való visszaélés, csalás és sikkasztás miatt pör alatt, s ez időben nyilvános erőszaktétel miatt vizsgálat alatt állt. Ily módon minősítve érezvén magát a hazafiság apostola gyanánt fellépni s anathemát mondhatni az áruló Deákpártra, lázító proclamációkat készített, melyeknek refrainját szokás szerint Kossuth istenítése s Deáknak árulóvá nyilvánítása képezte. Népgyűlést hirdetett Félegyházára, s azt dacára a hatóság tilalmának, megtartotta. Az összezsúfolt tömeg előtt felolvasta kiáltványait s véres szájú beszéddel tartá jól hallgatóságát. A hatóság, a tilalom áthágása miatt Asztalost a gyűlés után elfogta, s elővigyázatból netaláni nyugtalanságok esetére még az éjjel katonai segílyt hozatott a szomszédból. Másnap az ottani demokrata-kör megalakulási ünnepélye fűtötte fel a félegyházi pusztakereső közönséget. A felpálinkázott nép zajosan követelte Asztalos kiadatását, mit meg nem nyervén, ostrom alá fogta a városházat s kapuját befeszítette. Midőn a felfegyverzett tömeg a betört kapun berontott, hat katona tüzet adott az ostromlókra. Ezzel a zavargásnak vége lett. A tömeg eloszlott, de több fogoly és egy halott lettek a szélsőbali izgatások áldozataivá.

A félegyházi
eset.

Nemzetiségi
izgatások.

E féktelen lázítástól, melyet a magát mindenekfelett „magyarnak“ hirdető szélsőbal úzótt, csakhamar vérszemet kaptak a nemzetiségek. A román lapok nyíltan lázadással fenyegetődzték s a balázsfalvi gyűlés májusban nagyhangu pronunciamentot bocsátott világgá az erdélyi unio s Magyarország integritása ellen. A Slovenski Noviny foederalismust proklamált és solidaritást az osztrák szlávokkal. Még veszélyesebb alakot öltött a magyarellenes agitatio Ujvidéken, hol a hatóság feje, a szerb magyarfalók vezére Miletics volt. Összeköttetésben állt Obrenovics Mihály gyilkosaival s a szerbek hazafias részének véleménye szerint a Serbia és Magyarország elleni conspirációkban elnökölt. Polgármestersége alatt féktelen anarchia kapott lábra a városban, s a személy- és vagyonbátorság elenyészett. Számos ujvidéki polgár végre a kormányhoz folyamodott védelemért ezen a városi hatóság tekintélye alatt elharapódzó fejtelenség ellen. A kormány kénytelen volt királyi biztost küldeni Ujvidékre, s ez felfüggeszté hivatalától Mileticset, ki hatalmát a Magyarország integritása elleni lázításra használta. És ezen elemekkel, melyek a magyarságnak nyíltan romlására törtek, s az ország feldarabolását prédikálták, a szélsőbal nem átalált egy gyékényen árulni. Miletics biztatta hiveit, hogy az alkotmány elleni harcban dalmaskodni fognak s a kétkedőket a magyar ellenzékre utalta, mely szintén ez alkotmány bukására törekszik. A szélsőbal kezét fogott a horvát és szerb nemzetiségi túlzókkal, februárban közlönyében kitzíte a foederalismus zászlaját, s midőn az ujvidéki ügy a képviselőházban tárgyalatott, Miletics és Csiky Sándor, Babes és Simonyi Ernő karöltve menydörögtek a kormány és többség ellen.

A magyar vidékeken a lázítás organumai közt előkelő helyet foglaltak el a demokratakörök, melyekben aljas érdek és politikai éretlenség a demokratia nevét befertőztették. A képviselőházi szélsőbal adta meg a jelt ez egyletek alakítására, Madarász pláne Turinba utazott a „prófétához“ utasításokért, s onnan visszatérve körutat tett a vidéken, mindenfelé ily köröket alakítva, melyekben a politikai s értelmi proletariatus nyíltan conspirált az alkotmány ellen. A kormány tiszteletben tartotta az egyesületi jogot még e veszélyes aberrációiban is, és csak a pesti demokratakör ellen lépett fel szigorral, mely a nyílt ellenállás mezejére merészkedett. A kormányhoz felterjesztett alapszabályok félreérthetlenül kimondták, miszerint a kör célja az alkotmány elleni izgatás szervezése. E pontoknak a belügyminister megváltoztatását követelte. A kör erre a pesti városi képviselőhöz fordult, és pártfogását kérte a kormány ellen. A képviselőtestület azonban nyíltan kifejezte rosztalását a kör irányára felett, s a demokratakör tagjai erre kijelenték, hogy nem teljesítik a kormány kívánatát, sőt hogy csak az erőszaknak fognak engedni. Az erőszak meg is jelent két szál városi drabant kíséretében s a hősök eloszlottak. A szélsőbal semmi hasonló esetet nem hagyhatott kizsákmányolatlanul. Csiky Sándor interpellálta a kormányt a pesti kör feloszlata, s utóbb Simonyi Ernő, Madarász Vilmos és Asztalos elfogatása miatt, különben a félegyházi ügyben. Éktelen vitákat kerekített a szélsőbal mindez ügyekből, de e viták, főkép a Madarász és Asztalos elfogatása feletti, melyben Horváth Boldizsár egy remek beszédben cáfolta az ellenzéket, a Deákpártnak úgy anyagi mint erkölcsi diadalával végződtek. Nem is lehetett ez máskép oly

Demokrata-
körök.

párttal szemben minő ez volt. E töredék eljárását eléggé jellemzé különben egy episod. Madarász százával adott be a képviselőháznak kérvényeket a 67-es törvények megváltoztatása iránt, mint eredményeit a párt vidéki izgatásainak. De csakhamar kisült, hogy e kérvények aláírói közül egyik rész sem írni sem olvasni nem tud, másik rész még a 67-es közösügyek előtt — meghalt, míg a harmadik rész olyanok aláírásaiból állott, kik utóbb nyíltan tiltakoztak ellene, hogy ők e kérvényeket alá nem irták, s kijelenték, hogy aláírásaik meghamisítottak.

A kormány lehetőleg szenvedőlegesen viselte magát e túlságokra vitt izgatással szemben, s csak ott lépett közbe netovábbat kiáltva a szennyes áradatnak, hol a közbéke tényleges megtámadása azt elkerülhetlenül szükségessé tette. Egyébként bizott a közönség józanságában s a 67-iki intézmények helyességében. És valóban, misem bizonyítá a 67-iki vívmányok becsét annyira, mint azon körülmény, hogy még a 68-iki izgatások sem valának képesek komolyan veszélyeztetni a rendet és szabadságot. Amely intézmények ellen még e rendszeres, teljes szabadsággal és kényelemmel úzótt izgatás sem tudta az országot fellázítani, azok helyességét a nemzet túlnyomó többségének éreznie kellett. A kormány a nemzetre bizta a szélsőbal veszélytelenné tételét.

A baloldal
magatartása.

És nem csalódott. A mérsékelt baloldal ugyan e tekintetben is hű maradt magához. Midőn a szélsőbali izgatások már kétségbe kezdték vonni a tulajdon szentségét, Tisza Kálmánban is megszólalt a geszti földesúr, s felfedezte, hogy a társadalmi rend fenyegetve van. Erre aprilisban a szélsőbal új programjában megtámadta a baloldalt is. A Hazánk, mint e párt orthodox

organuma, többször felszólalt a lábrakapó anarchia ellen, s bal és szélsőbal nem egy választókerületben küzdöttek egymással. De azért Mocsáry és Tisza pártját fogták a felosztatott demokrata köröknek. Jókai egy nap a Kossuth nevével élőket „fizetni, dolgozni, harcolni és tanulni nem akarók táborának“ nevezte s erősen megtámadta, amiért Kossuth nevét felhasználták, másnap pedig maga — ugyanazt cselekedte a kormány ellenében. Hogy pedig a mérték teljes legyen, a Hon fő- s Magyarország legunalmasabb vezércikkirója, Ludwig, aprilban Turinba tette át hadiszállását s onnan árasztá el vizenyős cikkeivel az országot.

Mig ekként a baloldal a deákpárt és szélsőbal közt lebegett, a körülmények, vagy vezéreinek szeszélyei által hol az egyikhez, hol a másikhoz csapata, egyben sosem vált el a szélső baloldaltól: a személyeskedésben és pártszenvédélyben. Mig egyrészt az ellenzék a pártszenvédélyt még tisztán irodalmi ügyekbe is bevitte, másrészt nem szűnő harcot vítt, nem élvek hanem nevek s személyek ellen. Megtámadták Horváth Mihály jellemét, amiért a jobboldalhoz csatlakozott s Kossuth ellen röpiratot mert írni, méltatlan gyanúsításokkal üldözték a kormány legtehetségesebb szakembereinek egyikét Hollánt, s mily dimensiókat tudtak adni malitíózus gyanúsításaiknak, mutatta a temesvári fakérdés, mely heteken át izgalomban tartotta a közönséget, s melyben Lónyay azon nagy bűnt követte el az egyesült oppositio ellen, hogy azon 14½ kr. jövedelemmel, melyet a kincstári erdők holdanként hajtottak, nem lévén megelégedve, a temesvári erdőkben termelt fát drágábban merte elértékesíteni.

Midőn tehát arról volt szó, hogy a nemzet maga tegye ártalmatlanná a szélsőbal veszélyes garázdálkodásait, a „mérsékelt“ baloldal nem képezett számbavehető tényezőt. Annálinkább eleget tettek egyesek s a nagy közönség hazafiúi kötelelességöknek. Az emigráció jelesei egymásután felléptek a szélsőbal ellen: Klapka, Türr és mindenek felett Perczel. Perczel Mór nem csatlakozott a Deákpárthoz, természete s nyugtalan vérmérséklete egyáltalában nem tették őt pártemberré, de becsületes hazaszeretete aggodalommal tölté el lelkét e rendszeres lázítás kimenetele iránt. Márciusban a pesti honvédegylet megróttá, amiért részt vett a delegációban. Nehány nappal utóbb Perczel megjelent a pesti honvédgyűlésen s menydörgő beszédet tartott a szélsőbal és Kossuth ellen. Falrendítő éljenzés felelt szavaira, s a honvédgyűlés közönsége az ősz tábornokot vállaira emelve vitte ki a teremből. Országos hatást tett e beszéd, melyben a hős katona ritka erkölcsi bátorsággal csapást csapás után mért a bálványra, melyet az éretlenség imádott, s melynek nevében hamis papjai annyit vétkeztek a haza nyugalma ellen. Az ország különféle részeiből özönlöttek Perczel felé az üdvözlések és meghívások. Nehányat el is fogadott, s rövid körutat tett a Dunán túl; és ahol megjelent, Fehérvártt, Veszprémben s egyebütt, a nép ovációkkal fogadta s viharos éljenekkel üdvözlé az ősz bajnokot, midőn a 67-es törvények mellett szót emelt és Deáknak és társainak politikáját védelmezte.

Perczel fel-
lépése Kos-
suth ellen.

Nehány honvédegylet roszalása, melyben tizek megrótták Perczelt azért, amiért ezrek megéljenezték, csak annál feltünőbbé tette diadalát. És a hangulat a nyár folytán legtöbb vidéken csakugyan meg is javult,

a Deákpárt, illetőleg a rend és törvényesség javára. Mig a pesti esküdtszéken a főváros független polgársága Böszörményi és Román Sándor személyében kárhoztató ítéletet mondott a szélsőbaloldali s nemzetiségi izgatásokra, Kecskemét Asztalost kiutasítá a városból s felkérte a kormányt, rendeljen ellene vizsgálatot; a megyék visszavetették Pestmegye februári ellenzéki köriratát, s az ellenhatás, melyet a baloldali lázítások a vidéken költöttek, mindenfelé „Deákkörök“ alakítására vezetett.

A közvélemény vizsgálata.

A közönség nagy része hónapokon át aggodalommal tekintett a jövőbe. Szájról szájra járt a kérdés: mire fog vezetni ez izgatás, mely úgy a hatalom, mint a szabadság institutiói ellen úzetik, mely a politikai s társadalmi rendet egyiránt fenyegeti, s helyenként agrarius mozgalmakat, sőt communistikus törekvéseket is hozott napvilágra? — és a gyöngébb hitűek már kétkedni kezdtek a nemzet jövője felett. De a nemzet józansága, az 1867-ki intézmények életképessége s a visszaállított szabadság varázshatalma végre is elvette élet e lelkiismeretlen lázításnak. Augustusban elfogatott a párt harmadik vidéki apostola, Balla Ger-gely is. A tiszteletreméltó férfiú 1852-ben haramiaságért hat évi börtönre ítéltetett. Fogságából megszökött s különféle álnevek alatt éveken át iparlovagoskodott, újabban b. Wesselényi Miklós fiának adta ki magát s pályáját azzal végezte, hogy okmányhamisítás miatt elfogatott. Apostolainak e tragikus sorsa elhatározó csapás volt a szélsőbalra nézve. Veszett hírók lett csakhamar a demokrataköröknek is; és akik megkisértették e becses intézményt „olvasókörok“ név alatt ismét a közönség közé csempészni, többnyire felsültek. Septemberben azon izgatások, melyek félétven át az ország

nyugalmát feldúlták, leszorultak a politika mezejéről s ezentúl csak a criminalitások és rendőri kihágások lajstromát szaporították. Az izgalom nem szűnt meg, mert sok helyt már a nyár folytán megkezdődtek az előkészületek a leendő választásokra, de veszélye megszünt fenyegető lenni s a nemzet kezdett ismét biztos reménynyel tekinteni a jövőbe. Az ég is beleszólt áldásával a politikai dolgokba s a béke angyalát leküldé, a királyi pár számára élő emlékeül a nemzettel való kibékülésének, a nemzet számára a béke galambjaul.

Mária Valeria főhgő születése.

Huszonegy ágyúlövés hirdette a magyar főhercegnő Mária Valeria születését Mátyás várában, s a milliók áldást kértek a királyi anyára, ki gyermekein kívül 1868. aug. tudott anyja lenni a nemzetnek is.

VI

Midőn a nemzet képviselői öt heti szünetelés ^{1868. aug.} után ismét összegyűltek, a teendőik roppant halmaza állt előttök, melynek a jelen országgyűlés által még el kellett intéztetnie. Az országgyűlés 1867. februártól 1868. augusztusig másfél év alatt sokat végzett, századok függő kérdéseit oldá meg, de mégis kevesebbet, mint végezhetett volna. A kormánynak a parlamenten kívül temérdek nehézséggel kellett küzdenie, midőn az abnormis viszonyok két évtizede után az ügyek vezetését átvéve, minden téren csak rendetlenséget és zavart talált. Óriási anyagi és szellemi munkát vett igénybe a feladat is, Magyarország és Austria egymás iránti viszonyait rendezni. De ennek dacára a kormány megfeszített munkásságával sokkal több eredményt tudott volna felmutatni, ha az ellenzék a törvényhozáson belől nem keresi dicsőségét az akadályozásban. A baloldal rendszeresen lassítá a tárgyalások menetét, minden apróságból pártkérdést csinált, indítványokkal lépett fel minden kínálkozó s nemkínálkozó alkalommal, melyek célszerűtlenségéről s bukásáról maga is meg volt győződve, csak azért, hogy minél rövidebb legyen az eredmények azon lajstroma, melylyel a Deákpárt majdan a választók elé fog lépni. Ily módon 34 tör-

vényjavaslat feküdt készen a ministerek asztalán, melyeknek időhiányból csak csekélyebb része volt már elintézhető. Lónyay törvényjavaslata az államszámvívószékről nem kerülhetett tárgyalás alá s az országgyűlésnek ahelyett, hogy a választási törvény számos hiányait kiigazítsa, be kellett érnie azzal, hogy a kormányt megbízta a következő országgyűlés elé választási törvényjavaslatot terjeszteni. A parlamenti tanácskozások célszerűbb szabályozására a képviselőház új házszabályokat adott magának. A legstírgősebb ügyek közé, melyek felvételtek, tartozott az úrbéri váltságok megtérítésének törvénybe foglalása. Ezzel s a 29. tvcikkel, mely a szőlődézsma megváltását rendelte el a birtokosok által ugyan, de az állam közvetítése mellett, a törvényhozás a régi feudális birtokviszonyok legnagyobb maradványai alól szabadította meg a népet. Horvátnak egy más törvénye az elavult gazdasági rendszernek egy nyomasztó maradványát semmisítte meg, midőn az uzsoratorvények eltörlésével a gazdasági szabadság korszakát inaugurálta. A nagyszámú tervezett, s részben már munkába vett közlekedési eszközök a kisajátítási ügy rendezését is halaszthatlan szükséggé tették; s az országgyűlés törvényt alkotott a közlekedési eszközök, folyószabályozás és mocsárkiszáritás érdekében eszközleendő kisajátításról. Budapest számára pedig, melynek gyors emelkedése s nagyvárosi viszonyai a vidékétől eltérő rendezést igényeltek, külön kisajátítási törvényt hozott.

Az igazságszolgáltatás mezején a legnagyobb hiányokon csak egy rendszeres polgári törvénykönyv által lehetett segíteni, addig is azonban, míg ez elkészülhet, Horvát Boldizsár legalább az eljárás főhiányait akarta orvosolni. Novelláris újítás helyett Horvát egy

Urbéri váltság.

Uzsoratorvények eltörlése.

Kisajátítási törvények.

Törvénykezési rendtartás.

rendszeres művet alkotott törvénykezési rendtartásában, melynek legfontosabb, elvi jelentőségű intézkedései abban álltak, hogy a tárgyalások nyilvánosságát kimondá, a községi biráskodást békebirósági alakba foglalta, kimondta, hogy háromnál több foruma egy ügynek sem lehet, beszüntette a vegyes folyamodások rendszerét, mely a régi magyar jogban uralkodott s minden törvényszéket tisztán első, másod vagy harmad folyamodásúvá tett s a semmiségi eljárást az alakiság és közvetlenség elveire fektette.

Politikai tekintetben ez ülésszak legnevezetesebb törvényei a népnevelési, az erdélyi unióról, a Horvátországgal való kiegyezésről szóló s a nemzetiségi törvények valának. Az 1868: 43. tcikk az erdélyi kérdésben csak egy kétségbevonhatlan érvényű törvény részletezésére szorítkozott. A nemzetiségi törvény azonban fontos és új elvi megállapodásokat tartalmazott. E törvény kimondta az állam szükséges egységének korlátain belül a nemzetiségek egyenjogúsítását. Minden jogot függetlenné tett a nemzetiségtől, a nyelvek használatára nézve pedig megállapítá, hogy az állam hivatalos nyelve ezentúl is a magyar lesz, a törvényhatóságok jegyzőkönyvei magyarul s esetleg még azon nyelven fognak vezetetni, melyet a tagok $\frac{1}{5}$ -öde kíván, a törvényhatóságok gyűlésein mindenki használhatja saját nyelvét, a helyhatóságok a községekkel való érintkezésben ezek nyelvével élnek, az egyesek a hatóságokkal szemben úgy mint bíróság előtt saját nyelvöket használhatják. A túlzó nemzetiségiel hevesen megtámadták e törvényjavaslatot, s olyat állítottak ellenébe, mely az egyenjogúság elvét túlhajtvá, a gyakorlatban ad absurdum vitte volna, s Magyarország formaszerinti decompositióját foglalta magában. A vita

Uniótör-
vény. 1868 :
43.

Nemzetiségi
törvény.
1868: 41.

hosszú volt és heves, de a törvény végre nagy többséggel elfogadtatott Eötvösnek egy nagyszerű beszéde után, melyben e kérdést az államfilozof mélységével s a lángész éleslátásával minden oldalról megvilágította.

Népoktatási
törvény.
1868.
XXXVIII.

Mig a nemzetiségi kérdésben a kormány a nemzetiségek fanatikus szóvivőinek túlfeszített igényeivel volt kénytelen megküzdeni, a népiskolai ügy tárgyalásában a vallási fanatizmus tört ki ellene. Eötvös már júliusban beadta népoktatási törvényjavaslatát. A külföldi sajtó örömmel üdvözlé a munkálatot, mint olyat, mely Magyarországot szorosabban a civilizált világhoz csatolja s hatalmas fegyver leendett az állam kezében a szabadság legveszélyesebb ellensége, a tudatlanság ellen. Az országban két hónapon át egy hang sem szólalt fel ellene. Hála az ellenzék felesleges szószaporításainak, a javaslat a nyári session már nem volt tárgyalható, s össze maradt. Midőn tárgyalás alá vétetett, a szűkkeblűség s partikuláris érdekek, szövetkezve a felekezeti és nemzetiségi fanatizmussal, támogatva a pénzbeli fukarság által oly erőszakos támadást intéztek a kitűnő munkálat ellen, hogy a közönség elámulva olvasta a lapok jelentéseit a képviselőház üléseiről. A botrány kikertülésére zárt ülést kellett tartani, s miután a baloldal minden áron való oppositíója számos bal s némely jobboldaliak vallási türelmetlenségében s rövidlátásában támogatásra talált, a ház a zártülésben egy 25-ös bizottságot küldött ki, hogy hallgassa meg a felekezetek szakembereit. Amily nagy része volt a fogalomzavarnak és avas elfogultságnak a háznak e határozatában, mely a felvilágosodás ügyét a felekezetiség foruma elé utasította, a bizottság még túlment ezen is, midőn szakemberek helyett az egyházfőket hívta össze, hogy adjanak véleményyt a

javaslat felett, — mintha csak a népoktatási ügy temetésére híttá volna meg a vallási türelmetlenség hivatalos képviselőit. És e türelmetlenség főbajnokai ez alkalommal azon táborból keltek fel, melyben a nemzet megszokta volt a szabadság, a nemzeti haladás lobogóját látni: a protestantismus köréből. A törvényjavaslat azon helyeit, melyek a felekezeteknek omnipotens, az oktatásügy kárára való gazdálkodását korlátozni akarták, a protestáns orthodoxok hevesen megtámadták, s Tisza oly fanatismussal kelt ki ellene, mely helyén lehetett a 17. században a Caraffák és Kollo-nicsok ellenében, de mely visszataszító látványt nyújtott, midőn Magyarország legemelkedettebb szelleme, Eötvös ellen volt intézve. A baloldal már 1867-ben megtámadta volt Eötvös felhívását népnevelési egyletek alakítására, a legszabadabb, legjótékonyabb eszmék egyikét, melyek valaha kormányférfi agyában megfogamzottak. Most Tisza oly elhalasztó indítványnyal lépett fel, mely nemcsak ezen, de bármely népnevelési törvény tárgyalását lehetetlenné tette volna. De Eötvös, ki ritka képességeinek s idejének nagy részét a közoktatási ügy tanulmányozásának szentelvé, ki nem egy minister szorgalmával, hanem egy próféta lelkesülésével lépett e térre, és nem egy ministeri előterjesztését, hanem lelkének legszentebb vágyát látta megtámadva, támogatásra talált a közvéleményben. Oly hangosan ítélte el ez az oppositio szűkkeblűségét, hogy az végre megszegyenülten visszavonult, s a ház változtatásokkal ugyan, de mégis elfogadta a törvényjavaslatot.

A törvény amint hosszas, bonyolódott viták és sok toldás-foldás után létrejött, még ezen alakjában is magán viseli alkotója nagy szellemének bélyegét s egyik legbecsesebb műve az 1865/8-ki törvényhozásnak.

Kimondja a tankötelezettséget s azt a 6. évtől a 12., illetőleg 15-kig szabja meg. E törvény szerint nyilvános iskolát bárki állíthat, egyesek úgy mint testületek. A felekezetek iskoláit az állam felügyelete alá adja, s bizonyos feltételek betöltését kívánja tőlök, melyek hiányában az államnak joga van ugyanazon községben helyettök állami népiskolát állítani. Hol felekezeti iskola nincs, a község köteles községit állítani, melynek tanítóját maga fizeti. Minden állami s községi népiskola ezentúl felekezetlen. Az állam ahol szükségesnek látja, bárhol állíthat népiskolát. Hogy az iskolák képzett tanítókat kaphassanak, a törvény 20 férfi s több női tanítóképezdét állít fel. Közigazgatási tekintetben a községek hatóságát az iskolák felett az iskolaszékek gyakorolják, felettök a kormány által kinevezett tanfelügyelő áll s gyakorolja a felügyeleti jogot.

Horvát ki-
egyeződés.
1868 : XXX.

Magyarországnak Austria iránti viszonyai ez országgyűlés által szabályoztatván, még csak egy nagyfontosságú államjogi kérdés maradt hátra. A Magyar és Horvátország közt fennállott nyolc százados kapcsolatot Horvátország 1848-ban a kamarilla által félrevezetve, erőszakosan széttépte. A Bach-korszak, melynek közös szolgátságában a horvátoknak jutalmul adatott az, mi Magyarországra büntetésül méretett, csakhamar felnyitá a horvát nép szemeit s a szabadság felvirulásával élénken nyilvánult a vágy a Magyarországgal való viszályt kiegyenlíteni. A 61-ki lelkesedés rövid napjai után azonban a Schmerling-kormánynak sikertült Horvátországot egy időre ismét ellentétbe hoznia Magyarországgal, s a provisorius kormány perfidiája oly magyarelles mozgalmat teremtett a Száva partjain, hogy 1866 végén a zágrábi országgyűlés oly kihívó, dacos és visszautasító hangon nyilatkozott

Magyarország ellen, mely az államjogi kapocs békés megújítását sokak előtt lehetetlennek tünteté fel. Ennek dacára amint az alkotmány visszaállított, 1867. aprilisban, Deák egy határozati javaslatot adott be, mely a Horvátországgal való megszakadt tanácskozásokat ismét megújítsa. Miletics természetesen nem fogadta el az indítványt, mely békét volt hozandó a két testvéremzetre, mi az izgatónak nem lehetett ínyére. Ghyczy beadott egy másik határozati javaslatot, mely csak lényegtelen eltéréseket foglalt magában a Deákétól, de kevésbé volt engesztelő szellemű. A képviselőház Deákét fogadta el. Az új zágrábi országgyűlés erre 1868. márciusban küldöttséget választott, mely a magyar országgyűlés megfelelő küldöttségével értekezék s most már a siker alapos reménye mellett indultak meg a tanácskozások. És csakhamar eredményre is vezettek. September 25-kén a képviselőház elnöke már jelenthette a háznak, hogy a horvát országgyűlés elfogadta az országos küldöttségek által készített egyezményt, melyet sept. 28-kán a magyar törvényhozás is helybenhagyott.

A mindkét fél által elfogadott kiegyezés a következő módon szabályozta a két ország közti kapcsolatot: a király egy tény által, sz. István koronájával koronáztatik Magyar- és Horvátország királyává. Austriával szemben Magyar- és Horvátország egy állami testet képeznek, s ez utóbbi magáévá teszi az 1867-ki kiegyezést. A Magyarország s Austria közt közös ügyek költségeiből a magyar koronára eső 30%-hoz Magyarország 93.55, Horvátország 6.45 százalékkal járul, miután Horvátország jövedelmeiből az ország belkormányzatára előbb 2.200,000 .frt levonatott. A magyar korona és Austria közt közös ügyeken kívül

azonban, a magyar korona államjogi kapcsán belől ismét vannak közös ügyek Magyar- és Horvátország közt, és pedig: az udvartartás, újoncozási ügy, vérendszerei törvényhozás, kereskedelem, közlekedés és pénzügy. Ezen Magyar- és Horvátország közt közös ügyek költségeinek fedezéséhez Horvátország úgy járul, hogy jövedelmeinek 45%-a belügyeire, 55%-ka a közös ügyekre fordíttatik, az ország bevételeinek mindenkor hiánya Magyarország által előlegeztetvén. A közös ügyekben a törvényhozás és kormányzás a magyar országgyűlést és kormányt illeti. Evégből Horvátország 29, országgyűlése által választott követet küld a magyar képviselőházba, kettőt a főrendiházba, melyben ezeken kívül a horvát főrendek s főpapok is helyet foglalnak. Ezek közül az alsóház részéről 4, a felső részéről 1 horvát küldetik mindenkor a delegációba. A horvátok az országgyűlésen és delegációban horvátul is szólhatnak. A közös pesti kormány, mely egy tárcanélküli horvát miniszterrel szaporítottatik, Horvátországban csak horvát hivatalnokokat használ. A többi ügyek, — beligazgatás, közoktatás, igazságügy stb. — törvényhozási és kormányzási tekintetben Horvátország autonómiája körébe tartoznak. Az autonóm kormány élén a bán áll, ki magyar felsőházi tag marad, polgári egyén lesz és a király által a magyar miniszterelnök ellenjegyzése mellett neveztetik ki. Az autonóm kormányt a horvát országgyűlés szervezi. Horvátország közigazgatási s törvénykezési nyelve, még a közös magyar kormány közegei is, a horvát. Ezeken kívül a törvényben Magyarország támogatását igéri Horvátország integritásának helyreállításában, nevezetesen, hogy a határőrvidék polgárosítását s Dalmatia visszacsatolását sürgetni fogja.

Ez egyezmény által, miután azt mindkét ország törvényhozása elfogadta, végre békésen kiegyenlített azon viszály, mely két évtized óta uralkodott a testvérnemzetek közt. Magyarországnak ugyan anyagi áldozatokba került a béke, valamint politikaiakba is, mert általa Horvátország oly önállást nyert, minővel sohasem bírt, de szívesen meghozta azt a horvát nemzet kielégítése kedvéért. Csak egy tekintetben nem jött létre a megegyezés, Fiuméra nézve. Magyar- úgy mint Horvátország magoknak kívánták a várost, melyet érdekei s rokonszenvei Magyarországhoz fűztek, s mely több ízben sürgette idecsatolását. Horvátország azonban nem mondott le róla, s a magyar országgyűlés sept. 28-kán, midőn az egyezményt elfogadta, utasította a kormányt, hogy Fiumének s kerületének Magyarországhoz közvetlen visszacsatolását eszközölje. A király eként két nemzet ellentétes kívánatai közé volt állítva. Nem akart hatalomszavával döntenit s nem mondott le a reményről, hogy a kérdés az érdekelt felek békés megegyezésével még eldönthető. November 7-ki leiratában ennél fogva a király felszólította a magyar és horvát országgyűlést, egyesüljenek abban, „hogy Fiume városa kikötője és kerülete a magyar koronához csatolt külön testet képez, és egyezzenek bele, hogy Fiume közreműködése mellett, barátságos úton köztök mindaz megállapíttathassék, mit az illetők méltányos kíváncsi mai s a magyar szent korona országainak közös érdekei követelnek.“ E leiratot a képviselőház el is fogadta azon kijelentéssel, hogy Fiuméra nézve fenntartja jogát, akaratát függetlenül nyilváníthatni.

A fiumei
kérdés.

A fiumei kérdés megoldása eként kedvezőbb időre halasztatott, s addig oly ideiglenes állapot hozatott be, mely Magyarország jogának nem praesjudikálhat. Ez

azonban nem gátolható meg a horvát-magyar egyezmény végrehajtását, mely időközben királyi szentesítést nyervén, törvénynyé lett. E törvény értelmében már 1868. nov. 24-kén a horvát képviselők megjelentek a képviselőházban, mely hangos éljenekkel fogadta a megtért testvérnemzet követeit. A horvátok már a delegációban is részt vettek s decemberben Bedekovics horvát ministerré neveztetett, mialatt Horvátország autonóm kormányának szervezéséhez látott.

Időközben a nyáron alkotott védrendszeri törvények is megnyerték a királyi szentesítést s december 25-kén a király egy napiparancsban tudtára adta a hadseregnek, hogy a honvédelmi reform a magyar és osztrák törvényhozások által elfogadtatott. Egyetértést kívánt a király a honvédek s a közös sereg közt, s a megtörtént kiegyenlítésről mondá a seregnek: „Hadseregem ezáltal oly szövetségest nyert, ki őt szerencsében s balsorsban erőteljesen támogatandja.“ A törvény szentesítve levén, a magyar honvédség tetteles életbeléptetésére megtétettek az előkészületek. S hogy e törekvést siker koronázzandja, arról kezekedett a nemzetnek Andrásy Gyula kitartása s ügyessége, és mindenekfelett azon férfi megválasztása, ki az új magyar honvédsereg élére állíttatott. A király ugyanis december 10-kén a magyar honvédség főparancsnokává József főherceget nevezte, testvérét Magyarországnak feledhetlen nádorának, Istvánnak, kit az ország mint egyenes, férfias jellemű, érzelmeiben s erkölcsiiben úgy, mint meggyőződésében igaz magyart tisztelt és szeretett. December hetedikén a pesti honvédegyelet tisztelkedett a királynál s felajánlá neki a régi honvédek szolgálatát. Mióta a bandériális szervezet elavult, Magyarországnak a 48. év rövid napjait kivéve

József főherceget
kinevezte-
tése.

nem volt nemzeti, szervezett hadserege. Most egy ily haderőt látott a nemzet keletkezni, s az általános lelkesülésben még a Hon érdemes szerkesztője is annyira elragadtatá magát, hogy „a honvédség újjászületéséről” szép cikket irt ugyanazon Honba, mely annyi piszkot és gáncsot szórt ez intézményre.

Az országgyűlés még megállapította az 1869. költségvetést. Jóval nagyobb volt a tavalinál, 151.867,000 ftra határozta a rendes, 33.641,000-re a rendkívüli kiadásokat. Amazokból 22.554,000 ftr ment a közösügyek költségeire, melyeket a delegáció valamivel kisebbre szabott, mint a múlt évre; ezekből 22.200,000 ft vasutak építésére, a többi szintén hasznos beruházásokra előirányoztatott. Nagyobb volt a költségvetés, anélkül azonban, hogy az ország jobban terhelve lett volna. Mert az 1868. év végén már lényegesen volt érezhető az anyagi emelkedés minden téren. Így történhetett, hogy míg 1866-ban az osztrák budget Magyarországra 123 millió bevételt előirányzott, miből azonban csak 104 folyt be, Lónyay 1868-ra 130, 1869-re 185 milliónyi kiadást előirányozhatott anélkül hogy számításában csalódnék.

Amióta az országgyűlés törvényhozó lehetett, 1867-ben 18, 1868-ban 58 tv-cikket alkotott. E törvények az ország megannyi égető szükségeinek kielégítésére valának irányozva, s kevés kivétellel megfeleltek a szükségnek úgy, mint a nemzet várákozásainak. E kivételek közé tartozott néhány törvény, melyet a közönség szabadelvűbbnek kívánt volna. A zsidók emancipációja egyhangúlag fogadtatott el egy szélbali képviselő kivételével, ki ülve maradt a szavazásnál, de a közönség ehelyett egy általános vallásszabadsági törvényt várt volna. Az 53. tv-cikk részletesen szabá-

A 69-ki bud-
get.

Az új tör-
vények hiá-
nyai.

lyozta a felekezetek viszonyosságát, de fenntartá a törvény régi korlátait a „bevett vallásokról“. E mulasztásnak egyik oka a kormány némely tagjaiban rejlett, kik nem szerettek törvényekben nagy elveket proklamálni, de elfogadták az elvek consequentiáit s készek valának azokat alkalmazni. Midőn valaki interpellálta Andrást, miért tartá meg a kormány a „bevett ker. felekezetek“ kitételét, a gróf azzal felelt neki, hogy hiszen be nem vett felekezetek nem léteznek. „De hátha lesznek?“ szólt a kérdező. „Akkor csinálunk az ő számukra is egy ily törvénycikket“ — viszonzá Andrásy. Visszatetszést szült sokakban a 48. törvénycikk is, mely vegyes házassági válóperekben a szentszékek bíraskodását fenntartá. De ezt fenn kellett tartani mindaddig, míg a házasság polgárilag nem szabályoztatik, mert az egyházi házasságkötés mellett a házassági pereket a világi bíró elé utasítani annyi lett volna, mint az állam bírót kényszeríteni, hogy a kánoni, tehát idegen törvények szerint ítéljenek. A polgári házasság behozatalával pedig a kormány nem bősízhette maga ellen a papságot akkor, midőn oly ellenzékkal állt szemben, mely az alkotmány alapjait akarta aláásni. A közvélemény azonban a papságot olyannak ismervén, mely, ha érdekei csak legkevésbé is sértetnek, rögtön átmenne az alkotmány elleneinek táborába, méltányolta a kormány helyzetének nehézségeit s fájdalommal bár, de beleégyezett óhajai teljesülésének kénytelen elhalasztásába.

De nemcsak a szabadelvű haladásnak volt az ellenzék akarva vagy nem akarva, akadály, hanem valódi veszedelem volt a politikai józanságra és morálra nézve is. Azon ellenzék, mely minden lehetségest elvetett magától s a lehetetlent hajhászta, systematice táp-

lálta a népben a politikai éretlenséget s elfogultságot. Azon ellenzék, melyre támaszkodva néhány ember személyes ambícióját tehetette a politika főcéljává, midőn felhasználatá magát eszközválogatás nélkül az ország alkotmányának feldöntésére, megingatá a nemzet nagy részében a politikai morál öntudatát. Mert ennek első kelléke az őszintén bevallott célok s a loyálisan megválasztott eszközök. A baloldal pedig mintha csak zavarban akarta volna tartani a közönséget céljai felett, miben nagy könnyebbségére vált az, hogy két vezére s két organuma vala. A Hazánk Austriát megnyerni remélte programjának, a Hon ezt feleslegesnek tartotta. A párt két közlönye akárhányszor ellentétesen nyilatkozott, s a párt, mely hivatalosan a Hazánkat vallá organumának, a Hont, melyben Jókai politikai sokszínűségével bámulatra ragadta a közönséget, sem nem desavouálta, sem nyíltan magáévá nem tette. Így történt, hogy a szélbálnak ép úgy igaza volt, midőn a baloldalt magához tartozónak tekintette, mint akkor, midőn megtámadta. A vezérek úgy mint a lapok. Septemberben a honvédelmi minister rendeletet adott ki az újoncozás előkészítésére. Tisza Kálmán törvénytelennek állítá e rendeletet, mert a védtörvény még nincs szentesítve s Biharban kivitte, hogy végrehajtása felfüggesztessék. Ugyanakkor Ghyczy Komáromban bebizonyítá, hogy a rendelet nem törvénytelen, mert nem az újoncozás végrehajtásáról, csak „előkészítéséről” intézkedik, s Komárom végrehajtá a rendeletet. Így a közönség sem azt nem tudta, melyik orthodox organuma, sem azt, melyik valódi vezére a baloldalnak.

Míg eként a párt folytonos szembekötősdit játszott a közönséggel, rettenthetlenül felhasznált minden eszököt a kormány depopularizációjára. Alig van a politi-

kában lelkiismeretlenebb eljárás, mint oly dolgokat hirdetni szóval, melyeket tetté válni magunk sem akaránk. Ezt tette a baloldal kezdettől fogva, ezt tette most is, midőn a „tisztá 48“ helyreállítását prédikálta, mit maga sem nem akart, sem üdvösnek, sem lehetőknek nem tartott, mint közösügyi különvéleményei bizonyították. Általában nem átalulta oly izgatásoknak is gyümölcsseit szedni, melyeket röstellt, vagy egyenesen megtagadott. Ily módon a következetességet is bajos volt megőrizni. Nyáry Pál egyszer elveté a *pragmatica* sanctiót, mert az Magyarország függetlenségét compromittálja, másszor ugyanazt Magyarország önállása alapjának deklarálta. A baloldal sosem lett volna hajlandó több concessiót tenni a nemzetiségeknek mint a Deák-párt, de azért túrte, hogy Jókai, nevében nyíltan cseh sympathiákat hirdessen s a szlávoknak fogja pártját a dualizmus ellen s midőn novemberben Dimitrievics országos subventiót akart adatni egy Újvidéken állítandó szerb színháznak, Nyáry Pálban talált legmelegebb pártolóra. A címkérdés megoldása után Jókai constaltta a Honban, hogy ezáltal „Magyarország mint ország ismertetik el a küldiplomatia előtt,“ — de azért Magyarország mégis „be volt olvasztva, önállása feladva, jogai elárulva.“ Ily eljárás mellett nem csodálható, ha a baloldal közlönyei elveszték a helyes mértéket az izgatás loyális és illoyális eszközei megítélésére, s a közönség nem meglepetve, de megundorodva fordult el a lapoktól, melyek nem átalatták Deákot, Andrást rút vádakkal üldözni, s minden népszerűlen kérdésben denunciálták a tömegnek azokat, kik a kormánynyal szavaztak.

A baloldal
vezérei.

Sajátszerű jelenség, hogy egyáltalában jó haza-
fiakból, feddhetlen férfiakból álló párt a politikában

oly útra s oly eszközökre vetemedett, melyeket a társadalmi életben kétségkívül méltatlanoknak tartott volna magához. E szomorú jelenség a baloldal ellenmondásokkal telt politikájának s erőltetett oppositójának volt kifolyása. A tények logikája kérlelhetlen hatalommal uralkodik a politikai életben, s a ki ferde álláspontokból indul ki, nem találhatja meg többé az egyenes utat. Ehez járult, hogy a baloldal oly két férfi vezérlete alatt állt, kik közül az egyik épen nem, a másik a szó nemesebb értelmében nem volt pártvezérségre való. Ghyczy Kálmánban a feddhetlen hazafiság mély tudománynyal, s azon nem mindennapi képességgel párosult, hogy tudott tanulni és haladni még hajlott korában is. De kételkedő, folyton scrupulózuskodó lelke teljesen alkalmatlanná tették főképp oly párt vezérletére, mely sohasem volt tisztában pozitív céljai felett. Tisza Kálmán pedig egy modern doktrinarizmussal eltelt félig junker, félig táblabíró volt, határtalan, de kicsinyes hiúsággal, mely képtelen volt pártvezéri viselkedését az ország nyugalmanak feláldozni. Ezenkívül teremtő eszmék és lelkesülés hiánya tüntették ki leginkább. Kezdetben Ghyczy bírt kora és terjedt tudományánál fogva nagyobb tekintéllyel a baloldalban. Utóbb együtt ültek kétfejű sasként a párt nyakán. Az országgyűlés vége felé, bár a viszonyok külsőleg ugyanazok maradtak, Tisza mindinkább fölibe kerekedett Ghyczynek hatalom dolgában. És ez természetes volt. Ghyczy kételkedő, folyton kutató szellemén szükségképp felülkerekedett Tisza rövidlátó makacssága és lehetetlen uralkodásvágya.

Az annyi belviziontagóságokon keresztül ment párt
novemberben ugyanazon kérdéssel állt szemben, mely
a pártot 67 végén megosztá. E veszedelmet most el

A delegá-
tióba menés
kérdése.

kellett kerülni. Az országgyűlés végén, a választások küszöbén nem volt szabad a párt egységét kockáztatni. A baloldal két része közöl, melyekre azt az első delegáció osztá, a mérsékeltabb volt kénytelen meghajolni. Azon pártban, mely az ellenféllel szemben a mérsékletet mindenben elveté, csakis a túlzás tarthatta meg az uralmat. A tavali mérsékeltabb elemek tehát ürügyet kerestek a Jókai pártjához való megtérésre. Egy ideig híre járt, hogy a második delegáció is Bécsben fog ülésezni, ami kedvező ürügyül szolgálhatott volna Tiszának és társainak kilépni a delegációból. De midőn a delegációk novemberben Pestre hívtak össze, e becses ürügy elveszett. Hozzájárult, hogy a delegációk tanácskozásai Pesten, midőn egész Európa figyelmét Magyarország fővárosára fordítják, ismét oly ünnepnapjává lettek a Deákpárt politikájának, melyet a baloldal érdekében zavartalanul hagyni nem lehetett. Ürügyet kellett tehát keresni, s találtak is, bár nem a legszerencsésebbet. Az első delegációban ugyanis Ghyczy interpellálta volt a közös kormányt a „Reichsminister“ cím használata iránt, mire a kormány kijelenté, hogy azt egyértelműnek tartja a magyar „közös minister“ címmel. Ghyczy a választ fontolóra vette társaival, aztán kijelenté, hogy a kormány értelmezésével meg van elégedve. Most, kilenc hónappal utóbb a baloldal nem talált más ürügyet a delegációból való kilépésre, mint azt, melynek semmisségét maga elismerte. Ghyczynek, bár az első delegáció óta ez irányban mi sem történt, ismét „aggódnia“ kellett Magyarország önállása felett. Indítványozá tehát, hogy miután a közös kormány németben a „Reichsministerium“ címet használja, az országgyűlés mondja ki, hogy a delegáció vele mindaddig nem léphet érintkezésbe, míg az aggodalom ez

okát meg nem szünteti. Az indítvány, mely oly későn tétetett, hogy a budget elkészülését lehetlenné tette volna, természetesen elvettetett, minek folytán Ghyczy, Bónis, Tisza, Simonyi Lajos, Várady, Ivánka, Szontagh, a 67. XII. cikk megsértését adva okul, kiléptek a delegációból; sőt hogy teljes legyen a mérték, midőn a megürült helyeket be kellett tölteni, az egész baloldal cseh módra nem vett részt a szavazásban. Ugyanekkor Schmerling, Rauscher, Skene s az osztrák centralisáció több címeres bajnoka is kilépett a delegációból, miáltal a baloldal visszavonulásának erkölcsi súlya kétségkívül öregbedett. A mérsékelt ellenzék tehát egy kortesfogás kedvéért felmondta az engedelmességet a törvénynek. Jócai kifejezte örömét Tiszáék megtérése felett az ő tavali politikájához, s eként a szakadás veszedelme szerencsésen el lőn hárítva.

De ez még nem volt elég a baloldal egységének biztosítására. Közlönye nyíltan kijelenté volt, hogy szándéka a jobb oldalt megbuktatni és szeptemberben mennyet földet ígért az országnak, ha többségre jut, de ugyanazon lélekzettel kijelenté, hogy ha többségre jutna, „egyelőre“ respektálná a 67-iki kiegyezést. Ez alkalmas volt a baloldal mindazon tagjainak párthűségét megingatni, kik nem személyes ambícióból, hanem meggyőződésből voltak a kiegyenlítősi politika ellenégei, mert azon kérdésre kellett jutniok, hogy ha Tisza pártja, többsége esetére is respektálná a 67-et, akkor mit keresnek ők e párton? — E belátás a baloldal bomlására vezetett volna. Ennek elejét kellett venni. A bölcsek tehát újra tanácsba ültek, hogy programot adjanak a pártnak, rövid létele óta már az ötödiket. Az elaborátum elkészült, és nem tagadható, hogy magán viselte az ellenzék szellemének bélyegét.

A baloldal
ötödik pro-
gramja.

A legszükségesebb anyagi s politikai reformügyekről, az ország életkérdéseiről egy szóval sem emlékezett meg. Nem is kísérté meg a közönséget meggyőzni politikájának helyességéről, s ez egyben Tisza Kálmán nagy tapintatot árult el, midőn a lehetetlent meg nem próbálta. Mindezek helyett az aprilisi programhoz, hogy „nem kell delegáció, nem kell közös kormány, de kell nemzeti hadsereg“ még két pontot adott, „kell pénz- s kereskedelmi ügyeink függetlensége s Magyarország függetlenségének diplomatiái elismerése.“ Az, hogy az utolsó három pont már meg volt, hogy az utolsónak megletelét Jókai maga constátálta lapjában, sem a baloldalt nem gátlá a programm elfogadásában, sem Jókait abban, hogy decemberi előfizetési felhívását e programm alapján ne adja ki. Különben ez irat inkább vallási hittétel, mintsem politikai programm vala. Nem eszméket, nézeteket mondott ki, melyeket bizonyítani, hanem dogmákat, melyeket hinni kell. Az anathéma sem hiányzott s a bal organumai bőven szórták azt mindenkre, ki e dogmák egyedül üdvöztítő voltában kételkedni merészelt. Igaz ugyan, hogy maga e programm alkalmas volt az élesebben látók szemében e dogmák értékét leszállítani, midőn kimondá, hogy azok valóstására „higgadtan fogja megválasztani az időt“; — mert egy államphilosoph fejtegethet eszméket, melyeknek cél- és időszerűtlenségét bizonyos adott viszonyok közt elismeri, de praktikus politikusoknak, concrét viszonyok közt oly programmot adni, mely egy szuszszal követel s ad calendas graecas halasztja követeléseinek megvalósítható voltát, annyi, mint saját politikai tehetetlenségöket hirdetni a világnak. Az országgyűlés vége felé Ghyczy agyában

derengeni is kezdett e belátás. A baloldal egy konferenciájában javasla is a kiegyenlitési alap elfogadását. Később a politikai életből való visszalépése felett elméledett. De végre győzött benne a külső következetesség álszemérme s a meggyőződés, miszerint az országnak szüksége van oly kormányképtelen, tehetetlen ellenzékre mint a baloldal, s e hit megtartá második vezérét az ellenzéknek. A programm tehát szerencsésen létrejött egy symbolikus irat alakjában, mely rövid volt és homályos, mint minden dogma és symbolum, — és így a baloldal ezentúl is világos programm nélkül bolyongott a negatív oppositio mezején. Csak az iránt volt tisztában magával, hogy semmit sem akar ami lehetséges, és hogy kész feldúlni a 67-iki művet s újra kezdeni, — nem tudva mikép, de tudva, hogy kilátás nélkül a sikerre.

Mig a baloldal eként a sajtóban és törvényhozás-^{Rablások.}ban tört az ország politikai rendje ellen, a vidékről egymást érték a rémhirek. Az alföldön s a Dunán túl a politikai anarchia aegise alatt a rablók valódi hatalommá lettek. Nem a szélsőbal izgatásai teremtték e rabló bandákat, melyek az ország nagy részét rémtületben tarták, de midőn minden rendet megzavartak, s majdnem a szenvedélyek chaoszába fojtották az országot, az általános zavarból a rablók merítették hasznot s bátorságot. A Dunán túl Vasban és Somogyban naponként vakmerő rablások követtettek el, a rablók fényes nappal megjelentek a falukban s az utcán itatták a népet, mely remegve bosszújoktól, nem találva ótalmat a hatóságnál, a rablóbandák passiv büntársává lett. Somogy megye dícséretes buzgalommal elkövetett minden lehetőt, s épen ezáltal bizonyítá, hogy országos rendőrség hiányában „az alkotmány őrei“

még a közbátorságot sem képesek megvédeni. Mindkét megye királyi biztost kért a kormánytól, s ez kénytelen volt ily rendkívüli eszközöz folyamodni. Még erősebb dolgok történtek az alföldön. Debrecenről le Torontálig vakmerő rablások tarták rémületben a népet. Szegeden a postát a városon kívül, másutt a város kellő közepén megrabolták s decemberben a posta kénytelen volt Kecskemét és Kalocsa s Szeged és Dorozsma közt a pénzküldemények elfogadását felfüggeszteni. A megyék itt is tehetetlenek valának. December 8-kán a rablók Félegyháza s Pusztapéter közt felszedték a vasúti síneket. Az éjjeli vonat csakugyan kisiklott s a rablók megtámadták. Szerencsére három katona is volt rajta. Ezek kiszállva tüzet adtak, mire a haramják több katonaságot sejtve megfutottak. „Mondtam nekik, — vallá utóbb az alföldi rablások nagyobb részének értelmi szerzője, Rózsa Sándor, — hogy a vasutat ne bántsák; mert eddig csak a megyének volt köze hozzánk s jó dolgunk volt, de ha ezt tesszük, az országgal gyűlik meg a bajunk s akkor végtünk van.“ Itt sem volt más hátra, mint gr. Ráday Gedeonban királyi biztost küldeni az alföldre a rablók kiirtására.

Míg ekként a megyék az alföldön s a Dunán túl magok vallották be tehetetlenségüket a közbátorság fenntartására, Hevesmegye egy újabb hőstettet követett el az alkotmány védelmében, decemberi közgyűlésén bizalmat szavazván a baloldalnak, bizalmatlanságot a Deákpártnak. A vármegye felfedezte, hogy „Magyarország bekebelezett az osztrák birodalomba“ s kijelenté, hogy „az országgyűlés a megye várakozásainak meg nem felelt.“

E lesújtó ítélettel szemben a Deákpárt csak az ország azon általános felvirulásából meríthetett vigaszt, mely minden téren félreismerhetlen vala. A nép gyorsan emelkedő jóléte, párosulva Lónyay takarékos, életrevaló pénzügyi politikájával, már az alkotmányos kormányzat másfél éve után jótékony fordulatot idézett elő az államháztartásban. Az 1868-dik évben az egyenes adókból ugyan kevesebb folyt be, mint előirányozva vala, mert a nép nagy része hagyományos ellenszenvvel viseltetett az adófizetés iránt s a kormány e tekintetben nem talált eléggé hathatós támogatásra a hatóságok részéről. Annál nagyobb volt a különbség az előirányzott és tényleg befolyt összegek közt a közvetett adóknál, melyeknek váratlanul megszaporodott jövedelme biztos mértékül szolgálhatott a nép gazdagodásának megítélésére. A fogyasztási adóra például előirányozva volt 10, tényleg befolyt 12 millió; jövedékek címén 20 millió helyett 26, illetékek fejében 9 helyett 11 folyt be. A rendkívüli jövedelmek egy, a dohánymonopólium 4 millió többletet hoztak. Mindezeket azonban bámulatos módon felülmúlta az államjavak jövedelmi szaporodása, melyek két millió helyett ötöt hoztak. Lónyay pénzügyi kormányzata e téren mutatta fel a legfényesebb eredményeket. Alatta a mezőgazdasági államuradalmak jövedelme 100%, az államerdők s bányáké 400%, a lugosi erdők jövedelme — melyekből az ellenzék a temesvári fakérdést kerekítette ki, — 600 percenttel növekedett. Egészben véve az 1868-iki költségvetésben előirányozva volt 98.680,000 ft rendes jövedelem, és befolyt 110.385,000 ft; rendkívüli 47.535,000 ft és befolyt 1.252,000-rel több. A jövedelmi többlet tehát 12.957,000 ftra rúgott. Rendes kiadásra előirányzott a budget 99 mil-

Az 1868-iki
pénzügyi
kezelés ered-
ményei.

lió 536,000 ftot s kevesebb adatott ki 1.078,000 ftal; rendkívüli 31.081,000-et és megtakarított 816,000 ft. A részleteket tekintve, megtakarított a vámjöveldelmek gyors növekedése folytán a közös költségekben 1.400,000 ft, az államadóssági járulék címén 1 millió 125,000 ft, az egyes szakministeriumoknál 1.577,000 ft; ellenben több költetett némely hasznos beruházásokra. A 68-iki év összes pénzügyi kezelése ily módon a budgethez képest 13.774,000 többletet mutatott fel. Ezáltal a budgetben előírányzott 10 milliónyi hiány nemcsak teljesen fedezve vala, de még 3 millió felesleg is maradt, mely a 67-iki felesleghez adva már 6 milliót tett. S így az évtizedeken át deficitekben sínlődő monarchiában, Lónyay, kormányzata első két évében tetemes feleslegeket tudott felmutatni, még pedig az adók felemelése nélkül. Mert bár az adók igazságosabb felosztása folytán némelyek inkább valának terhelve, mint előbb, maga az adó terhe mégis nemcsak nem nőtt, de sőt apadt, mert a földbirtok értéke mindenütt növekedett, a forgalom nagyobb, a kereset könnyebb s hálásabb lett, s így ugyanazon adóösszeg könnyebben volt leróható. Ez anyagi emelkedés nem maradhatott hatás nélkül. A külföld, mely a vasúti kölcsönben bizalmat szavazott Magyarországnak, milliónként küldte be pénzét társulatok s vállalatok alapítására. Budapest, melynek lakossága a kiegyenlítés óta 30,000 lélekkel szaporodott, rohamos, valódi amerikai fejlődésnek indult, s az ország egy újjászületett, tevékeny, gyors felvirágzásban levő nép jótékony képét nyújtá a világnak.

szág-
s be-
ése.

A nemzet és a király, ki 1868. december 10-kén személyesen fejezte be a nagyfontosságú országgyűlést, megelégedéssel tekinthettek vissza működésére. Mint

barátok, mint szövetségesek álltunk most Austria mellett, melyet a körülmények balsága oly hosszú időn át ellenségünké tett. Magyarország, mely a külviszonyokban három századon át „lappangó társa“ volt Austriának, kiemelkedett nemzetközi névtelenségéből s az új helyzetnek megfelelőleg állapította meg az uralkodó a monarchia új címét, elrendelvén, hogy az ezentúl „Osztrák-magyar monarchia“ névvel jelöltessék meg a hivatalos érintkezésben. Buda városa ismét megnépesedett, Hunyady Mátyás várából egy népszerű király, kinek fejére a szabadság nevében tétetett a korona, s oldalán a béke angyala, egy szeretett királyné, megelégedéssel tekinthettek le Pestre, mely jótékony képét nyújtá a virágzásnak. Gazdasági téren is kibontakozott az ország háromszázados gyarmati függéséből, s mint önálló állam már több kereskedelmi szerződést kötött a külfölddel. Az ország integritása, mely századok óta a sérelmek kiapadhatlan forrását képezte, helyreállított. Horvátországgal a testvérvisszály kiegyenlített. A védtörvény az államnak, a népoktatási a szabadságnak biztosságát növelte. A nemzetiségek jogos követelései kielégítettek. A zsidók egyenjogúsítottak. A nép megszabadított a hűbéri terhektől. Soha törvényhozás ily rövid idő alatt annyi áldást nem árasztott egy országra.

Szerencsés korszaka volt ez Magyarországnak. Az alkalom ügyes kezekre talált, melyek felhasználni bírták. A nagy idők találkoztak a nagy emberekkel és kész volt a siker. Az 1848-iki forradalom az államjogi téren békés úton befejeztetett; az ország jogai győztek, mások minden kára, minden rögtönzés, minden váratlan fordulat nélkül, lassú de biztos módon, mely fő garantiája vala a diadal maradandóságának.

Az emberi természetben rejlik a gyarlóság, hogy még a legnagyobb győzelem, kivált ha új eszméket hoz világra, sem képes kielégíteni. Nagy igazságoknak, midőn születnek, kevés az apostoluk. Krisztus kereszten halt meg, s ma néhány száz millió hozzá fohászkodik. Másfél századig tartott és számos lázadásba tört ki Magyarországon az oppositio a kereszténység behozatala ellen, mely nélkül pedig Magyarország nem élt volna egy századig. Ellenszenvvel fogadta a nemzet az 1723-iki törvényeket, s utóbb mint jogainak egyik forrására hivatkozott reájok. Elégedetlenek valának 1868-ban sokan a kiegyenlítéssel is, mely a modern Európában ép oly mentő tény volt Magyarországra nézve, mint István alatt a kereszténység felvétele. Ezen elégedetlenség, támogatva azok ellenségeskedése által, kik egy „magyar“ ország eszméjével kibékülni nem bírtak, mindenkép igyekezett aláásni az alapot, melyen Magyarország jogai és érdekei oly jótékony diadalt ülték. Ellene törtek a nemzetiségi túlzók, mert Magyarország fennállását biztosította; ellene a magyar ellenzék, mert „az ország önállását feladta“. És e vád találó bizonyosságául ellene törtek az osztrák centralista elemek, melyek másfél év óta panaszták, hogy a monarchia minden ügyében a magyar érdek irányadó, hogy a magyarok kényszerhelyzetbe szorították Austriát s ez kénytelen magát Magyarországnak alárendelni.

Midőn tehát az országgyűlés eloszlott, s a nép új választásokra készült, a nemzet nem élvezhette nyugodtan kivítt győzelme gyümölcseit. Síkra kellett szállania e vívmányok védelmére mindazok ellen, kik azt különféle okokból, különféle érdekekben megtámadták. De azon párt, mely az alkotmány visszaszerzéseért

vítt harcokban vezére volt a nemzetnek, most is vezére lett annak védelmében. A Deákpárt nyugodt lelkiismerettel léphetett a nép elé, hogy számot adjon ^{1868. dec.} neki működéséről. Sohasem ígért többet, mint amennyit beváltani bírt.

VII

A kiegyezés
jelentősége.

Az 1865—68-iki országgyűlés a kiegyenlítés által nem egy esetleges viszályt egyenlített ki nemzet és korona, nem egy közönséges hatalomkérdést oldott meg Magyarország és Austria közt, hanem kiegyenlített egy nagy ellenmondást, mely századok óta Magyarország történelmi jogának gyökerén rágódott. Ez ellenmondás forrása abban rejlett, hogy a magyar közjog Magyarország trónjára maradandólag oly dynastiát ültetett, mely a szomszéd Austriában is uralkodott, azon korban, mely egész Európában a fejlődési absolutismus aranykora volt; hogy oly jogokat adott a király kezébe, melyek az állam legfontosabb ügyeiben korlátlan hatalommal ruházták fel, hogy kötelezte Magyarországot a közös uralkodó minden tartományát megvédeni, — de nem vette tekintetbe, hogy e viszonyból okvetlenül közös érdekeknek s közös ügyeknek kell eredniök, és sem a közös ügyeket el nem ismerte, sem azok kezeléséről nem intézkedett. Az egykori personális unióknak, melyekben Magyarország egyes szomszédjaival állt, nem volt e következtetés; részint mert egy ily dynastia sem tudta magát maradandóvá tenni az ország trónján, részint azért, mert a középkorban nem a királyság, hanem a hűbér-

aristokratia volt az irányadó elem az állami életben. De midőn Magyarország a mohácsi vész után a Habsburg házat ültette trónjára, ez ellenmondás a magyar közjogban annál erősebb lett, minél inkább nőtt a fejedelmi hatalom egész Európában, s minél inkább sikerült a királyságnak egész Magyarországot hatalmába vennie. Az erdélyi fejedelemség megszűnte s a félhold kiűzetése után, a 18. században ez ellenmondás lidércenyomásként nehezedett Magyarország egész politikai életére s egyik főtenyezője volt a tespedés azon korszakának, melyből csak Széchenyi szava tudta felrázni a nemzetet. A reformmozgalom új életre keltette Magyarországot s a nemzet feltámadt ereje a 48-iki dicső és békés forradalomban újjáteremteni látszott az országot. De amint e forradalom gyümölcseit szedni akarta, útját állta törvényeinek azon százados ellenmondása, mely a közös ügyeket megteremté, de el nem ismerte. És ez ellenmondás vezetett az ellenforradalomra, a véres háborúra, mely Magyarország ideiglenes bukásával végződött.

A közös ügyi kérdés megoldatlansága volt lapangó oka a nemzet és korona közti százados viszálynak, volt sokáig fel nem fedezett forrása a bécsi kormány magyarországi politikájának. Mert ha azt látjuk, hogy egy állam vezérlő politikusai századokon át megdöbbenő következetességgel ugyanazon politikát követik, hogy a ministerek egész serege, nemzetiség és rang, vallás és nézetkülönbség nélkül egymás nyomába lépnek, hogy a jesuita II. Ferdinánd és a filozóf II. József, a Magyarországot gyűlölő Rudolf és a nemzet iránt előszeretettel viseltető Mária Terézia, a jesuita Kollonics és az atheista Kaunitz, a gőgös aristokrata Metternich és a proletár Bach Magyarország irányában

politikájoknak nem irányára, csak mértékére vagy modorára nézve különböznek egymástól, — át kell látnunk, hogy ez ellenséges politika nem esetleges ellenszenvek, nem mulékony constellációk kifolyása, hanem maradandó viszonyok szükségszerű következménye volt. És a historia szellemét tanulmányozva be kell vallanunk, hogy az osztrák kormányférfiak az adott viszonyok közt, saját álláspontjukból kiindulva, más irányu politikát Magyarország ellen mindaddig nem követhettek, míg azon mélyen ható ellenmondás, mely közjogunkban rejlett, ki nem egyenlítettet.

A forradalom vezérlő férfiai belátták ez 'organikus ellentétek kiegyenlítésének szükségét, midőn még sem a nemzet, sem a hatalom, sem Austria népe nem jutottak annak megismerésére. Kossuth indítványára 1848. augusztusban az országgyűlés követséget küldött a bécsi parlamenthez, vele a közösügyi kérdés megoldása felett értekezni. A küldöttség visszautasított, a háború kitört, s tizennyolc éves absolutismusra és két szerencsétlen háborúra volt szükség, míg általánossá lett az öntudat, mely 48-ban csak egyes kiváló szellemekben élt.

Midőn az absolutismus napja lejárt, s ismét kilátás nyílt egy szabadabb jövőre, a sors kedvezése oly férfiút adott vezérül Magyarországnak, ki nemcsak teljesen felvette volt magába a 48-iki forradalom szellemét, de világosan ismerte azon szirteket is, melyeken az hajótörést szenvedett. Midőn az októberi diploma megjelenése után a nemzet a legellentétesebb érzelmek és nézetek chaoszában vergődött, Deák volt az, ki első fogta fel a helyzetet és tudott erős közvéleményt teremteni. „A 48-iki alkotmány helyreállítása és becsületes kiegyenlítés“ — volt e közvélemény jel-

•

szava. Ez lebegett a nemzet előtt célul 1861-ben, ez tartá össze a provisorium alatt. E programm alapján választattak 1865-ben a képviselők; s e programm nem jelszó volt többé, melyet gondolat nélkül tovább adunk, hanem meggyőződés, melyért küzdünk és lelkesülünk. Az egész nemzet akarta 1865-ben az alkotmány helyreállítását és a kiegyenlítést; és önkénytelenül vezérének ismerte azon férfit, ki e célt először formulázta világosan. Megnyilt az 1865-iki országgyűlés. Magyarország legkitűnőbb férfiai, a 48 előtti reform-mozgalom s a 48-iki szabadságharc megpróbált bajnokai, a hazafiúi érdem és tehetség színe java kevés kivétellel Deák köré sorakoztak. A viszonyok kedvezők valának. Az 1866-iki háború Magyarországra tette át a monarchia súlypontját; a trónon egy kora virágjában levő, okos, jóakarató uralkodó ült, s a kiegyenlítés létrejött. Kiegyenlítettett azon mélyenható ellenmondás Magyarország közjogi viszonyaiban, mely két század óta megzavarta állami fejlődésünket. Kiegyenlítettett azon módon, melyet a forradalom hiába kísértett meg: az osztrák néppel való kiegyezés útján. A 48-dik év mulasztásai kipótlottak.

De egy tetemes része a nemzetnek nem vala képes a politikai belátás azon magaslatára felemelkedni, melyen 1848. augusztusban a forradalom s 1867-ben a Deákpárt álltak. A 67-iki kiegyenlítés tekintélyes oppositóra talált az országban. Ez ellenzék árnyalatai közt első helyen állt a magát „mérsékelt“-nek nevező baloldal. Általában tiszta hazaszeretet s theoriában jó szándékok jellemzék e pártot. Vezéreinek egyike, Ghy-
czy Kálmán, kitűnő helyet foglalt el hazánk elsőrangú politikai tehetségeinek sorában. Politikájok, mint az

Oppositio a
kiegyezés
ellen.

események s eljárásuk bizonyítják, kicsinyes, előítéletekkel s ellenmondásokkal telt; egyeseknél a személyes ambitio s ki nem elégített hiúság, másoknál a táblabirói korlátoltság, némelyeknél a hétköznapi népszerűséghajhászat, sokaknál a gondolkodni nem tudás vagy nem akarás, legtöbbször a túltengő szív politikája volt. E párt akarta a kiegyenlítést, de több ízben kész lett volna meghíúsítani. Akart haladást s azt mégis lehetlenné tette. Midőn követelni kellett, mindig tudott valamivel többet követelni a Deákpártnál; oly elveknek, melyeket maga is elismert, consequentiáit nem akarta elfogadni; nehézkes, akadémikuskodó, sérelmi politikát űzött akkor is, midőn ok csak az ellenkezőre volt.

Másik árnyalatát az ellenzéknek a szélsőbal képezte. Becsületes rajongók mint Böszörményi, gondolkodni nem tudó patrióták mint Patay, született demagogok mint Madarász, önmagokkal eltelt maniacusok mint Irányi, volt Bach-huszárok mint Lázár Ádám, köpenyforgatók mint Szilágyi Virgil, szellemi proletárok mint Csiky és közönséges gonosztevők mint Asztalos, Balla et consortes képezték a szélsőbal tarka csoportját. Az ócska táblabirói szellem szörnykinövésai, feljajduló régi előítéletek, megemésztetlen modern radikalismus, Patay zsiros magyarsága és Irányi tartalmatlan cosmopolitismusa párosultak e párton a politikai lelkiismeretlenséggel, forradalmi aspirációkkal, költői rajongással és közönséges spekulációval. Kosuthot istenítésökkel, Deákot szidalmaikkal szennyezték be. Az alkotmányon kívül foglaltak állást, s elleneztek mindent, amit a nemzet ohajtott. A közvélemény érdemök szerint ítélte meg őket. „48-as pártnak“ hirdette magát e töredék, mely képtelen volt a 48-iki

eszmék magaslatára felemelkedni. De az ország keresztül látott rajtok és tapssal fogadta Andrásy szavait, ki a szélsőbalnak, mely a 48-iki elvekből monopoliomot akart csinálni, bátran szemébe kiáltá: Protestálok, — a 48-asok mi vagyunk!

Bármily nagy volt a különbség a bal és szélsőbal közt társadalmi míveltség, s egyéb lényeges tulajdonok dolgában, a két párt közt a gyakorlat mezején volt legalább annyi érintkezési pont, amennyi eltérés. Különösen most, a választások előestéjén, midőn a 67-iki kiegyenlítés mellett vagy ellen kellett a nemzetnek nyilatkoznia, a negatív cél közössége még közelebb hozta a két pártárgyalatot egymáshoz, melyekhez, az ellenzék harmadik árnyalataként a nemzetiségi túlzók is járultak.

Midőn ily módon a Magyarországon még fennmaradt barbarizmus letéteményese, a szélsőbal, s az ország integritása ellen conspiráló nemzetiségek a baloldalhoz álltak; mindazon elemeknek, melyek a haza fennmaradását, a törvényes, vagy legalább a társadalmi rendet és a tulajdon biztosságát szívökön hordták, a Deákpárthoz kellett csatlakozniok. Az értelmiség és vagyon négy ötödrésze a többséghez tartozott. A felvilágosodott polgárrend azon zászló köré csoportosult, melyen rend és szabadság, béke és haladás állottak jelszóul. Ezekhez járultak most a coservativek, kiknek „nem illet” volna azon alkotmány és kiegyenlítés ellenségei sorába állaniok, melyet „ő felsége” szentesített, s kik zsiros szájú demagogokkal egy társaságban meg nem tudtak volna maradni. Ezekhez járult a papság egy része is. Az alpapság egyéni meggyőződését vagy a lokális többségeket követve feloszlott a különböző pártok közt. A főpapság e korban, midőn

Pártviszonyok. 1869. jan.

a szélsőbal számos kortese földosztásról diktiózott, nagyobb részt a többséghez állt. De a haszon, melyet a Deákpárt ez elemek csatlakozásából merített, igen mérsékelt vala. A conservatívek s clerikálisok, kevés kivétellel lanyhák voltak a többség támogatásában, vagy kétértelműen viselték magokat. A kalocsai érsek Haynald Lajos egy küldöttségnek, mely a falu nevében tanácsért jött hozzá, hogy kire szavazzon, oly diplomatikus feleletet adott, melyből a deputáció azon eredményre jutott, hogy „az érsek dícsérte ugyan előttünk Ivánka Imrét, de úgy látszik, nem bánná, ha Rákóczy Jánosra szavaznánk“, — s az igazhivő falu a hirhedt Rákóczyra adta szavazatát.

A kérdés, mely körül a pártok ily módon alakultak, s mely felett a nemzetnek döntenie kellett, az vala: vajjon fenntartassék-e a kiegyenlítés, melynek helyes és célszerű voltát minden bizonyítja? — vagy forgassuk fel újra a békét, döntsük veszélybe az alkotmányt, keverjük tán új polgárháborúba a monarchiát s ezáltal kockáztassuk Magyarország lételét azért, hogy a baloldal közöstügyi programja értelmében kevesebb legyen szabadságunk és kisebb a befolyás, melyet ügyeinkre gyakorlunk?

A Deákpárt tagjai a 67—8-iki törvénykönyvvvel kezökben léptek a nép elé s számadásul elég volt azon vívmányokra mutatniok, melyek az államélet minden terén kiküzdettek, azon általános, anyagi s szellemi emelkedésre, melynek áldásos gyümölcsét az ország minden polgára érezte s élvezte. Egy gondolat vonult át minde manifestációkon, s a valóság minden lépten nyomon bizonyította igazságát: szavunkat beváltottuk, Magyarország sorsa ismét önkezébe van letéve.

Szemben a deákpárti nyilatkozatoknak ez egyhangúságával, mely az igazságból eredt, az ellenzék hazatért tagjainak nyilatkozatai változatos, tarka látványt nyújtának. A mély gondolkozású Ghyczy, ki folyton kereste az igazságot, de tépelődő szelleménél s azon helyzet balkövetkezményeinél fogva, melyet elfoglalt volt, csak ritkán találta meg, hazatérve választói körébe, egy órákig tartó beszédben bizonyíttatá nekik, hogy „az ellenzék létezése nem volt jogosulatlan“. S ha maga azon körülmény, hogy az ellenzék egyik vezére alig tud választóinak mást mondani, mint hogy mentegeti pártja létezését, alkalmas volt a hallgatókban alaposan megingatni a baloldali politikába vetett bizalmukat, még inkább megtették ezt azon vallomások, melyeket Ghyczy el nem nyomhatott. Mert nem fukarkodott ő sem vádakban a többség és politikája ellen, de akaratlanul tán, engedve az igazság hatalmának, önmaga megcáfolta e vádakát, midőn mondá: „Most, három év elteltével törvényesen koronázott király ül Magyarország királyi székén, Magyarországnak alkotmánya van, felelős ministeriuma vezeti kormányzatát, országgyűlése alkotja a törvényeket, Magyarország nem tartománya többé az osztrák császárságnak, a kibékült Horvátország, a Magyarországgal egyesült Erdély visszaléptek a magyar birodalom kapcsolatába, az országgyűlés állapítja meg az ország költségvetését és szavazza meg évről évre az adót, a sajtó a törvény oltalma alatt áll, szabadon választott törvényes tisztviselők és képviselőtestületek igazgatják a törvényhatóságokat, haladás, élénkebb mozgalom tapasztalható az ország számos vidékein, a társulatok, ipar és kereskedelem térein sat.“

Voltak a baloldalon mások is, kik legalább pillanatra, nem hunyták be szemöket a valóság előtt. „Magyarország hatalmas parlamenttel bír, irá januárban Mocsáry a Honban, van szólásszabadság, sajtószabadság, az udvar a legjobb indulattal viseltetik hozzánk, nemzeti szellemben társalog, a külföldről csak úgy ömlik a sok pénz, a magyar államférfiak nagy befolyással bírnak az egész külföldi politikára, a külföld elismeri Magyarország önállását és hizeleg neki“ stb. Még Jókaiban is megszólalt a belátás, s egy világos pillanatban tollat fogott a 67. vívmányok elismerésére és írta 1869. januárban: „Önkormányzatunkat visszanyertük, megyéink helyreállítvák, országunk területe ki van egészítve, Erdélylyeli uniónk megerősült, Horvátországgal kibékültünk, vasutaink legszükségesebb vonalai biztosítvák, száműzötteink ismét visszanyerték hazájokat, a polgári jog a hon minden lakosára ki van terjesztve, a népnevelés ügye országossá lett, sajtónk szabad, az úrbéri szolgálatok utolsó maradványa is el van törölve, a vallásegyenlőség egy nagy lépést tett előre, a király és királyné régi törvények eddig nem teljesített kívánatai szerint fővárosunkat saját fejedelmi székvárosukká emelték; és ami legdrágább kincsünk, ismét kezünkbe kaptuk az elveszett jog legnagyobbikát, a honvédelem fegyverét.“

Míg ekként a baloldal azon tagjain, kik nem egészen jól érezték magokat e párton, mint Ghyczy, s azokon kik nem tudtak magoknak számot adni róla, mért ülnek az ellenzék padjain, mint Jókai, megtörtént hogy a higgadt gondolkozás perceiben apologiákat írtak vagy szavaltak a Deákpárt művére, Tisza Kálmán keményen tartotta magát Biharban s a következtelenségnek legalább e neme távol maradt tőle. Midőn

választói előtt megjelent, csak epés vádjai, s leplezett, de mérges tűszúrásai valának a többség számára. És ez természetes vala. A baloldal szükségéről s politikájának helyességéről senki sem volt annyira meggyőződve, mint ő, ki apjának vallotta magát. És minél kevesebben valának értesülve Tisza Kálmán államférfiúi nagyságáról, annyival inkább el kellett keserednie a debreceni követnek, ki el volt telve Tisza Kálmán csálhatatlanságával. Ez elkeseredés hatása alatt már decemberben ki is mondta előre a Hazánkban, hogy ha a Deákpárt ismét többségre találna jutni, azt csak vesztegetésnek és hatalommal való visszaélésnek fogja köszönhetni.

Míg Tisza Kálmán így bölcs előrelátással előre fedezte pártját a leendő minoritás esetére, a baloldal vidéki tagjai, hol az ő, hol Ghyczy nyomába lépve, hol egyéni nézeteik, hol választóik hangulata által vezéreltetve nyilatkoztak az elmúlt törvényhozásról. S a közönség könnyen megtévedhetett volna ennyi ellentétes nyilatkozattal szemben, ha a Honnak nem sikerül mindez ellentételeket kiegyenlitenie, azáltal hogy egy nap hozta Ghyczy, Mocsáry vagy Jókai dícséradáit a 67-es mű felett, másnap pedig felfedezte, hogy Magyarország bekebleztetett Austriába, hogy jogaink feladattak s hogy idegen hatalom rendelkezik pénzünkkel.

A választók előtt tett számadást nyomon követték a választási kandidációk, annyira, hogy némely követek egyszerre tettek küldőiknek jelentést s fejték ki programjokat a jövő választásokra. E téren a jobboldal nyilatkozatait, szinte kivételt. nem ismerő egyhangúsággal egy eszme lengte át: a visszavitt közjogi alapon a belreformokhoz látni. „A lefolyt országgyűlés

Deákpárti
program-
mok.

feladata volt a hazát megmenteni. A jövő országgyűlésnek feladatául jutott azt újjáalkotni“ mondá Horváth Boldizsár választóinak s részletes tervet fejtett ki előttök a szabadelvű reformok keresztülvitelére nézve. Példáját követték mások és S.-A.-Ujhelyen maga a miniszterelnök adta ki a jövő országgyűlés politikájának jelszavát: „Haladnunk kell sebesen és idővesztés nélkül. Haladnunk a meglevő alapon, se jobbra, se balra, hanem egyenesen előre!“

Mialatt a többség tagjai, élőkön a miniszterekkel egy határozott haladási politikát hirdettek a nemzetnek, mely megszokta e férfiaktól soha teljesíthetlen ígéreteket nem hallani, Tisza Kálmán Debrecenben választóinak újra elmondta mindazon vádakat, melyeket a baloldal lapjai a Ludas Matyitól a Hazánkig másfél év óta variáltak, s azon politika nevében, melyet képviselt, még Ghyczy sem tudott nemhogy konkrét cselekvési programmot, de még csak egy árva eszmét sem adni hallgatóinak. Az ellenzék kisebb tagjai, amint közjogi téren mennyet földet ígértek, úgy reformok dolgában sem fukarkodtak a szóval; de szabadelvűségök vagy a kormány bátor szidalmazásában, vagy megemésztetlen theoretikus radikalismusban, vagy legtöbb esetben abban állt, hogy régi elavult intézményeket akartak új életre galvanizálni.

Az ellenzék
egyesülése.

Megindultak az egész országban a választási mozgalmak. Az ellenzék egy része egyesíteni akarta a baloldal két árnyalatát a választásokra s a bal és szélsőbal választási értekezletre gyűltek össze Pesten. A szélsőbálnak érdekében állt az egyesülés, mert nem volt mit vesztenie. A nyereségre azonban nyílt némi kilátás, ha sikerül a balközépnek egy részét magával összekevernie. Elkezdé tehát az egyesülés szükségét

feszegetni, s Jókai csakugyan lépre ment, és felhasználtatta magát, nem gondolva meg, hogy ha az egyesülés valóban létrejön, az unifikált ellenzékben szükségkép a mérsékeltebb elemek fogják az alárendelt szerepet játszani. A pesti januári értekezleten tehát kiadatott a jelszó: „az ellenzék egyesülése a választások alatt.“ Tisza Kálmán Biharban nyíltan elveté ugyan a szélballal való egyességet, de valamint ő nem tartá szükségesnek emiatt az egyesülés apostola, Jókai ellen felszólalni, úgy ez is a legellentétesebb dolgokat összeférőknek tartá baloldaliságával. A kitünő regényíró általjában ez alkalommal is bámulatra ragadta a közönséget sokoldalúságával. A pesti Terézvárosban, hol jelöltül lépett fel, valóságos ostentatióval mutogatta dynastikus loyaltását s választóinak formális jobboldali beszédek tartott, míg lapjában a szélsőballal fraternizált és a Deákpártot kizárta a „hazafias pártok“ sorából. Az új szövetségeseinek is nagy épületesekre szolgálhatott, midőn Jókai csak a „választási időszakra“ ajánlta a két pártnak, hogy bánjanak tisztességesen egymással, miáltal elismerte, hogy az a múltban nem így volt, s kilátást nyujtott rá, hogy a jövőben máskép lesz.

A baloldal ügyefogyott apróbb tagjai, kik megszokták a pesti próféták beszédjeit variálni választóik előtt, eként a legnagyobb zavarban valának. Kit kövessenek, Tiszát-e, ki a szélsőbalt ellökte magától, vagy Jókait, ki uszályába fogódzott? S melyik Jókait, a terézvárosi kandidátust, vagy a véresszájú cikkirót? Hol találják meg az egyedül üdvöztető politika orthodox evangéliumát, a Hazánk, Hon vagy Magyar Ujság hasábjain? A genialis regényíró azonban e bajon is tudott segíteni. Januárban a Hon kijelenté, hogy

egy párton van a Hazánkkal, s a vidékieknek szabad tetszésökre bízta, ha csináljanak-e fúziót a szélsőballal, vagy ne. És így történt. Egy helyt a fuzionált ellenzék egyesült erővel agitált, némely helyen még a nemzetiségekkel is szövetkezett, másutt a szélsőbal küzdött a ballal, melynek néhány jelesebb tagja minden fúzió dacára megbukott a szélballal szemben. A közönség csakhamar elveszté eként a határvonalat, mely a balt a szélsőbaltól s ezt a nemzetiségektől megkülönbözteté, s azon zavarosból, melyet Jókai geniális naivsága teremtett, a szélbal a maga számára halászt ki a legjobb falatokat.

Az izgatás
jelszavai.

Az izgatás első fegyverét ellenzéki részről a 67-iki alap lepiszkolása képezte. A bal s szélbal meglepő leleményességet fejtettek ki új rágalmak s gyanúsítások feltalálásában s régieknek új alakba öntésében; és ez eszközt még a párt vezérei sem tekinték méltatlannak magokhoz. Tisza januárban a jobboldalt ámtással vádolta, a második szájban az ámtás már „csalássá” lett, s harmadrangú hősök már nem áttáltak Deákot köpenyeforgatással vádolni. Ráfogták, hogy megcsalta a nemzetet a kiegyenlítés által, melyre álmában sem gondolt senki. Az ellenzék írástudó elemei jól tudták, hogy ez nem így volt. Deák már 1865-ben kifejtette volt fővonásaiban közösügyi programját s az be is járta a lapokat. E program részletesen kidolgozva a 67-es bizottság albizottságának munkálataiban 1866. júniusban megjelent s 1867. márciusig közkézen forgott, midőn a törvényhozás asztalára került. A nemzet, mely 1848-ban meglepetve olvasta az új törvénycikkeket, teljesen elő volt készítve a kiegyenlítésre. Ennek dacára a baloldalon nem szűntek meg a kiegyezést becsempészettnak hirdetni, s midőn ez

argumentum már el volt koptatva, azzal gyanúsították a kormányt, hogy a kiegyenlítés megkötésekor egy titkos egyezményben nem ismert dolgokra kötelezte magát. Magától értetődik, hogy a régi vádak jogfeladásról, hazaárulásról, stb. végtelen változatosságban variáltattak. S ebben megegyezett az ellenzék minden árnyalata. Míg Ghyczy sajtóságos skepticismusával lefesté az ország előnyös helyzetét s abban okot talált az — aggodalomra és bizalmatlanságra, míg Tisza epés kifakadásokkal támadta meg a kiegyenlítést, nem feledve a klauzulát, hogy csak békés eszközöket fog használni, míg a Hon a kiegyezésben hazaárulást fedezett fel, de megígérte, hogy azért nem fog forradalmat csinálni, — addig a Kállayak a „ledöngyözött alkotmány“ feletti véres könyhullatással ejtették kétségbe a népet s Mocsonyi és Miletics oly nemzetiségi programot adtak ki Temesvártt, mely hasonlóképp a 67: XII. eltörléséből indult ki s a nemzetiségek harcát proklamálta a magyarság ellen. És mind ezen hazamentő izgatások fölé a szélbali szentháromság feje terjeszté ki áldó kezét Turinból, ki januári leveleiben elhitette Magyarországgal, hogy nincs sajtószabadsága és kijelenté, hogy a jogaitól megfosztott Magyarországra vissza nem tér!

De ez még nem volt elég. A haza szomorú sorsának rajzolásával elkeserítették, kétségbe ejtették a népet, de ez, mely e szomorú sorsból csak munkabérének növekedését, terményei árának emelkedését s jövedelmének szaporodását látta, csak úgy volt megnyerhető, ha a haza megmentésén kívül még kézzelfoghatóbb előnyökkel is kecsegtetik. A feladat volt tehát ámítani a népet, a jelen félremagyarázásával s ígéretekkel a jövőre. Míg az intelligentiát az ország

önállásának visszaszerzésével, adórendszer reformjával biztatták, s elveik diadala esetére kifejezték reményöket, hogy azok a korona által el is fognak fogadtatni, a tömegnek tudatlanságához s rossz szenvedélyeihez fordultak. Az egyik jelöltről elhitették a kortesek a néppel, hogy Kossuth fia, bár csak tiszteletbeli. Másutt elhitették, hogy a király baloldali. Harmadik helytt megmagyarázták, hogy „a király mindent megadott a népnek, de az urak — a Deákpárt — ki nem adják“. Ehez járultak az ígéretek. A vidéki jelöltek, kik nem álltak az országos közvélemény ellenőrzése alatt, mint a párt vezérei s fővárosi jelöltjei, nem ismertek határt az ígérésben. Az adófizetés be fog szűnni, trafik eltöröltetik, közlegelők felosztatnak, uradalmi erdők, papi javak kiosztatnak a nép közt — ezek valának a jel-szavak, melyek segélyével ezrek és ezrek nyerettek meg az ellenzéknek. Hát még ahol bal és szélsőbal jelölt álltak egymással szemben! Az egyik adóelengedést ígért. A másik megfogadta, hogy a már befizetett adó vissza fog fizettetni, mire amannak nem maradt más hátra, mint megesküdni, hogy kamatostól fog visszafizettetni. És — szomorú jelensége a magyar nép míveletlenségének, — e képtelen ígéretek sok helyt oly hitelre találtak, hogy aki kétkedni mert a próféták ígéréteiben, Baranyában és Somogyban nem mert szót emelni ellenök, nehogy agyonverjék vagy házáat felgyújtsák.

Kihágások.

Ez izgatás, mely elérhetetlen vágyakat támasztott a míveletlen tömegben, aláásta nemcsak minden hatalom iránti tiszteletet, de az élet, sokhelytt a tulajdon tiszteletét is. A központi fuzionált izgató bizottság szolgált a vidéknek bujtogatókkal, ahol ilyen nem termett. Obscurus „hazamentők“ Jókai s más ismeretes

ellenzéki férfiak erkölcsi bizonyítványaival ellátva megjelentek a vidéken, mint leendő vezérei azon Magyarországnak, mely a levegőből fog élni, mert polgáraitól többé adót nem kíván. Az ország némely részei egy óriási orgia látványát nyújták a világnak, melyben az izgatók lelkiismeretlensége a tömeg tudatlanságával s szenvedélyével bujálkodott. A politikai fanatizmusnak nevetséges és undorító jelenetei elől megdöbbenve vonult vissza a józan ész. A nőnem sem hagyta az epidémia illetlenül. Egerben csak nevetséges volt a városi kofák tinnepélyes processiója Csiky Sándorhoz, ki kétségkívül hozzá illőbb hallgatóságra nem vesztegethette ékesszólását; másutt azonban elszomorító jelenetekre vezetett a fanatizmus, mely az asszonyokat nyílt utcákon, téreken, a szemérem legcsekélyebb mértékéből is kivetkőztetvé. A felfűtött nép Szentesen, Oroszházán az odajövő izgatók kabátja szegélyét csókolta, némely megyékben nem volt tanácsos gyorsan hajtani az országúton, mely részeg polgártársakkal volt tarkázva. Az ország legkülönbözőbb részeiben a tömeg terrorizmusa uralkodott. A vagyon- és életbiztosság ismeretlen fogalmakká lettek, durva erőszakoskodások fordultak elő mindennap. Fehérvártt megverték a jobboldaliakat, több városban verekezéshez nem szokott polgárok nem mertek szavazni menni, s alkonyat után nem mertek az utcára lépni, nehogy koponyájuk bezúzásuk. Ungvártt valóságos csata volt. Míg a vagyonosabb alföldön csak adóelengedéssel és hasonló ígéretekkel dolgoztak, a Dunán túl a népboldogítók már nyíltan hirdették a földosztást. A véres szájú izgatás Zala, Somogy, Baranya megyében az osztályokat hadi lábra állítá egymás ellen, a „kabát“ és „suba“ ellenséges fogalmakká lettek. Pécsen csak egy verekezésben 49

ember sebesült meg. Falukon a nép vénjei már afelett tanácskoztak: mennyit hagyjunk meg az uraknak?

És ez izgalommal szemben, melyek az értelmiségben a társadalmi életet tönkretették, az alföldet a politikai mámor karjaiba taszították, a Dunán túl a társadalmi rendet megtámadó agrarius mozgalmakra vezettek s az ország nagy részében urrá tették az anarchiát, a kormány állt szemben, alig bírva itt-ott a vidéken megbízható közegekkel. Mert a megyék csak akkor engedelmeskedtek a ministeriumnak, ha kedvök tartotta, s az ellenzék a megye-rendszer hiányait kizsákmányolta a kormány ellen. Mennyire felfuvalkodtak némely megyék a Nyáry Pál által feltalált koordináció doktrínájától, bizonyítja Pestmegye központi választási bizottságának eljárása. A központi bizottság, melyben az ellenzék dominált, a választási törvényt kedve szerint magyarázta, hol megszorítá, hol kiterjeszté pártja érdekében, s legigazságtalanabbul járt el a zsidók és „lateinerek“ iránt, kiket Deákpártiaknak ismert, s kiknek választási jogát lehetőleg eldisputálni igyekezett. A belügyminister utasítást adott a bizottmány által követett szabálytalan eljárás ellen, mire az megtagadta a minister felügyeleti jogát s protestált az ellen, hogy a minister megjegyzéseket tegyen eljárására. Egy más megyében a kormány azon rendeletét, mely a választási szabadság ótalmára adatott ki, a megye egy héttel a választás után hirdette ki. Ily megyékkel szemben a rendeletek, melyeket a kormány a választási szabadság ótalmára kiadott, csak ott hajtottak végre, hol a megyéknek tetszett, s a kormány kénytelen volt több helyt kivételes rendszabályokhoz nyúlni. Túróc-Sz.-Mártonba, hol a panszlávok forgatták fel a közbátorságot, katonaságot kellett

A pesti központi bizottság.

küldenie. Pécs felett, hol személybántalmazás, ablakbeverés és verekedés a választási mozgalmak alatt napirenden voltak, a baranyai főispánt ruházta fel kir. biztosi hatalommal. Ilyet kellett Somogyba is küldeni, hol az agrarius mozgalom tetőpontját érte.

Az ellenzék félretette a választásokban a politikai ildom minden tekintetét. Míg a jobboldal oly baloldaliak ellenében, kiknek megválasztatása előrelátható volt, nem állított fel jelölteket, nehogy a keserűségek nélkül szaporítsa, a bal nem kímélt senkit. Ghy-czy, Tisza s mások ellenjelölt nélkül választattak meg; Deáknak azonban küzdenie kellett ilyenekkel. A pesti fuzionált baloldal nem találván Magyarországon senkit, ki Deák ellen fellépni ne röstellne, Ujházy nevét írta zászlájára. Ujházy László derék, becsületes öreg ember volt, de a távol Amerika egy félreeső zugában élve, aligha lehetett teljesen tájékozva a magyar viszonyokról, s azonfelül oly későn szólíttatott fel a fellépésre, hogy nyilatkozata, melyben a kandidátiót elfogadta, csak akkor érkezett meg, midőn Pesten már megbukott. Szerencsésebben járt a baloldal másokkal. Lónyay, Csengery, Somssich, Trefort, Zichy A. csakugyan megbuktak a választásoknál, de helyöket nem baloldaliak, hanem szélsőbalok foglalták el. Átaljában a választási izgatásokból ezek vontak hasznot. A baloldal mindössze vagy tiz szavazatot nyert ez országos erőmegfeszítés által. A szélsőbal nyert vagy harmincat. Ellenben elveszté Bösörményi Lászlót, ki márc. 24-kén meghalt. Az igazságügyminister kész volt őt kibocsátani fogságából, hogy fürdőre mehessen egészségét helyreállítani, de barátai rábeszélést, ne fogadjon el semmi kegyelmet a „hazaáruló kormány“ kezéből. Bösörményi ekként pártja vad fanatismusának

áldozata lett. Csekély tehetségű, de talpig becsületes, tiszta jellemű férfi volt, azon kevesek egyike, kiket meggyőződés csatolt azon zászlóhoz, melyet a nagyobb rész csak érdekből szolgált.

A választások eredménye.

A választásokban eként az ellenzék nyert néhány szavazatot, de a Deákpártnak még mindig vagy 100 főnyi többsége maradt; oly nagy majoritás, mely ritka a parlamentek történetében. A legérezhetőbb veszteségek nagyobb része is csakhamar helyreütett, Lónyay, Somssich, Csengery, Trefort s mások utólag megválasztattak. Az ellenzék, mely márciusban már azon themát kezdte feszegetni, hogy a választások eredménye nem mindig fejezi ki híven a közvéleményt, midőn a választások a Deákpártnak oly fényes diadalt hoztak, meghamisítottak állítá a közvéleményt s már előre aláásni igyekezett az összeülendő törvényhozás tekintélyét.

Ami már a bekövetkezendő országgyűlést illette, a közönség az eddiginél nagyobb erélyt várt a kormánytól azon ellenzék izgága akadékoskodása ellen, melyet a nemzet elítélt. A Deákpárt eljárásában a parlamenten belől s kívül oly türelmes, méltányos, kiméletes volt, oly mérséklettel használta fel többségét, hogy az ellenzék vérszemet kapott tőle. Most a közönség azt kívánta, hogy a többség használja fel hatalmát s törölje le az államjogi vitát a napirendről. És joggal. A nemzet, mely 1865-ben Deák kiegyenlítési politikáját elvben helyeselte, 1869-ben nagy majoritással magáévá tette a végrehajtott kiegyenlítést, mely csak 1865-iki elveinek részletezése volt. Azon politika, mely győztesen keresztül ment az 1867—9-iki féktelen izgatások próbatüzén, nem egyes emberek, hanem a nemzet politikája lett.

1869. ápril.

VIII

Az új képviselőház tagjai ápril 22-kén gyűltek össze az első tanácskozásra. Már az első ülés némi előzét nyújtá annak, mily eljárást fog az ellenzék az új országgyűlés alatt követni. Irányi ugyanis a maga és pártja nevében kijelenté, hogy míg az uralkodó családi zászlója, a sárgafekete, a várpalotán leng, nem fog az országgyűlés megnyitására elmenni. Az országgyűlés megnyitását tehát a szélbal távolléte által tünteté ki. Mert a megnyitás Irányi dacára sikerült és ápril 24-kén a királyi várakra felvont magyar és horvát lobogók hirdették, miszerint a király a törvényhozást fogadja. A trónbeszéd, melyet a király személyesen olvasott fel, semmi meglepőt nem tartalmazott, és ez volt legjobb oldala. Alkotmányos országban a trónbeszéd nem lehet más, mint az ország többsége közvéleményének nyílvánulása; s mint ilyen, parlamentáris kormányzatban alig bír nagyobb fontossággal egy formai kérdésnél. És ily értelemben a trónbeszéd teljesen megfelelt feladatának. Így kifejezése volt az ország közvéleményének, amint az a választásokban nyilatkozott, s híven kifejezte a nemzet óhajait, midőn a törvényhozás teendőinek első sorába a függőben levő reformkérdések megoldását helyezte, félre-

1869. apr.

A trónbeszéd.

érthetlenül proklamálva: „Szakítanunk kell a múlt hagyományaival, melyek a korszerű haladás útjában állnak.“

Az ország-
gyűlés fel-
adatai.

Az összes nemzet örömmel és megnyugvással fogadta e szavakat. „Ez a reformok országgyűlése lesz!“ — hangzott az örömszózat Magyarországtéerein keresztül. E remény általános volt, és nem ok nélkül. A király határozottan a reformok terére utasította a nemzetet. Az ország az államjogi vitát a Deákpárt részére döntötte el, s ezáltal kijelenté, hogy a 67-es alapot nem akarja többé discussio tárgyává tétetni. Május elseje, midőn a képviselőház elnökévé Somsich, alelnökeivé Gajzágó és Bittó választattak, az első kérdés, melyben a pártok mérköztek, csatányosan bizonyítá, miszerint a kormány túlnyomó többséggel rendelkezik reformtervei kivitelére. Senki sem kételkedett tehát benne, hogy e törvényhozás belreformok dolgában ép oly korszakot alkotó leendő Magyarországra nézve, mint volt az előbbi az államjogi téren. A kérdés csak az volt, fog-e az ellenzék, lemondva a nemzet által elítélt politikájáról, segédkezet nyújtani a kormánynak reformterveiben, támogatva azt a haladás ellenségei ellen, ösztönözve, kényszerítve a határozott haladásra, ha lankadni kezd igyekezetében, — vagy pedig tovább fogja folytatni meddő oppositíóját, s ezáltal gátolni, akadályozni fogja a kormányt, lehetlenné téve, hogy teljes erejét a reform műveinek szentelje? Hogy az új törvényhozás a reformok országgyűlése lesz, afelett a Deákpárt nagy többsége minden kétséget elosztatott; de az, mennyire fog e téren mehetni, mily eredményeket fog felmutathatni, első sorban attól függött, hogy az oppositíóban támogatásra vagy akadályra fog-e találni törekvéseiben.

A dolgok természetes rendje azt hozta volna magával, hogy miután a nemzet határozottan magáévá tette a 67-es alapot és a belreformok kérdéseire kívánta főtevékenységét fordítani, az ellenzék mondjon le az államjogi alap további feszegetéséről és tegye lehetővé, hogy az ország minden erejét benső újjászervezésének nagy munkájára fordíthassa. De a baloldal, valamint a koronázás után azon politikát folytatta a koronás király és alkotmányos többséggel szemben, melynek csak az absolutismus irányában lehetett jogosultsága; most a választások után is oly politika folytatására szánta el magát, melyet a nemzet előre elítélt; és folytatta nem az elvek nagy harcát, hanem a személyeskedések és elkeseredés kicsinyes civakodásait. Az álláspont, melyet 66—7-ben elfoglalt, annyira félszeg volt, hogy még a jobb útra térés lehetőségét is kizárta.

Az első tájékoztatást eziránt az ellenzék magatartása a felirati vita alkalmával hozta meg. Május 8-kán a ház egy 9 tagú bizottságot küldött ki felirati javaslat készítésére, s az máj. 13-kán bemutatta munkálatát. E munkálat tárgyalásán röviden át lehetett volna esni. Felirati javaslatok. Parlamentáris országban, hol a kormánynak naponként van alkalma nyilatkozni s az országgyűlés azt naponként kérdőre vonhatja, a felirat úgy mint a trónbeszéd nem oly fontosak, mint rendi alkotmányban. De most ellenzéki részről három külön javaslat adatott be Tisza Kálmán, Simonyi Ernő és Miletics Szvetozár által. A kilences bizottmány javaslata visszatükrözése volt a trónbeszédnek. Feladata nem is lehetett más, mint constatálni, hogy a ház véleménye megegyez a trónbeszédben kifejezett nézetekkel. Nem így az ellenzék javaslatai. Tisza Kálmán felirati javaslata telve volt

kicsinyes vádaskodással s üres frázisokkal. Kikelt a kiegyezés ellen, de egyetlen új érvet sem tudott felhozni ellene. Okai azok voltak, melyek a törvényhozásban és sajtóban már százszor megcáfoltattak s két évnek tapasztalatai által meg valának hazudtolva. Tisza a már megoldott államjogi kérdésre fektetett fősúlyt, fel akarta dúlni a 67-es alapot, melyet a nemzet magáévá tett, s ahol a negatívó terét elhagyta, a phisikai lehetetlenségek mezejére lépett, mint midőn a personál-úniót kívánta, ami a 19. században egyszerűen lehetetlen. Az ellenzék vezére az egész terjedelmes munkálatban egy eszmét nem tudott adni a közönségnek. Sőt a reformokról szólva, melyeket a trónbeszéd szavai után ignorálni nem lehetett, óvta a nemzetet „az elhamarkodástól, a rögtönzéstől,” s nehogy e szavak félreérthetők legyenek, nyíltan kijelenté, hogy „a nemzet összes erejét kizárólag a benső átalakulás nagy munkájára fordítani nem lehet.” Tisza és pártja tehát nyíltan kijelentették, hogy reformok dolgában nincs más politikájuk mint a non possumus. Tisza Kálmán sivár, eszmeszegény s zavarosan fogalmazott munkálatainál ezúttal a szélsőbal javaslata minden tekintetben különb volt. Félreismerhetlen volt benne a közeledés az alkotmányos élet alapelveihez. Míg ugyanis a múlt országgyűlésen a szélsőbal Kossuthal együtt az alkotmányon kívül foglalt állást, most — bár csak szóval — elismerte azt s felajánlta erejét az ország mindenemű érdekeinek támogatására, mit Tisza Kálmán egy euphemistikus fordulattal ugyan, de érthetőleg megtagadott. Reformok dolgában a megyei mozgalom presziója alatt ugyan belintézményeinket „az ősi alkotmány szellemében” kívánta reformáltatni, de midőn ez irányban szándékait részletezte, jótékony inconse-

z ellenzék
a refor-
mok.

quentiába esett és oly valóban szabadelvű követeléseket állított fel, melyek az ősi alkotmány szellemével incompatibilisek valának. A szélsőbal javaslata ugyan szintén azon rögeszmében szenvedett, melyben Tiszáé, hogy t. i. ő fejezi ki a nemzet közvéleményét, de azért őszintébb volt, és jobban volt írva és gondolva, mint a baloldalé. Méltóbb volt Tisza Kálmán művéhez Miletics és társainak felirati javaslata. Miletics és társai mint Tisza Kálmán, a 67-es alap elvetéséből indultak ki, és ép úgy mint Tisza, egyenesen hiábavalónak nyilvánítottak minden reformtörekvést, míg a kiegyezés fennáll. Csak abban különböztek tőle, hogy világosan fejtegették a frakció panszláv politikáját, mely a monarchiát apró nemzetiségi államocskákra szerette volna feldarabolni. Míg tehát a többség a közjogi vita befejezése után határozottan a reformok útjára akart lépni, az ellenzék mindhárom árnyalata megégyezett abban, hogy első feladat a létező alkotmányos alapot felforgatni. Az eszközt célokhoz kétségkívül legjobban megválasztották Mileticsék. Ellenezték a 67-es alapot, mely a lázadni akaró nemzetiségeket megfosztá egy netaláni bécsi kamarilla pártfogásától. Ellenezték, mert mint januári programjuk kimondta, egy közös parlamentet akartak Bécsben, melyben a nemzetiségi territoriumokra feldarabolt Magyarország s Austria foederáció alapján egyesüljenek; s ez ellen egyetlen, de erős akadály a dualizmus rendszere volt a 67-es formában. Különben nemcsak Tisza akarta békés úton felforgatni a kiegyezést, Mileticsék is békés úton akarták Magyarországot feldarabolni. A nemzetiségi túlzók tudták mit tesznek, midőn kiindulási pontjukat megválasztották. Tisza és Simonyi nem tudták, de azért nem kevésbé ragaszkodtak hozzá. Tisza Kálmán ugyan fel-

szólalt a vitában Simonyi és Miletics indítványa ellen, de ez a közönséget félre nem vezethette, mely előtt világosan állt, hogy az ellenzék három árnyalata a kiindulási pontban — a 67-es alap rosszasága, — úgy, mint közvetlen célokban, a 67 felforgatásában egyetért. A hetekig tartó válaszfelirati vita, melynek végén a Deákpárt javaslata (jun. 4.) 255 szóval 142 ellen elfogadtatott, félreérthetlenül bizonyította, hogy az ellenzéknek nincs érzéke az ország életszükségei iránt, s hogy a múlt országgyűlés meddő, közjogi oppositóját az új törvényhozás termébe is át akarja vinni.

Igazságügyi
reform.

Szomorú de félreismerhetlen bizonyítványát adta ennek mindjárt az első alkalommal, midőn a kormány egy nagyfontosságú reformkérdéssel lépett a törvényhozás elé. Az igazságszolgáltatás hiányai s azok orvoslásának szüksége napról-napra hangosabban nyilatkoztak. Minél inkább nőtt a forgalom az anyagi emelkedés folytán, annál sűrűbbek lettek e tekintetben a panaszok. És ezen csakis az összes törvénykezési rendszer átalakításával lehetett segíteni. Amíg a szolgabírák közigazgatási s bírói tisztviselők voltak egyszersmind, s mint ilyenek választás alatt álltak, sem a képesség nem volt irányadó e helyek betöltésénél, sem becsületesség nem volt várható a biztalan állású bírótól. Amíg az igazságszolgáltatás a törvényhatóságok attribútuma volt, nem valának elkerülhetők oly anomáliák, mint pl. az, hogy Pozsony megyének a területén fekvő városokkal együtt 6, a 100 □ mföldnyi Zalának 1, a 114 mföldnyi Somogynak 1, s a 10 □ mföldnyi Tornának szintén egy törvényszéke volt. Amíg a bíró választatott, nem lehetett számítani rá, hogy független legyen. Amíg az igazságszolgáltatás kiegészítő részét képezte a megyei autonomiának, a bírák visszaélései

ellen nem volt orvoslás s a bírói felelősség megállapítható nem vala. Amíg a bíró a kortesek kegyétől függött ingatag hivatalában, nem lehetett tekintélye. S az igazságszolgáltatás fő bajai voltak: az első bíróságok szervezetlensége s túlhalmozottsága, a bíróválasztás, minden kvalifikáció hiánya, bírói függetlenség s tekintély hiánya, s végre az, hogy az igazságügyér tehetetlen volt a bírói visszaélések ellen, mert csak a megyék útján érintkezhetett a bíróságokkal, melyek minden visszaélésben autonómiájok egy-egy oszlopát látták. Az igazságügy rendezetlen volta eként rosszra, lassúvá, megvesztegethetővé tette az igazságszolgáltatást, mi az országban minden jogviszonyt biztalanná tett, s a külföld irányában, mely a temérdek keletkező vállalatban mind gyakoribb érintkezésbe lépett Magyarországgal, az ország hitelét kockáztatta.

A kormány e körülmények helyes méltánylásában a belreformok sorát az igazságügy reformjával kezdte meg. És 1869. május 29-ke, midőn Horvát Boldizsár beadta törvényjavaslatát a bírói hatalom gyakorlásáról s a bírói felelősségről, új korszakot jelzett a magyar igazságszolgáltatás történetében. Ezt követték júniusban a bírák nyugdíjazása és áthelyezéséről szóló törvényjavaslatok. A legfontosabb ezek közül az első volt, mely a magyar igazságügy újjáteremtésének alapjait lerakta. Horvát javaslatának alapelvei valának: a közigazgatásnak az igazságszolgáltatástól elkülönítése, — a bírónak eltiltása oly functióktól, melyek kötelessége teljesítésében gátolják, — a kvalifikáció megállapítása, — a bírói függetlenségnek le s felfelé biztosítása, — a bírák kinevezése, — a bírák kivétele a politikai pártéletből, — a bírói tiszt emelése fizetés és tekintély dolgában, — s a bírák személyes felelősségének meg-

határozása. Horvát e javaslatban oly művet alkotott, mely megfelelően Magyarország külön viszonyainak, színvonalán az európai tudománynak, teljesen megvalósítva alkalmas volt hazánk igazságszolgáltatását a legjobbak egyikévé tenni Európában.

Milyen lesz az ellenzék magatartása e kérdésben, már kivehető volt június 8-kán, midőn Ghyczy a törvényjavaslatok elhalasztását indítványozta. A képviselőház elveté az indítványt s elhatározá a tárgyalást, mely a házban jun. 23-kán meg is kezdetett. Ekkor Ghyczy azon indítvánnyal lépett fel, halasztassék a javaslatok tárgyalása akkorra, midőn majd a megyeszervezési javaslat is a ház előtt fog feküdni; mert nem lehet a kettőt külön tárgyalni. Az egész baloldal Ghyczy mellé sorakozott s óriási vita fejlett ki. A baloldal maradó táblabírószelleme a 67-iki törvények meghozatala óta, belkérdésben most először ütközött meg a modern államfelfogással, melyet a kormány képviselt. Az ellentét a 47-es rendi alkotmány szelleme s a 48-as szabadelvű irány közt erőszakos explózióra vezetett. Az ellenzék temérdek sophismái nem valának képesek valódi célzatait eltakarni. Azt vitatták, hogy a megye és igazságszolgáltatás kérdéseit nem lehet külön tárgyalni, midőn éppen arról volt szó, hogy a kettő egymástól elválasztassék. Ghyczy végre azzal állt elő, hogy e kérdés nem tárgyalható mindaddig, míg a kormány szándékai a megyerendezés dolgában nem ismeretesekek. Ez ismét egy „junctim“ volt, melyet a 48 előtti közélet emberei úgy ismertek, mint minden reform sírásóját. Horvát megfelelt Ghyczy kívánságának s előadta azon elveket, melyekre a kormány a megyei reformot alapítani szándékozik. Eötvös egy ragyogó beszédben megcáfolta az ellenzéket, kimutatta, hogy ha 48-ban

az országgyűlés ez eljárást követte volna, ma a 48-ki törvények nem léteznének; kifejté, hogy a bírói s közigazgatási hatalom egyesítése a középkori állam attribútuma volt s hogy a bírói hatalom egysége szükséges consequentiája a törvényhozó hatalom egységének. Soha még pártnak alaposabban meg nem cáfolttak minden argumentumai, de azért az ellenzék nem hátrált. És ez természetes volt. A kiindulási pontok ellentétessége kizárt minden kapacitátiót. A kormány az igazságügyet szabadelvűen reformálni s a kor színvonalára emelni akarta. A baloldal e kérdésben nem az igazságszolgáltatás, hanem a 47-es megye érdekeit tartotta szem előtt. Ennek kedvéért meg akarta gátolni a legszükségesebb reformokat. Az ellenzék, midőn az igazságszolgáltatás életkérdéseit a régi megyei gazdálkodás érdekében akarta kizsákmányolni, oly térre vitte a vitát, melyet csakhamar a szenvedélyeknek kellett kizsákmányolniok.

Ez csakhamar be is következett. A magyar képviselőház még nem volt oly elkeseredett viták színhelye, mint aminőket 1869 jun.-jul.-ban a baloldal okozott. Julius 3-kán az elnök kénytelen volt az ülést a nagy zaj miatt feloszlatni Horvát Boldizsárnak egy remek beszéde után, melyben elevenére talált az ellenzéknek. De tetőpontját érte az elkeseredés június 24-én az Irányi által okozott botrány alkalmával. Irányi az igazságügyi vitába belekeverte Böszörményi esetét, alacsony gyanúsításokkal illette a pesti esküdtszéket, s Horvátot azzal vádolta, hogy Böszörményit „törvénytelen ítélet következtében halálra kínoztá.” E méltatlan bántalmazás az egész házat felzudította. Másnap jun. 25-kén Horvát felszólalt, s kijelenté, hogy sem a ministeri, sem a képviselői széket el nem foglalja mind-

Az Irányi-
botrány.

addig, míg elégtételt nem kap s elhagyta a termet. Deák a ház rosszsalását indítványozta Irányi felett kijelentetni. A kérdés a megsértett becsület kérdése volt, oly férfié, kinek képességeitől s jellemétől senki sem tagadta meg a tiszteletet. De a balközépnek még ez is jó volt eszközül. Tisza Kálmán elismerte, hogy sértes követtetett el, de a házszabályok ürtigye alatt megtagadta az elégtételt, s midőn a ház szavazással döntött, az ellenzék vezére kiment, s vele a bal és szélbal öt ember kivételével elhagyta a termet, jelétül, hogy pártgyűlölete határt nem ismer. A képviselőház jobbjai azonban megadták a miniszternek a kívánt elégtételt, s az ország legkülönbözőbb részeiből jött bizalmi feliratok biztosították Horvát Boldizsárt, hogy a nemzet túlnyomó része előtt Irányi támadása csak népszerűségének növelésére szolgált.

A baloldal szóval és tollal nagy szavakkal hirdette volt liberalismusát. Az igazságügyi reform feletti vita most letépte az álarcot róla, s a közönség tapssal fogadta Horvát szavait, ki bátran fejére olvasta az ellenzéknek a 48. év szelleme ellen elkövetett bűneit s nyíltan kimondá máj. 31-kén, hogy a baloldal megakadályozta „egy életerős reformpárt alakulását, mely biztos kezességgül szolgálna a jövőre minden reakció ellen, jöjjön az bármely oldalról!“ Hetekig tartott a vita. Azok, kik a megyerendezés segélyével az igazságügy reformját akarták elhalasztani, azzal vádolták a kormányt, hogy az igazságügygyel a megyerendezést akarja késleltetni. Legnagyobb szenvedélyvel a táblabírói szellem a bírókinevezés ellen küzdött, a bíróválasztás javára, mely igazságszolgáltatásunk egyik legnagyobb baját képezte, s melyben rendesen nepotismus és alárendelt egyéni érdekek s még legjobb

esetben politikai tekintetek voltak irányadók. A vidéken tucatszámra gyártott az ellenzék kérvényeket a reform elhalasztása iránt, a házban pedig végtelen beszédekkel és minduntalan névszerinti szavazással igyekezett a kérdés megoldását halasztani. Sikertült is ez annyiban, amennyiben a nyári ülésszak alatt csak a birói hatalom gyakorlásáról szóló törvény fogadtatott el, s a többi a téli ülésszakra maradt. De meggátolni nem bírta a reformot s októberben a hátralevő javaslatok is elfogadtattak.

A baloldal ez évben is híj maradt magához s a múlt országgyűlés tradícióihoz. Nem tanult s nem feledett semmit. Rágalom és gyanusítás voltak fegyverei, akadékoskodás és halogatás taktikája, s célja — semmi egyéb, mint oppositio. Az ellenzék egy része az új országgyűlésen is folytatta a tavali erkölcsi írtó háborút a Deákpárt jobbjai ellen. Juniusban Horváthot gyilkossággal vádolta s novemberben, midőn Lónyay a 68-iki zárszámadást a ház elé terjeszté, oly keserű, gyanusításokkal telt vitát idézett elő, mely visszataszítólag hatott minden nemesebb érzésű emberre. Szemére vetették a kormánynak, hogy nem indokolja javaslatait, s midőn Lónyay egy javaslatának indoklásául az államvagyonról jelentést tett a háznak, Irányi annak hosszasaága ellen panaszkodott. Az csak naiv vala, midőn Jókai a házban panaszkolta, hogy a többség dönt, de már valóságos attentátum volt a parlamentarizmus ellen, midőn a választások eredményét meghamisítottoknak hirdették, s azzal álltak elő, hogy a nemzet részökön van, mert nem azt kell nézni, amit a nép tesz, hanem amit kolomposai — beszélnek. Vádolták a Deákpártot, hogy lapjaiban minduntalan a közöstügyi alap felett polemizál, ők, kiknek naponkénti

A baloldal
eljárása.

imádságuk ez alap elátkozása vala. Vádolták a kormányt, hogy törvénytelenégeket eltűrt, melyeket — a baloldal követett el s a baloldali megye orvosolni nem engedett. Magyar, mindennekfelett nemzeti párt-nak tartották magokat. A választások után a bécsi centralista közlönyök a Deákpárt veszteségeit említve, remélték, hogy ezentúl Magyarország nem fog oly követelésekkel léphetni fel Bécsben, mint eddig, — és a baloldal segített tolni a centralisták szekerét. A nemzetiségi túlzók szakadatlan agitációt folytattak az ország területi épsége ellen, s hogy ez agitációk nem csak szóval, de kézzelfoghatóbb csábesszközökkel is rendelkeztek, mutatta a tófalusi eset, hol pénz osztott ki a parasztok közt. De azért a baloldal megtagadta Román Sándor perbefogatására az engedélyt, ki e dákóromán izgatásoknak tűzhelyévé tette hírlapját. A parlamentarizmus barátjainak hirdették magokat, de azért a 47-es megye érdekében a parlamentáris rendszer ellen küzdöttek. Hevesmegye 1868. decemberben formaszerint hazaárulással vádolta az országgyűlést. A megye, midőn itélni mert a törvényhozás felett, oly térre lépett, melyre még 48 előtt sem merészkedett soha. A kormány rendeletet küldött Hevesre, hogy vonja vissza a határozatot. A megye megtagadván az engedelmisséget, a kormány kénytelen volt királyi biztost küldeni reá, ki e határozatot végrehajtsa s elfüggeszsze azon törvényhatóságot, mely hatalmát az alkotmány alapjainak megtámadására használta. Valódi merénylet volt ez a 48-iki alkotmány ellen, de azért Tisza határozati javaslatot indítványozott, mely a kormány tettét roszalja. S mennyire nem értette vagy nem akarta e párt a parlamentarizmust, bizonyítja eljárása az igazságügyi reform ügyében, és bizonyítja

A hevesi
ügy.

Tisza, midőn egy újsütetű theoriával törvényt magyarázási jogot vindikált a megyének, de azt a kormánytól megtagadta. Alkotmányos, kormányképes pártnak állították magokat, de azért novemberben ellene szavaztak az újoncozásnak, mely pedig a törvényben meg volt állapítva s az ország biztosságára szükséges vala, és oppositíójok modorával naponként kormányképteleneknek bizonyították magokat, mert többségök esetére ad absurdum vitték volna a parlamentarizmust. Vádolták a kormányt lassúsággal, mulasztással, de rendes taktikájok volt meddő viták végtelenbe nyújtásával, százszor megvitatott kérdések szőnyegre hozatalával az országgyűlési tárgyalások menetét lehetőleg lassítani, minek következménye volt, hogy a legfontosabb ügyek egyik ülészakról a másikra haladtak. Mily arányokat öltött az ellenzék bőbeszédűsége s felesleges vitatkozásai, elképzelhetjük, ha a ház naplójából azt látjuk, hogy azon 94 ülésben, melyet a képviselőház 1869-ben tartott, 136 interpelláció adatott be, Simonyi Ernő beszélt 92-szer, Irányi 123-szor, Tisza Kálmán 173-szor!

A baloldal kétségkívül többre lett volna képes és jobb sorsra érdemes. Voltak e párton nem mindennapi tehetségek, s voltak a nagyszámú táblabírói elem mellett szabadelvű férfiak is. Amazok elől elzárta a tért az államjogi oppositio, mely nem nyújtott alkalmat képességeik kifejtésére; emezeket elnyomta a párt conservatív része s azon táblabírói politika szelleme, melyet az államjogi kérdésekben követett. Az országgyűlés elején b. Simonyi Lajos kijelentette, hogy a párt reformokat akar s nem fog akadályozni. Hitte is, és kétségkívül sokan akarták ezt vele együtt, de helyzetők átka épen az vala, hogy legjobb szándékaikat

^A baloldal helyzete.

önkezőkkel hiúsíták meg. Mert a helyzet, melyet választottak, meddő volt és kizárt minden haladást. Az államjogi kérdések alapján foglaltak állást, melyek már meg valának oldva, s oly politikát követtek, melyet harmadfél év fényes eredményei meghazudtoltak s a nemzet szavazatával elítélt. Némelyeket az álszemérem gátolt benne, hogy letegyék azon zászlót, mely mellett küzdöttek, de melyet a nemzet magáénak nem ismert. Mások jól érezték magokat az édes semmittevésben s kényelmesebbnek találták a már betéve tudott rekriminációk hajtogatását, mint új reformkérdések tanulmányozását. A táblabírói elem az államjogi oppositio folytatásában oly védsáncot látott a „nivelláló“ haladás veszélye ellen, mely a félmívelt osztályoknál még népszerű is vala. Ezekhez járultak azon elemek, melyek minden pártban megtalálhatók, emberek, kik baráti vagy rokoni kötelékek folytán választanak pártállást, olyanok, kik a hazafisággal ellenkezőnek tartják egy kormány pártolását s olyanok kik spekulációból tartoznak az oppositiohoz. És mindez elemek felett összekötő kapocsként lebegett a múlt országgyűlésen való összetartozásuk traditioja; s egy közepszerű tehetségű, de saját nagyságával eltelt, nagyravágyó és a sikertelenség által elkésérített férfi pártvezérsége, ki napról napra nagyobb hatalomra vergődött pártjában. A baloldal politikája, midőn tétlenségre kárhoztatta a párt tehetségeit s meddő izgásgaskodásra azokat, kik szerettek is, tudtak volna is az alkotás művéhez hozzájárulni, a pártban a túlsúlyt szükségkép azok kezébe adta, kik lomhaságból vagy táblabírói szellemből visszariadtak minden haladástól; s ily párt vezére csakis Tisza Kálmán lehetett. Tisza hatalma nőtt is naponként s a baloldal fokonyként

Tisza Kálmán pártvezérsége.

annyira süllyedt, hogy e politikai rabulista szavazó-gépe lett; mely engedelmesen mozgott a vezér parancsára még akkor is, mikor az kicsinyes irigységtől elragadtatva a politikai, sőt társadalmi ildom szabályait is lábbal tapodta, mint pl. az Irányi-féle botrány esetében.

Ami e pártnak az ellenzék egyéb töredékeihez való viszonyát illeti, az a régi zavaros maradt. A nemzetiségi túlzókkal ezentúl is a távolból kacérkodás rendszerét követé. A szélsőbal ezalatt mindinkább veszélytelenné lett. A közönség megunt a Kossuth nevével való spekulációt, s a szélsőbal, bár a parlamentben erősebb volt, mint tavaly, azon kívül mindinkább elveszté támaszát. Jókai, ki a választások alatt fúziót csinált vele, ugyan továbbra is simogatta ideiglenes szövetségeseit, állhatatosan tagadta a hirhedt földosztással való izgatást, sőt egy merész fordulattal még kérdőre is vonta a kormányt, hogy, ha csakugyan izgatott valaki földosztással, miért tűrte? A szeretetreméltó regényíró ez extravaganciái azonban ártalmatlanokká lettek, midőn Csernátony kivált a Honból s az Ellenőrt megindította. Tisza Kálmán engedelmes

Az Ellenőr.

organummal bírt az Ellenőrben, mely szükség esetén tán Jókait sem kimélte volna, s lehetővé tette juniusban a „Hazánk“ beszüntetését, ugyanakkor, midőn Jókai egy német lapot is indított meg. Jókai megnagyobbította üzletét és csakhamar négy közlőnyyel rendelkezett a baloldali politika hirdetésére, az Üstökös, Neuer Lloyd, Hon és Igazmondóval. Ennek dacára mind jobban beetalálta magát Tisza pártfegyelmébe, mely, miután némely balközépiek kísérletét, kik áprilisban fúziót szerettek volna a Deákpárttal, az Ellenőr alaposan ledorongolta, napról napra növeke-

dett. És Tisza csakhamar korlátlanul uralkodott azon pártban, melynek helyzete, mint Simonyi Ernő a házban találólag megjegyezte, az volt, hogy kénytelen jobbra is balra is opponálni.

A delegá-
tiók. 1869.

Mialatt az országgyűlés, hála a baloldal folyton akadékoskodó oppositójának, csak lassan, nehézkesen tudott haladni, a delegációk, melyekben nem vett részt, az év nyarán harmadszor ültek össze a közös ügyek költségeit meghatározni. Lelkiismeretes pontossággal jártak el a költségvetés vizsgálatában s csak két kérdésben nem tudtak megegyezni, a Lloyd-társulat adójára nézve s az építendő két dunai monitor felett. Amannak adóját az osztrák delegáció Austria javára követelte, míg a magyar a közös pénztár javára, miután a társulat subventiója a közös pénztárból fizetett. A két dunai monitort, mely első sorban Magyarország védelmére volt szükséges az al-Dunán, az osztrákok nem akarták megszavazni. Háromszori izenetsváltás nem vezetvén megegyezésre, a delegációk az első közös ülésre gyűltek össze a 48-iki aula termében. A közös ülés, melyben gr. Majláth elnökölt s mely a delegátusok egyszerű szavazásából állt, a magyar delegáció véleményének hozott többséget.

Határőrvi-
dégi ügy.

A határőrvidék kérdésében is a 69-iki delegáció készíté elő a kielégítő megoldást s már aug. 19-kén megjelentek azon királyi kéziratok, melyek az illető ministeriumokat a szükséges alkotmányos előterjesztések elkészítésével megbízáván, a határőrvidék polgárosítását megindították. Nem oldták meg egyszerre a kérdést, mert azon magyarellenes szellem, mely a határőrvidék nagy részében uralkodott, az átmenet mellőzhetlen nehézségeivel párosultan rendkívüli óvatosságot tett szükségessé. Hogy azonban a tett intézke-

dések a kielégítő megoldás csiráját már magokban hordták, csattanósan bizonyítá azon elkeseredés, melyet panszláv körökben költöttek. Miletics lapja nem palástolt dühvel panaszlá, hogy „Andrásy diadalt ült!” E diadalt azonban, mely nem a Deákpárt, hanem a magyar kormány diadala volt, a baloldal, szokásához híven el nem ismerte, s kisüté, hogy az sérti az ország integritását, sőt a kormányt árulással és hazafiatlansággal vádolta.

Ily oppositíóval szemben a törvényhozás 1869-iki tevékenysége, bármily becses törvényeket alkotott, nem elégíthette ki a vérmesebb reményeket. A már említetteken kívül a képviselőház legnevezetesebb tényeit ez évben a népszámlálás elrendelése, a botbüntetés és bilincs eltörlése iránti törvényjavaslat s a hirlapbélyeg beszüntetése képezték, melyet Tóth Kálmán indítványozott. Ezalatt a fiumei ügy is egy lépést haladt előre. A kiküldött regnicoláris deputáció az év folyamában több ízben összejött, de mindannyiszor siker nélkül; júliusban Fiume s Horvátország képviselőinek igényei oly éles ellentétben álltak egymással, hogy közös megegyezéssel békés megoldás lehetetlen vala. Végre decemberben egy új, s már kielégítőbb provisoriumban történt megállapodás, mely szerint Fiume Magyarországhoz kapcsolatik, kormányzót kap, kinek kineveztetését a magyar miniszterelnök ellenjegyzí, Fiume közös ügyei a magyar országgyűlésen tárgyalatnak, Fiume autonom ügyeinek rendezése s a Horvátországnak teendő concessióknak meghatározása pedig későbbi egyezkedésre halasztatik.

Mialatt az országgyűlésen az ország regenerációjára célzó törekvéseknek az ellenzék izgága oppositíójával kellett küzdeniök, a gyakorlati életben az ország oly

Fiumei ügy.

A kiegyezés gyűmölccsei.

virágzásnak s emelkedésnek indult, mely minden theoretikus argumentumnál inkább hirdeté a 67-iki kiegyezés áldásos voltát. Az európai államrendszerbe bevezetett önálló Magyarország mind nagyobb tért foglalt a világ-elismerésében s a nagyhatalmak egymásután állítottak Pesten generál-consulátusokat. A magyar miniszerelnökben, ki a királyt az év végén a suezi csatorna megnyitására kísérte, a világ az önálló Magyarország képviselőjét ismerte meg. S az ország ez önállóságát minden külső jeleknél hatályosabban bizonyította, hogy azon mélyenható kormányválság, mely Austriában az év végén beállott, Magyarországot illetlenül hagyta. Az anyagi téren az általános jólét emelkedését bizonyította a napszámnak majdnem amerikai progressióban történt növekedése, az, hogy mindenki, aki akart dolgozni, könnyű szerével tudott munkát találni s már egy heti munkájával lefizethette adóját. Az ország vasúthálózata két év alatt megkészszeresztetett; s az új vasutak csekélyebb kamatbiztosítással építettek, mint a régiek. A forgalom könnyítésére a kormány a vasuti tariffákat is lényegesen reformálta. Az anyagi emelkedésnek nyomai félreismerhetlenül meglátszottak az államháztartásban is. Az egyenes adók ugyan, hála az ellenzék izgatásainak, hanyagabban fizettettek be, mint a többiek, de azért 1869-ben mégis 4 millióval emelkedtek. A fogyasztási adó jövedelme ez évben 2.300,000, a dohány 1.400,000, a bélyegek és illetékek dacára annak, hogy e tekintetben némi könnyítések hozattak be, 2.500,000, az államvagyon 1.700,000, a posta és távirda 500.000, a só 300,000 ft. többletet hoztak. A vámjövedelmek az év első tíz hónapjára 6.600,000 ftal voltak előirányozva, és hoztak 13.600,000 ftot. Ily módon nemcsak a bud-

getben előírányzott deficit be nem következett, de a honvédség felszerelésére tett költségek dacára az év végén 1½ millió pénztári felesleg maradt. E jövedelememelkedés egyrészt a pénzügyi szolgálat rendezése s átalakításának eredménye vala, mely azt olcsóbbá tette az osztráknál, másrészt a nép adóképességének emelkedését tanusítá. És ez oly jelentékeny vala, hogy míg az osztrák monarchia államháztartásában évtizedek óta csak hirből ismerte az egyensúlyt, s folyvást deficitekkel küzdött, Lónyay, midőn az 1868-iki zárszámadásokat beterjeszté, constatálhatta, hogy mióta az ország pénzügyeinek kezelését átvette, Magyarország jövedelmei költségeit mindig fedezték. Érezhető volt már a megjavult pénzügyi helyzet hatása az ország hitelén is. A vasuti kölcsön kötvényei, melyek 1868-ban átlag 95-ön álltak, ez évben 106—110 fton keltek, s így miután a kölcsön kötvényei nem egyszerre, hanem a szükséghez képest értékesítették, a kölcsön is többet hozott, mint előírányozva volt, s az ország e címen is 8 millióval többet vett be. Ily módon az 1869-iki kezelés is messze fölülhaladta a budget tételeit.

Ezalatt az ország egyik legforróbb óháját teljesítésbe látta menni. A honvédségbe sorozandó legénység csak a téli újoncozás által kertülvén be, a kormány a nyár folytán önkénytes toborzás útján alakított meg néhány szakaszt s számukra Pesten központi tanosztályt nyitott. Az ellenzék nagy része még mindig nem hagyott fel nemes törekvésével: a nemzeti haderőt depopularizálni. Ludwigh a Honban megzavarhatlan phlegmával kisebbítette a „közösügyes honvédeket”; Irányi megtagadta tőlök a nemzeti jelleget s a vidéki celebritások a legfurfangosabb koholmá-

A pesti hon-
véd tanosz-
tály.

nyokkal izgatták a népet a honvédségbe lépés ellen. E törekvéseket Ivánka Imre felszólalása nem volt képes ellensúlyozni. Jókai is eljött és kijelenté meggyőződését, hogy 300,000 nemzeti kokárdával jobban meg lehet védeni az országot, mint 800,000 szurony-nyal, de a közönség nem tudott lépést tartani a költő fantáziájával, ki változatosság kedvéért most önmagát parodizálta s nem szűnt meg súlyt fektetni a honvédség kifejlődésére. A pesti honvédtanosztály kellőleg begyakoroltatván, a király már a nyár folytán Budára jött, az alakuló hadsereget bölcsőjében megtekinteni. Rájok bízta a királyi palota őrizetét, s szemlét tartott felettök, melynek végén teljes megelégedését nyilvánította. A nemzet ünnepnapjai közé sorozta azt, melyen a koronás király először tartott szemlét a magyar honvédség felett s megvetéssel nézte azon ellenzékiek taktikáját, kik azelőtt a honvédség elhanyagolásával vádolták a kormányt, most pedig szemrehányást tettek a királynak, hogy miért foglalkozik annyit a katonasággal.

A kormány azonban határozottan haladt előre. Az újoncozási törvény legénységet hozván a honvédség számára, decemberben megjelentek az első tömeges tiszti kinevezések. Az egyetemen rendes katonai tanfolyam nyitott. És most, midőn már alakulóban volt a hadsereg, melyet a nemzet kitartása hozott létre és ereje volt fenntartandó, eljött Magyarország első hölgye, a szép királyné, ki megszokta részt venni a nemzet minden örömeiben, hogy jó példával járjon elő az ország asszonyainak. A budai honvéd-zászlóalj lobogójára a királyné himezte a zászlószalagot, mely jelenlétében a zászlószentelés alkalmával rá feltűze-

Honvéd-
zászlószentelések.

tett. Az ország asszonyai siettek a szép példát követni, egymást érték a honvéd-zászlószentelések s egész Magyarországon ajakról ajakra szállt szent fogadáskép a jelszó, melyet a királyné keze hímzett a honvédek zászlajára: „Királyért s hazáért!” ^{1869. dec.}

IX

1870. jan.

Költségvetés
1870-re.

Midőn a képviselőház 1870. januárban az újévi szünidők után üléseit ismét megkezdé, első teendője a folyó évi budget megállapítása volt. A kormány által beterjesztett költségvetés jóval nagyobb volt a múlt évinél. De a kiadások szaporodása mind hasznos beruházás vala. Így az 1868. évhez képest a honvédelmi szak költségelőirányzata nőtt 4 millióval, a közlekedésié 2, a kereskedelmié 3, az igazságügyié 1, Horvátországé $\frac{1}{2}$ millióval, a tanügyié 800,000 fttal. Ezzel arányban állt a jövedelmi előirányzat növekedése is. 1869-ben 2.300,000 fttal volt nagyobb a tiszta jövedelem mint 68-ban. 1870-re a kormány, tekintettel azon gyors anyagi emelkedésre, mely minden téren nyilvánult, 6 millió szaporodást vett fel. Ennek dacára vagy 7 millió hiány előirányoztatott. Az országgyűlés, midőn számos egyes tételeket felemelt, még 1.200,000 fttal szaporítá a költségeket s így a budget-törvény vagy 8 millió deficitet helyezett kilátásba, s annak fedezésére feljogosítá a kormányt kamatozó kincstári utalványok kiadására. Utóbb az ülésszak vége felé a kiadások még növeltettek. Az igazságügyér a megszorított bírói hivatalokra s a közoktatástigyer jelentékeny póthitelek kaptak, s midőn a háború kitört, a törvényhozás öt millió póthitelt szavazott meg a honvédek felszerelésére, minek folytán 1870.

augustusban az ez évre engedélyezett rendes és rendkívüli költségek s póthitelek 199.099,501 ftra rugtak, 184.332,859 ft fedezettel s így 14.766,642 ft hiánnyal. E hiány, tekintve az eddigi évek kedvező eredményét, nagy volt, — de még ez is az ország emelkedése mellett bizonyított. A több kiadás a kormányzat azon szakaiban nyilatkozott, melyekben égető volt a reformok, az alkotás szüksége, s legnagyobb tétele oly maradandó beruházás volt a nemzeti hadsereg emelésére, mely az ország biztosságának növelése által bőven ellensúlyoztatott. És pedig maga a képviselőház emelte fel a kormány budgetjének számos tételét, gyakran ellenzéki indítványok folytán, mert bízott benne, hogy a nemzet megbírja a szaporodott kiadásokat, s hogy a jövedelem folytonos emelkedése az adók emelkedése nélkül csakhamar helyre fogja títani azon csorbát, mely csupa hasznos költségek kedvéért az egyensúly addig épen tartott elvén üttetett.

Majd három hónapig tartott a vita a költségvetés felett. Az ellenzék felhasználta azt mindenre, ami céljai s eszközei keretébe beillett, az államjogi kérdések helytelen felmelegítésére úgy, mint a személyes pártgyűlölet kielégítésére. E tekintetben a törvényhozás ezen tilésszaka is bizonyította, mily kevésbe veszi az ellenzék az ország pénzét, a törvényhozás idejét s mások becsületét, midőn ezeket saját céljai érdekében kizsákmányolhatja.

A közlekedési ministerium lelke, mint általánosan Hollán Ernő. tudva vala, Hollán Ernő államtitkár volt. Gr. Mikó tudományánál és nagy politikai képességeinél fogva teljesen megfelelt állása igényeinek, de azon teendőikben, melyek részletes szakismeretet, fárasztó munkát s minden apróságra kiterjedő figyelmet igényeltek, már

hajlott kora és gyöngye egészsége folytán is támogatásra szorult. Így lett Hollán Mikó jobb keze; egyike a kormány legtehetségesebb, legszakértőbb s legbecsületesebb hivatalnokainak. S hogy az volt, afelett senki sem kételkedett, főképp a van Mons belga bankárház esete után. Hollán állásának egyik, személyére nézve kellemetlen következménye volt, hogy számos egyéni érdekekkel jött összeütközésbe. A vállalkozások és szédülés ama lázas korában neki az állam érdekeit kelle védelmeznie, s minden csúffá lett spekuláns, minden elégtelen vállalkozó benne látta legnagyobb ellenségét. A gyűlölet, főképp a megsértett üzéréké, nem szokta elleneit kimélni; s magához illő eszközt választott a bossúra: a rágalmat. Kávéházakban, kocsmákban, utcákon különféle általános és homályos híreket terjesztettek felőle. S most januárban Simonyi Ernő felszedte magába az utcai pletykákat és a közlekedési ministerium budgetjének tárgyalásakor Hollánt a déli vasút-társaságnak az állam rovására protegálásával gyanúsítá, maga is bevallva, hogy vádjainak egyetlen alapja a korcsma és piac pletykája. Hollán oly modorban felelt e méltatlan vádakra, mely maga fényesen bizonyítá azok semmiségét. Minden személyes érzékenykedés nélkül, stoikus önmehtagadással, hidegen megcáfolta Simonyi sophismáit. Felszólalása megszegyeníté ellenfeleit. Mikó sarokba szorítá őket, midőn vizsgálatot ígért az ügyben rendelni s felhíttá a vádló képviselőt és társait, hogy adják be vádjukat és legyenek jelen a vizsgálaton. A budget befejezése után az ügy ismét szőnyegre került. Majd két hónap telt el Simonyi első fellépése óta, és senki egy sornyi konkrét váddal nem tudott előállni az államtitkár ellen. Ez azonban nem gátolta Tisza Kálmánt, hogy meg-

irígyelve Simonyi dicsőségét, indítványnyal ne lépjen fel, melyben parlamenti vizsgálatot kért Hollán ellen. Ily körülmények közt, midőn ismételt felhívás dacára heteken át senki egy szónyi konkrét vádat nem tudott felhozni, ez indítvány elfogadása bizalmatlansági szavazat lett volna a kormány s méltatlan sértés a gyanúsított becsülete ellen. A ház Hollán kívánata ellenére az indítványt elveté, s a közönségben azon tisztelethez, melylyel Hollán képességei s jelleme iránt viseltetett, most azon rokonszenv is járult, mely a méltatlanul üldözöttet kitünteté. Visszataszító látványt nyújtott a napokig tartó vita, melyben az ellenzék azon ürügy alatt, hogy alkalmat akar adni Hollánnak saját tisztázására, őt alacsony gyanúsításokkal illette, s végre is névszerinti szavazással kellett eldönteni a kérdést, ha valjon akar-e a törvényhozás könnyelmű játkot úzni másnak becsületével vagy nem.

Ezalatt a kormány előkészíté a megyei törvényjavaslatot s Horvát Boldizsár egy sereg javaslatot terjesztett a törvényhozás elé, az igazságügyi reform érdekében. Mindezek előtt azonban a képviselőház az államháztartási ügygyel szorosan összefüggő számvevőszék kérdését intézte el. Az 1867. évre Lónyay a bécsi állami számszékkal egyezkedett a számadások vitelére. 1868 elején átvette azt a bécsi legfőbb számszéktől s minden ministerium kebelében külön számviteli osztályt szervezett. Ez csak átmeneti intézkedés volt és lehetett, mert a számviteli ügy elforgácsolása s az egyes ministerek alá való rendelése nem felelhetett meg a számviteli s ellenőrzői feladat igényeinek. Lónyay tehát törvényjavaslatot nyújtott be a háznak, mely egy a ministeriumtól független, önálló államszámvevőszék felállítását rendelte el. A tör-

Államszám-
vevőszék.

vénynyé lett javaslat értelmében a számvevőszék elnökét az országgyűlés három jelöltje közül a király nevezi ki; az elnök személyes felelősségre van kötelezve s a képviselőház többségének határozatára vád alá fogható. E kérdésben a képviselőház először jött összeütközésbe a felsőházzal. A képviselőház által elfogadott törvényjavaslat ugyanis azt mondta, hogy a képviselőház választja meg a három elnöki kandidátust. Midőn e javaslat a felsőház elé került, ez oly értelemben változtatta meg, hogy az országgyűlés mindkét háza kandidálja az elnököt. Nyílt beavatkozás volt ez az alsóház jogába, s azonfelül ellenkezett a parlamenti kormány alapelveivel, midőn a felsőháznak kezdeményezési jogot adott. A képviselőház márc. 31-én elveté a főrendek módosítását. A felsőház azonban makacsul kívánata mellett maradt, kész inkább meghíúsítani a számszék létrejövetelét, mintsem jogosulatlan igényeiről lemondani. Végre a második izenetváltás után a képviselőház, nehogy az államszámszék lehetlenné tegye, elfogadta a főrendek módosítását. A törvény szentesítettett, június 25-kén a képviselőház három jelöltet választott, első helyen Gajzágó Salamon, mely kandidációhoz a felsőház is hozzájárult. Julius elején Gajzágó Salamon kineveztetett a számvevőszék elnökévé s hozzálátott szervezéséhez.

Lónyay
Bécsbeme-
netele. 1870.
máj.

Ez ügy még nem vala befejezve, midőn Magyarország, bár csak ideiglenesen, súlyos veszteség érte Lónyay távozása által, kit az uralkodó bizalma a b. Becke halála által megürült közös pénzügyéri állás betöltésére Bécsbe hítt. Lónyaynak kiváló része volt a 67-ki kiegyezésben. Deák készíté elő a tért, tette hajlandóvá királyt és nemzetet a békére, adta meg a kiegyenlítés alapeszméit, s mindvégig tettelegesen támo-

gatta létrejövetelét; a gyakorlati élet apró s nagy nehézségeinek elhárítása, az eszmék bevezetése a gyakorlatikus életbe s főkép az udvar és Austria megnyerése Andrásy és Lónyay műve valának. Deák és Andrásy az államjogi, Lónyay a pénzügyi kiegyezés megalkotója volt. Amennyiben egyes férfiak hozzájárulhatnak nagy események megalkotásához, e három férfiúé a 67. évnek érdeme. S a feladat, mely Lónyaynak jutott, nem volt csekélyebb a másiknál. Az államadósság pénzügyi kérdése mérgesítette el 48-ban a viszonyokat Pest és Bécs közt, s a pénzügyi kiegyezés Magyarország és Austria közt 67-ben is a legfáradtságosabb, legtöbb kitartást, éles elmét igénylő feladat vala. Minden lépten nyomon küzdeni kellett itt, s nem az idő által megcáfolt előítéletekkel, hanem rideg érdekekkel. Lónyaynak ez sikerült. A magyar ellenzék ugyan terhesnek állítá a kiegyenlítést, de Austria nem szünő panasza, mely magát tartá túlterheltnek, bizonyíták, hogy Lónyay a kiegyezés minden stádiumában győzelemre vezette Magyarországot. Lónyay 1867-ben még nem volt nagy financier. Nem volt alkalma képességei kifejtésére. De teljes mértékben bírt a szükséges tulajdonokkal. Sok és alapos nemzetgazdasági ismeretekkel bámulatos munkaerő, az óvatossággal bátorság, a gyors feltalálással diplomatiái ügyesség és simaság s mély emberismeret párosultak benne. Lónyay erős kezét, ruganyos elméjét s szívós természetét 67-ben ki sem pótolhatta volna. Ép oly gondviselészerű embere volt Magyarországnak, mint Andrásy. Bírt a tehetség azon hajlékonyságával s fejlődési képességével, mely nem magában, hanem csak a körülményekben bir határral, s napról napra szemlátomást nőtt a munka, nehézségek és fáradalmak közepette.

Csakhamar általános elismerésre vergődött. Az osztrákok tisztelték tehetségeit, de félték tőle, mert veszedelmesebb ellenfelek az alkudozásban nem volt, és saját pénzügyministeröket, a jeles Brestlt éveken át azzal vádolták, hogy játékszerűl szolgál a magyar pénzügyér kezében. A pénzvilágba Lónyay respektust öntött Magyarország iránt. Mint államférfinak, a parlamentben ereje az erős akarathoz, az eszközök feltalálásában való leleményességében, mint szónoknak azon biztonságban rejlett, melylyel tárgyán, hallgatóin, sőt ellenfelein is uralkodni tud. A szónoklat segédeszközeit elveté. Gyakran beszélt pongyolán, soha cothurnusban s csak néha emelkedett, de akkor sem a páthosz fokára; s csak akkor, midőn a politikai meggyőződés kifejezésének szüksége akarata ellen erőt vett frázisoktól irtózó természetén. Beszéde mindig tömör, telve tényekkel, számokkal, melyek erejével ellenfeleit lesújtja. Sohsem szólt hatás nélkül. Május 21-kén tartá a képviselőházban búcsúbeszédét. A legnagyobb szabású pénzügyi beszéd volt ez, mely a magyar parlamentben tartatott. Kilenc kötetben bemutató a háznak az adóreform-enquétek munkálatait, visszapillantást vetett a múlt évek pénzügyi kezelésére s a törvényhozást lelkiismeretességre, takarékosagra buzdította a jövőre. Lónyay büszkén constatalhatta, hogy az osztrák-magyar monarchiában, mely évtizedek óta a deficitekből ki nem lábolt, neki sikerült három éven át az állam pénzügyeit az egyensúly elvének szigorú fenntartása mellett vezetnie. Austria örült, midőn e férfiút megválni látta a magyar pénzügyi tárcától, ki Magyarország érdekeinek mindig diadalmas képviselője vala, a baloldal örült midőn e félelmes ellenféltől megszabadult, de épen ez mutatta, mily nagy volt a veszte-

ség, melyet távozása által Magyarország s a kormány szenvedett.

Utolsó nagy pénzügyi művelete Lónyaynak azon 24 milliónyi sorsjegykölcsön megvalósítása volt, melyet a képviselőház a főváros emelésére megszavazott. Budapest népessége a kiegyenlítés óta amerikai progressióban szaporodott s vele arányban nőtt a forgalom és vállalkozási szellem. Hogy azonban az ország méltó fővárosává s majdan világvárossá lehessen, mivé azt a kereskedés előbb utóbb teend, két tekintetben az ország támogatására volt szüksége. Biztosíttatnia kellett a Duna kiöntései ellen, s oly közlekedési eszközöket nyernie, melyek arányban álljanak forgalma növekedésével. Ez okból a kormány a törvényhozás beleegyezésével 24 milliónyi kölcsönt kötött, melyből a lánchíd megváltása, a Dunának Budapest körül szabályozása, 1—2 új híd s Pesten főközlekedési vonalak nyitása legyen fedezendő. Ugyane törvény a fővárosi közmunkák tanácsát állítá fel, melybe 9 tagot a kormány, 9-et Budapest nevez, s mely Pest szépítése s kifejlődése érdekében legfelsőbb hatóság legyen építkezési ügyekben. A kölcsön tetemes felüljegyzéssel íratott alá, s júniusban már kineveztetett a közmunka-tanács, hogy tevékenységét megkezdje.

Sorsjegykölcsön.

Az ülésszak legfontosabb törvényhozási tényét azonban a törvényhatósági reform képezte. A 48-iki törvényhozás, midőn az alkotmánynak az addigiaknál szilárdabb garanciákat nyújtott, midőn a sajtót szabaddá s a kormányt függetlenné s parlamentárisá tette, a megyét eo ipso megfosztá 48 előtti hatáskörének javától. Nem volt érkezése a megyerendszert a megváltozott szükségekhez képest reformálni, de belátva a gyökeres átalakítás szükségét, utasítá a kor-

Megyerreform.

mányt, nyújtson be a jövő törvényhozásnak javaslatot, mikép lehetne a megyei rendszert a parlamenti kormánnyal öszhangzásba hozni. A bekövetkezett háború, s az absolutismus, mely annak nyomába lépett, lehetlenné tették két évtizeden át ez utasítás megtartását. Most azonban a reform nem volt tovább halasztható, mert minden újításnak, belintézményeink minden korszerű reformjának előfeltétele a közigazgatás reformja vala. A kormánynak, mint ilyennek nem volt érdekében a megyerendezést sürgetni, mert a megyék öthatnak kivételével megfeleltek törvényes köteleességeknek s híven végrehajták a kormány rendeleteit; de a közönség, mely rendet és biztosságot kívánt a közigazgatásban, sürgetőleg követelte a visszaélésekkel telt s elavult megyerendszer átalakítását, mely naponként tehetetlennek bizonyította magát a közigazgatás legelemibb szűkségeinek megfelelni. Azon póthitel, melyet a ház ez évben is kénytelen volt a királyi biztosságnak megszavazni, hogy a közbátorságot az alföldön helyreállítsa, ékesszóló bizonyítványa volt a régi megyerendszer élheteretlenségének.

A törvényjavaslat, melyet a kormány benyújtott, s mely csekély változtatásokkal törvénynyé lett, elvül tűzte ki magának a helyhatóságok jogkörét annyira kiterjeszteni, amennyire az egy erős parlamenti kormány exegentiáival megegyeztethető, s ez elvből kiindulva megadta a helyhatóságoknak — megyéknek és városoknak Budapest kivételével, melynek szervezése külön törvénynek tartatott fenn, — a teljes önkormányzat jogát hatósági ügyekben, s felruházta őket az állami kormányzat kizáró közvetítésével. Amabból folyt, hogy a megye statutumokat alkothat, s azt saját közegei által végrehajtatja, hogy tisztviselőit maga választja,

költségvetését maga állapítja meg, az árva- és gyámhatóságot gyakorolja, a kormánynyal közvetlen érintkezésben áll stb. Ehez járul, hogy a megye örökös a községek autonómiája felett, rendelkezik a községi tisztviselőkkel s gyakorolja a felügyeleti jogot felettök. Az utóbbiból következik, hogy a kormánynak a közigazgatás vitelére a megye tisztviselőin kívül saját közegek nem állnak rendelkezésére. A megyei adminisztráció feje az alispán; a tisztek, kik 6 évre választatnak, minden általuk okozott kárért személyes felelősséggel tartoznak. A kormány tehát a decentralizáció mezején elment a legszélső határig, melyet a 48-iki alkotmány szelleme megengedett. Az ily nagy hatáskörrel felruházott megye jogait a megyei bizottmányok gyakorolják. Tagjaik számát a törvény, aránylag a külföldi municipális hatóságokéhoz, roppant nagyra szabja, megállapítván minimumnak városokban 48, megyében 120, maximumnak városokban 400, megyékben 600 tagot. A bizottmány felerészben a helyhatóság legtöbb adót fizető polgáraiból, fele részben választott tagokból áll, kiknek activ és passiv választóképességére nézve a képviselői aktiv választó képesség irányadó. A bizottmány azon tagjai, kik valamely törvényellenes végzéshez szavazatokkal járulnak, részvétőkért felelősek. E bizottmány és tisztviselői kar mellett a kormány egyetlen képviselője a főispán, ki ellenőrzi a kormányzatot, s a tiszt-kijelölés jogát gyakorolja. E passiv jogkörből a főispán csak akkor léphet ki, ha a helyhatóság törvényes kötelességét nem teljesíti, s ekkor közvetlenül rendelkezhetik a megye vagy város tiszteivel, kiket az alispán s polgármester kivételével fel is függeszthet hivataluktól; de amint a szükséges rendeletet végrehajtotta, hatósága rögtön megszűnik.

nik. A főispán jogai tehát a régiek maradtak, s e törvény csak abban tett változtatást, hogy azon esetekben, melyekben az addigi alkotmányos praxis szerint királyi biztos küldetett a megyére, ennek teendőit a főispánra ruházta; de másrészt, ellentétben a múlttal, elrendelte, hogy amint a főispán végrehajtotta a szóban forgó rendeletet, a megye eo ipso rögtön visszalép ismét jogaiba. De nemcsak az országos és önkormányzat tekintetében szabályzá e törvény a megye jogait Európában hallatlan bőkezűséggel, nemcsak biztosította azokat törvény által, ami előbb nem így volt, de a hajdani vis inertiae tekintetében is meghagyta régi jogait. A törvény ugyanis nyíltan jogot ad a megyének hogy országos ügyeket tárgyalhat s bennök petitionálhat, hogy a kormányrendeleteket vita, sőt felírás tárgyává teheti, és csak akkor köteles valamely rendeletet végrehajtani, ha azt a kormány felírások dacára harmadszor is megparancsolja.

A modern állameszmék barátai, a valódi szabadelvűek, kik szabadságot rend nélkül nem ismernek, nem lehettek megelégedve e törvénytynyel. Azon mód, melyen a „megyét az alkotmány keretébe beilleszté“ — nem vette eléggé figyelembe a parlamenti rendszer követelményeit. A javaslat többet hozott át a múltból, mint kellett volna, s a vis inertiae visszaállítása által oly tért nyitott meg a megyék előtt, melyre a példa bizonyította, hogy előszeretettel lépnek, s melyen szerepléseket mindig a közigazgatás érdekei bánták meg. A megye jogainak kiszabásában úgy, mint a bizottmány megalakításában a kormány túlságosan ragaszkodott a 47-es megye traditióihoz, ez aristokratikus elemekből álló institutióhoz, mely a szabadelvű

haladásnak és erős kormánynak természeténél fogva, elvi ellensége vala.

Úgy a demokratia hívei, mint egy életerős kormányzat barátai elégedetlenek valának a kormány javaslatával, de nem emelhetek szót ellene, midőn e javaslat az ellenzék által épen azon pontjaiban támadtatott meg, melyek annak, bár mérsékelt előnyeit képezték. Mert bekövetkezett az, amit a 48-iki törvényhozók meg sem álmodtak, hogy utódaiknak húsz évvel utóbb a parlamentáris rendszert egy megyei reakció támadása ellenében kellend megvédeniök.

S e reaktionárius politikának, mely a 48 év legbecsesebb vívmányát, a parlamenti rendszert alapjaiban megtámadta, az ellenzék tette magát hordozójává. Május elején kiosztattak a képviselők közt a megyei s községi szervezésről szóló törvényjavaslatok. Midőn máj. 21-én a javaslatoknak osztálytárgyalásokra utasítása volt szőnyegen, Tisza Kálmán azok tárgyalását az őszi ülésszakra halasztatni indítványozta. Azon két napi elkeseredett vita, mely ez előzetes kérdés felett kifejlett, előízéül szolgálhatott a későbbi tanácskozásoknak, s félreérthetlenül hirdeté, amit a sajtó polemiáiból már tudott a világ, hogy az ellenzék a megyei ügyet nemcsak a kormány, hanem a parlamenti rendszer megbuktatására is fel akarja használni. És midőn június 25-kén a központi bizottmány beadta jelentését, b. Simonyi Lajos a baloldal részéről ennek tárgyalását ősze halasztatni kívánta, a szélsőbal pedig azt indítványozta, hogy a javaslat vetessék el, s a kormány utasíttassék másnak készítésére. Az ellenzéknek a reformok iránti előszeretete tehát most is csak abban nyilvánult, hogy a megye-reformot is lehetőleg halasztani igyekezett. Szerencsére azonban ezen, az ország

életkérdései iránt érzékkel nem bíró ellenzék kisebbségben vala, s a képviselőház június 30-kán megkezdé a vitát, mely több hét múlva a javaslat elfogadásával végződött.

E vitában a baloldallal tekintet nélkül felhasznált minden eszközt, szövetkezett mindazon elemekkel, melyek a kormánynak ellenségei valának, de hiába. Ghyezy hirdette, hogy e törvény „megsemmisíti a megyei önkormányzatot és helyébe merev centralisációt állít fel“, panaszkodtak, hogy a kormány „sírt és a hazának“ ugyanazon törvény által, melyről Tóth Vilmos a ház tapsai közt Kossuth 48-iki előterjesztéseivel bizonyítja, hogy decentralisáció dolgában hasonlíthatatlanul túlment még Kossuth akkori megyei követelésein is. Reakcióval vádolta a kormányt azon baloldal, mely minden aristokratikus előítélet fészket, a megyét, védelmezte a feltámadt 48-ki kormányforma ellen. Érezvén kisebbségét, kérvényeket gyártatott vidéken s keresztvonással alájegyzett államférfiak nézeteit állítá szembe a Deákok és Eötvösök meggyőződésével. A baloldalban a megyei érzék az állam rovására, — s ez a nagy különbség, mely a 47-es táblabírói elemet a 48-as modern szellemű Magyarországtól elválasztja, annyira ki volt fejlődve, hogy az állam legfontosabb érdekeit nyíltan alárendelte az elavult megyerendszer érdekeinek. Midőn a megyerendezés törvényynyé lett, az ellenzék egy része azt akarta, hogy a baloldal ne vegyen részt ezentúl a megyei önkormányzatban, de a többség a részvétel mellett vala, hogy pártja érdekeit a megyén is előmozdíthassa. És kiadatott a jelszó: az új megyét is felhasználni a párt érdekében, a közigazgatás, a rend, a törvényesség rovására. Ez ügyben sem hiányoztak pedig ékesszóló jelenségek, melyek figyel-

meztethették a baloldalt, miszerint megyei politikája Magyarország egységét, lételének alapelveit támadja meg. A nemzetiségi túlzók a legextravagansabb decentralisáció mellett küzdöttek, mely az állam fogalmát majdnem pusztá formalitássá devalválta volna s Mocsonyi Sándor hosszú beszédben támadta meg a javaslatot, mint olyat, mely a magyar nemzet suprematiája érdekében készült. Az igaz, hogy az ő álláspontjáról, beszéde jobb és gondolatokban gazdagabb volt, mint Tisza velőtlen szószaporítása, de igaz az is, hogy leplezetlenül feltárta a nemzetiségek decompónáló politikáját. És a magát mindenekfelett magyarnak hirdető ellenzék zajos tapsokkal kísérte Mocsonyi beszédét, lapjai napokon át dythirambokat zengtek a „magyar faj suprematiája“ ellen küzdő románnak, s ugyanazok, kik Deákot, Andrást, Eötvöst hazaárulással vádolták, Mocsonyi Sándort kikiáltották „magyar szellemű hazafinak, a szabadság bajnokának!“

Az ellenzék politikájának nemzetellenes voltát ez ülésszak alatt a határőrvidék kérdésében követett eljárása is bizonyította. A kiegyenlítési törvény szerint minden változás, mely Magyarország s Austria tényleges területi s népesedési viszonyaiban beáll, azon arálynak változását vonandja maga után, melyben a két fél a közös költségek fedezéséhez járul. A törvény értelmében tehát világos volt, hogy ha Magyarország területe s népessége növekszik, növekednie kell a quótának is. Ez bekövetkezett most, midőn a határőrvidék polgárosítása s a magyar koronához visszacsatolása munkába vétetett. A kormány mindenekelőtt az osztrák kormánynyal volt kénytelen a quota felemelésére nézve egyességre lépni. Ez temérdek nehézséget okozott, mert az osztrák ministerek nemcsak

Határőrvidék.

a közöstudott, hanem az államadóssági járulék felemelését is kívánták, melyet a törvény nyíltan változtatlannak rendelt. Végre sikerült az osztrák kormány ellenállását legyőzni. Nagyobb nehézségek támadtak magában a Határőrvidéken a polgárosítás ellen. Az egész tiszti osztály, mely a tartomány katonai szervezete mellett valódi pasamódra uralkodott s a katonai fegyverrel segélyével vezette az adminisztrációt, saját uralkodását, kényelmes existenciáját látta fenyegetve a tartomány polgárosítása által. A katonai testületi szellem, szövetkezve az osztályérdekkel, ez elemeket halálos ellenségévé tette a polgárosításnak, és a magyar kormánynak, mely annak keresztülvitelére vállalkozott. S mialatt a szerb congressus politikai testületnek nyilvánította magát, és a délszlávok közt folytonos gyűjtések történtek a dalmát lázadás támogatására, melyek a népnek a lázadók iránti rokonszenvét bizonyították, a határőrvidéken lelkiismeretlen agitáció dúlt a polgárosítás rendszabálya s a magyar kormány ellen, s egymásután támadtak és érkeztek a petíciók, melyekben a nép, nem tudva mit kér, kérte, hogy a polgári szabadság s jó közigazgatás áldásai tartassanak távol fejétől. A baloldal 1867-ben elismerte, hogy a határőrvidék a quota megállapításakor a magyar korona területébe be nem számított, hogy tehát visszacsatolása a quotát alterálni fogja, s akkor egy határozati javaslatot indítványozott, mely épen ezt vette kiindulási pontul, s melyet a ház egyhangúlag el is fogadott. De e ténynek 67-ben elismerése az ellenzéknek 70-ben nem gátolhatta, hogy a quota felemelését is fegyverrel ne használja a kormány ellen. Megtagadta s küzdött a felemelés ellen, s eként a katonai cliquehez, mely a Határőrvidéken a polgárosítás ellen lázított, s az osz-

trákokhoz, kik nem érték be a quota felemelésével, a hazafias ellenzék is járult, a centralista bécsi s nemzetiségi elemek tapsai közt szaporítván azon nehézségeket, melyekkel a kormánynak küzdenie kellett, midőn egy szép országot a szabadságnak, civilisatiónak s a magyar koronának visszahódított.

Minden lépten nyomon gátoltatva, akadályoztatva, a kormánynak minden lépésnyi tért a haladás mezején ki kellett küzdenie az ellenzék ellen. Tette nem szűnő erélylyel s kitartással és munkásságát siker koronázta, mint ezt a honvédség ügyének gyors fejlődése ez idő alatt is bizonyítja. A honvédelmi ministerium Andrásy és Kerkápolyi vezetése alatt zajtalanul, de buzgón működött. Az év elején már 60,000 szuronyos fegyver volt a honvédség kezében, a Werndl-féle hátultöltőkől, melyek jobbak a közös hadsereg Wenzl-féle puskáinál. Kerkápolyinak sikerült minden fegyverdarabot 3 fttal olcsóbban szerezni meg, mint azt a közös hadsereg kapta, s a Werndl-gyár kötelezte magát oly fegyvergyárt állítani Magyarországon, mely hetenként 1000 puskát készítsen. Az ellenzék mindent megtámadott, ami a ministerium ügyviteléből nyilvánosságra jutott. A Hon valódi kereszteshadat indított a ministerium ellen, amiért az a Harapat-céggel szerződött a honvédség ruházására, pedig e cég olcsóbban dolgozott a többi concurrenséknél, s kötelezte magát 50 lóerővel dolgozó posztógyár állítására. Azonfelül a ministerium még egy vászongyár felállítását is biztosítja a honvédség szükségletei számára, s mindezen gyárakat az országnak egy fillérnyi költsége nélkül. A központon nagy mennyiségben készültek a katonai térképek, a vidéken minden kerületben felállított egy-egy tisztképző iskola s minden zászlóalj

A honvédség fejlődése.

székhelyén kaszárnyák emeltettek a legénység elszállásolására. Ez évi januárig már 28,000 tartalékos katonára lépett a közös seregből a honvédségbe s márciusban a sereg 68,980 főre emelkedett, 906 tiszttel és 6% utászszal, mi igen kedvező arány egy sereg hadképességére nézve. Az öt millió póthitel folytán pedig, melyet a törvényhozás a nyáron a felszerelésre megszavazott, augusztusban a honvédség száma már 130 ezer főre volt menendő.

A honvédség e gyors, minden várakozást meghaladó fejlődésével szemben a közönség már visszatetszéssel fordult el az ellenzék taktikájától, mely ez ügyet lelkiismeretlenül kizsákmányolta, s a honvédség kérdése már nem volt haszonnal felhasználható a kormány depopularizációjára. A honvédelmi budget feletti vitában az ellenzék nagy vereséget szenvedett. Kerkápolyi eltipró ékesszólásával tönkrement, s a baloldal annyira kénytelen volt hátrálni, hogy egyik kedvenc napi foglalkozását, a honvédségi intézmény elleni izgatást nyíltan meg kellett tagadnia. Keresett tehát magának egy e tárgygyal rokonságban álló themát, melylyel a kormány által kivítt nagy erkölcsi diadalt leszállítsa és saját megrendült hitelét némileg megszilárdítsa. Talált is ilyet, s ismét indítvánnyal lépett fel a 48-iki honvédek rokkantjai, özvegyei s árvái nyugdíjazása iránt. Nem gondolta meg, hogy indítványának elfogadása annyi lett volna, mint egy gyászos múlt tévedéseit kiméletlenül szemébe dobni azon királynak, ki e múlttal való teljes szakítását a nemzet lelkesült tapsai közt oly nemesen manifestálta, s nem törődött vele, hogy a 48-iki szerb, román lázadók az „ország“ pénzéből magoknak is ugyanezt követelnék, amit siettek is megtenni. Napokig tartó kemény vita

fejlődött ki e tárgy felett. Tisza Kálmán ismét kitűntette magát. Végigrágódva más szónokok beszédein, miben ő az ellenérvek cáfolatát vélte feltalálni, tartott egy oly beszédet, melyben a politikai őszinteség s államférfiúi belátás hiányát busásan pótolta a malitia, a sofismák végtelen serege, támogatva a gyanúsítások tartalékhada által. Pulszky egy jeles beszédben fejtegette a demokratikus népek eljárási módját ily kérdésekben, ellentétben az aristokratikus felfogással. Végre Andrásy egy roppant hatású beszédben megcáfolta a baloldal minden argumentumait, s kimondá elvül, hogy nem országos adóból, tehát a nép kényszerített, hanem egyesek önkénytes adakozásából kívánja a honvédeket segélyeztetni. Le is tett egy ívet, melyen maga 10,000 fttal nyitotta meg az adakozást. József főhg, a honvédség főparancsnoka 20,000, Lónyay ötezer, s mások oly összegekkel járultak hozzá, hogy néhány hét múlva ez adakozások a 110,000 ftot meghaladták s ma a honvédsegélyző egyesület alaptőkéje már 400,000 ftra rúg. A baloldal veresége e kérdésben is teljes volt. A népszerűség díját, melynek kedvéért lábbal tapodott minden tekintetet, a többség nyerte el előle, s a közönség tudott distingválni azok közt, kik önzesebből nagylelkűen hozzájárultak a honvédsegélyzéshez, s azok közt, kik azt az ország zsebéből akarták tenni, csak hogy popularitásukat növeljék, nem gondolva meg e rendszabály kellemetlen, sőt veszélyes következményeit.

Önkénytes
honvéd-se-
gélyzés.

De mind e fellépések, melyekkel az ellenzék egyesesen az ország érdekeit veszélyezteté, természetes következményei valának azon alapnak, melyet elfoglalt. A kiegyenlítés megoldott kérdésének alapján e pártok létezésök egyetlen kulcsát abban látták, ha

Az ellenzék
eljárása.

minden áron opponálnak a többségnek és kormánynak. A baloldalt a tények logikája önként, sokakat akaratuk ellenére ragadott tovább e lejtőn, mely amily meddő volt rájuk, oly káros az országra nézve. Ehez járult, hogy e meddő törekvések sikertelensége elkéseredést szült, s az ellenzék annál szenvedélyesebben támadta meg a kormányt, minél inkább érezte saját tehetetlenségét. A szélsőbal következetesen haladt tovább az abszurdumok megkezdett pályáján, el is fogadva, nem is az alkotmányos alapot. Elveté a budgetet, elveté a civillistát s elvetett mindent, amit a többség kívánt. Kossuth ugyan írt még epistolákat, de levelei már elhangzottak s alig költöttek több figyelmet egy sikerült vezércikknél. Egyáltalában, a szélsőbal nem az volt többé, ami a múlt országgyűlésen. Akkor egy dühös had, mely forradalomra vezetett volna, s azt talán akarta is, most egy tehetetlen frakció, melynek élén Irányi Európa első emberének tartá magát és Simonyi Ernő, Magyarország legunalmasabb szószátyárja, iszonytató terjedelmű lapos diktiókkal kétségbe ejté a hallgatóság türelmét. Kossuth babérain e párt addig rágódott, míg végre azokat meglehetősen felémésztette, s a közönség nem többé aggodalommal, hanem ásítva fordult el a Madarászok padjaitól.

Tehetetlenség, üres szószaporítás és unalmasság dolgában a balközép sem maradt hátra a szélbal mögött, de nagyobb száma s az intelligentia és míveltség kedvezőbb arányánál fogva nagyobb szerepet játszott a törvényhozásban. Igaz ugyan, hogy a benső ellenmondások e párt politikájában mind érezhetőbbekké váltak, de Tisza hatalomvágyó, elkéseredett uralkodása, a pártvezér eszmeszegénysége dacára még össze tudta a pártot tartani. Eljárása nem változott.

Amint a nemzetiségek minden alkalommal belerántották a vitába a nemzetiségi ügyet, úgy a baloldal is híven parodizálta Catot, minduntalan elővezetve megpókosodott lábú pálclovát, a kiegyenlítési kérdést. Azon roppant anyagi emelkedés kellő közepében, mely minden téren nyilvánult, Tisza Kálmán annyira tudott uralkodni az igazságon, hogy rettenetes szomorúnak találta az ország anyagi helyzetét, aminek természetesen a kiegyenlítés volt oka. Az általános budgetvita után még egyszer szőnyegre hozta a baloldal az állami jogi kérdést, midőn a közösügyi költségek beigtatásánál, mi törvény szerint vita tárgyát nem képezheté, rettenetes philippikákat tartott ismét a kiegyenlítés ellen, ugyanakkor, midőn Schmerling lovag a bécsi urakházában menydörgött ugyane kiegyenlítés ellen. Minden mellékes kérdésből hosszú vitát kanyarított, és minden ügyet, melynek fenekén némi anyagát találta az olcsó népszerűségnek, kisajtolta. Tisza nagy hangon követelte a hadsereg leszállítását akkor, midőn ez egyértelmű lett volna a monarchia abdikációjával. Még hálasabb eszközre véltek e férfiak szert tenni akkor, midőn a 48 utáni központi kormányhivatalnokok nyugdíjra került tárgyalás alá. A nyugdíjat e hivatalnokoktól, kiket az uralkodó nevezett ki, s ezáltal biztosított nyugdíjukról, megtagadni, ennek megsértése nélkül nem lehetett. Egyike volt ez azon kérdéseknek, melyek megoldásában csupán a politikai tapintat és opportunítás tekintetei lehettek irányadók. De e tényezők jogosultságát a baloldal el nem ismerte, s a politikai eszélyt kiküszöbölve szótárából, helyébe az olcsó népszerűségvadászat nagy elvét igtatá. Hiába hirdeték a többség részéről, hogy a jutalom és büntetés kérelhetlensége az absolutismus attributuma, míg a valódi

demokratia mindkét irányban a rideg hasznosság elveit követi. A baloldal, Tiszával élén ellenzé a rendszarbályt s lovagiasan denunciálta a nemzetnek mindazokat, kik „a hazaárulók megjutalmazásához“ hozzájárultak. A baloldálnak Ghyczy által benyújtott határozati javaslatát ugyan elvben megegyezett a Deákpártéval, s csak annyiban tért el tőle, hogy néhány emberrel kevesebbnek akart nyugdíjt adni, mint a jobboldal, de azért kizárólag a többség nyakába keríté a felelősséget a „hazaárulók megjutalmazásáért“, s az ellenzék nemes sajtója szélteben hirdette, hogy „a Deákpárt a hazaárulókkal s muszkavezetőkkel szövetkezett“.

A baloldal
belviszo-
nyai.

Mindezen lélekemelő botrányok dacára azonban Tisza Kálmán uralkodásának napjai nem folytak le minden kellemetlen epizód nélkül. A sokoldalú Jókai egy józan pillanatában, — mert a kitűnő hírlapgyáros néha ilyenekben is szenved — meglátogatta Horvát Boldizsárt s amennyire tőle telt, „eszméket cserélt vele reformkérdésekről“. Jókai látogatása magában véve igen ártatlan dolog volt, de népszerűsége veszélyessé tette. Hozzájárult, hogy a baloldalon elégedetlenség jelei mutatkoztak. Sokan kezdték megenni a negatív oppositíót s bihari programmot, s nem bánták volna, ha Tisza Kálmán alattvalói kötelékéből menekülhetnek. Ha az elégteleneknek sikerül a népszerű Jókait megnyerniök, a kitűnő regényíró tönkreteheti Tisza birodalmát. Ennek tehát elejét kellett venni. De mikép? Jókait Tisza nem merte megtámadni. Tehát kerülő úton kellett a népszerű író veszedelmes törekvéseitől elijeszteni. S egy szép reggelen az Ellenőr neki ment Horvát Boldizsárnak, és őt mint „árulót“ denunciálta a kormánynak, mint aki baloldaliakkal conspirál egy új párt alakítására. Ez hatott. Jókai megértette a

leckét, az elégtelennek elhallgattak s Tisza Kálmán terrorizmusa teljes majestásában helyreállt ismét, most már világosan meggyőzve mindenkit, hogy a Tiszapárt csak feltétlen mamelukokat tűr meg körében. Egy héttel utóbb a nagy pártvezér is előjött és kijelenté, hogy a pártjában uralkodó fegyvellemel kegyesen meg van elégedve.

Hála a baloldal oppositiójának, az országgyűlés nem fejthetett ki annyi tevékenységet, mint az országnak érdekében állt volna. Midőn augusztus elején az ülés szak befejeztetett, csak az egy Horvátnak 15 törvényjavaslata feküdt a ház asztalán, hónapok óta várva a tárgyalást, melynek a téli szakra kellett halasztatnia. Mindezek dacára ez ülés szak egy hatalmas lépést tett 1870. aug. előre úgy az ország politikai, mint anyagi viszonyainak kifejlésztésében. December utolsó napján végbe ment a népszámlálás, hogy hiteles adatokat nyújtson a törvényhozás számára. A közlekedési eszközök fejlesztésében az országgyűlés nagy eredményt mutatott fel. A már megnyitlt vasútvonalakon kívül ez ülés szakban engedélyt adott a magyar nyugoti, gácsországi, bánrén-nádasdi, gömöri, valkán-perjámosi, nyiregyház-ungvári, eszék-sziszek-károlyvárosi, báttaszék-zákányi, sz.-péter-fiumei vonalakra, melyek csakhamar munkába is vétettek. Törvény által intézkedett a lánchid megváltásáról, egy posta- és távirdai épület emeléséről Pesten, a dunaszabályozásról a fővárosban, a Temes- és Bégaterület ármentesítéséről s a Ferencsatorna megnagyobbitásáról. A fiumei ügy is előrehaladt. Január 14-kén Horváth Mihály beadta a háznak a regnicoláris deputáció végjelentését. Március 15-kén az országgyűlés e jelentést magáévá tevén, fel-

hatalmazta a kormányt a benne ajánlott provisorium felállítására, s miután jul. 20-kán a zágrábi országgyűlés is elfogadta az országos bizottságok munkálátát, jul. 29-kén ifj. gr. Zichy József Fiume s a magyar-horvát tengerpart kormányzójávé neveztetett.

Fiumei pro-
visorium.

X

francia-
orosz há-
ború.

Az országgyűlés második ülősszaka már vége felé közeledett, midőn Francia- és Németország közt kitört ama véres háború, mely Európa első hatalmává Németországot tette. A monarchiának, mely teljesen idegen vala a vita formaszerinti kérdéseitől, de érdekeivel engagerozva volt a nagy küzdelemben, állást kellett foglalnia a harcoló felek irányában. Összes Európa közvéleménye a harc lokalizálását kívánta. S amióta világos lőn, hogy Napoleon kormánya minden előleges biztosítás és szövetség nélkül ment a harcba, ami Olaszország és Dánia magatartása folytán csakhamar kétségtelenné vált, — az osztrák-magyar monarchiától függött a kérdés, valjon a kitörő félben lévő háború két nemzet párviadala marad-e, vagy egy általános európai conflagrációra fog-e vezetni, melyben a világrész minden függő kérdései a kard élére kerülnek, sőt melybe valószínűleg Amerika is belekeverednék, mely Angliával még az Alabama-ügyben viszályban állt, s az utóbbi években mindinkább közeledett Oroszországhoz. Mert, ha monarchiánk belemegy a harcba, kétségtelennek tartotta mindenki, s mint utóbb kistűlt, helyesen, hogy Oroszország is fegyverhez nyúl. Ha Oroszország egyszer kivonta kardját, nem marad-

hat tétlenül a porta sem, melyet Austriával közösen fenyeget a szláv nagyhatalom. A keleti kérdés eként harc tárgyává levén, Anglia nem maradhat semleges, ha ázsiai uralmát feláldozni s európai szerepléséről abdikálni nem akar. S ez esetben könnyen megtörténhetett, hogy Amerika felhasználja az alkalmat, a polgárháborúja alatt szenvedett sérelmekért bosszút venni Anglián. A kisebb európai hatalmak, Olaszország, Belgium, Dánia, stb. kénytelenek szintén egyik vagy másik félhez csatlakozni. S még Francia- és Poroszország a Rajnán e folyó birtokáért vívnak, Austria a Kárpátokon túl s Erdély havasai alatt, ott egy lengyel lázadás, itt törökök segélyével vítt volna a muszkával. A porta hátában feltámad Görögország s Oroszország megtámadja a Kaukazuson keresztül. A fekete és földközi s az északi tengeren az öt nagyhatalom hajóhada ví egymás és Amerika páncélos hajói ellen.

1870. júl.

Ez volt a helyzet 1870. júliusban. Egy két világ-részre kiterjedő háború eshetősége fenyegette a világot, minőt a historia még nem ismert. Egy ily háború, melyben Európa egy népe sem maradhat tétlenül, az engagetírozott erők óriási tömegénél fogva beláthatlan hosszúra nyúlt volna, s bár merre dől el, évtizedekkel veti hátra Európát fejlődésében. Francia-, Angol-, Dán-, Török-, Austria-Magyarország, s a lázadó Lengyelország egyrészt, — Német-Orosz-Görögország s Amerika másrészt, a kisebb hatalmak egy-egy continense kíséretében, — szóval a régi világ állt volna halálos tusában a legújabb kor feltörekvő hatalmaival.

Monarchiánktól függött e csapást elhárítani a világról. És e percben irányadó körökben nagy volt a kedv beleavatkozni a háborúba. Kecsegtető volt az alkalom a 66-ki vereségért bosszút venni Poroszor-

szágon. S a boszú kilátása sokakat vakká tett annak következményei iránt. Az udvarnál a harci párt, támogatva az előléptetés után áhítózó katonai ambícióktól, mind hatalmasabbá lett. Beust gróf, kinek hivatalánál fogva kötelessége lett volna a monarchia külpolitikáját vezetni, önálló politikai eszmék és célok hiányában, nem bírva sem a belátás, sem az erély kellő mértékével, tehetetlenül állt szemben a buzgón működő harci párttal; nem akarva a háborút, de készen akár a harci, akár a békepárt mellé állni, ha az egyik határozottan uralomra jut. A monarchia kültügyeinek ellenőrzésére hivatott delegációk nem valának együtt, a reichsrath el volt napolva s így Austriában nem volt közeg, melyen át a közvélemény nyilatkozhassék. A béke egyetlen garantiája egy szellemdús, de határozatlan s minden többséghez csatlakozni kész ministerben rejlett.

Szerencsére együttült még a magyar országgyűlés; és kormányának élén oly férfi állt, ki a monarchia érdekeit úgy mint Európáéit világosan felfogni bírta. Andrásynak voltak meggyőződésesei, és bírt férfias erélylyel azoknak érvényt szerezni. Ismerte Magyarország közhangulatát, mely a helyzet józan méltánylásában semlegességet követelt. Magyarország tudta, hogy egy Németország ellen vítt háború, végződjk bár győzelmesen, a monarchiára csak veszélyeket hozhat. Mert ha Oroszország beavatkozása elmarad is, és ha Franciaországnak Austria-Magyarország segélyével sikerül is Németországot levernie, a diadal sztképi eredménye az lett volna, hogy a prágai béke megsemmisül s a monarchia ismét állást foglal Németországban. A Németországban uralomra törekvő Austria mellett pedig Magyarország, mint századok története

Az országgyűlés nyilatkozatai.

bizonyítá, alkotmányos önállását s szabadságát békében fenn nem tarthatja. Visszaállt volna azon százados szomorú állapot, mely a monarchia erejét saját érdekeitől elvonva, ismét a német érdekek oltárára vitte volna áldozatul, s Magyarországot vagy egy új századára a politikai tespedésnek kárhoztatta, vagy Ausztriától elszakadásra kényszerítette volna. Az osztrák egységes állam hitelvesztett hívei élénk öntudatával bírtak e helyzetnek. Ők voltak azok, kik Bécsben a porosz-ellenes német lövészünnepeket rendezték s a hannoverai király ezüstlakodalmát, mint Poroszország ellen intézett demonstrációt megtapsolták, ők voltak Ausztriában az egyetlen elem, mely 1870-ben háborút akart Németország ellen. Vereség esetében ellenben elmaradhatlan lett volna az osztrák német tartományoknak félig kényszerített, félig önkényes csatlakozása Németországhoz, minek folytán Magyarország, szövetségesétől megfosztva, elszigetelten állt volna a világrész közepén a világ két legnagyobb katonai hatalmassága közé ékelve. Egy Németország elleni háború tehát hazánk életfeltételeit támadta volna meg. Tudta vagy érezte ezt az egész nemzet, és határozottan békét kívánt. Oroszország beavatkozása természetesen monarchiánkat is harcra kényszerítette volna, mert egy orosz háborút Austria-Magyarország, míg az önfenntartási ösztön ki nem halt belőle, nem nézhet ölbe tett kezekkel. De amíg Oroszország nem lépett fel nyíltan, mint Németország szövetségese, addig Magyarországnak érdekei parancsolták a semlegességet. S e kérdésben, dacára ama nagy rokonszenvnek, melyel a nemzet a francia nép ügye iránt viseltetett, nem volt nézetkülönbség a pártok között.

Andrásy, a nemzet közvéleményére támaszkodva, azon befolyást, melylyel az 1867-iki törvények értelmében a külügyekre bírt, a béke javára használta fel. Az országgyűlésen egy interpellációra válaszolván, már július 14-kén hangsúlyozta a kormány békés szándékait, mire a képviselőház a béke mellett nyilatkozott. De ekkor még a kérdés a korona tanácsában nem volt eldöntve. Andrásy biztosíthatta a közvéleményt a kormány szándékai iránt, de e szándék még veszélyeztetve volt a háborús áramlat által, mely Bécsben magas hullámokat vetett. A magyar országgyűlés határozott fellépése a béke érdekében és Andrásy erélyes magatartása azonban győztek s a ministertanács jul. 18-kán az uralkodó elnöklete alatt, szótöbbséggel elhatározta a monarchia semlegességét, melyet Beust jul. 20-ki körjegyzékében a hatalmaknak notifikált. Időközben Magyarországon népgyűlések tartattak a béke mellett s egy héttel utóbb, jul. 28-án Andrásynak a képviselőházban ismételten nyilatkoznia kellett. A miniszterelnök most már, az elért eredményre támaszkodva, határozottan kijelenthette, hogy a monarchia nem fog oly állást foglalni, mely szükség nélkül háborúba keverheti. Oroszország magatartása azonban még kétséges vala. Lehető volt, hogy az orosz kabinet felhasználja az alkalmat a keleti kérdés kivívására. A neutralitás tehát nem terjedhetett az abdikációig, s a monarchiának és különösen Magyarországnak egyzsersmind készülniök kellett minden eshetőségre. Andrásy ez okból két törvényjavaslatot terjesztett a ház elé. Az egyik az ez évi októberben bejövendő újoncoknak előbb behívását engedte meg, a másik póthitelt nyitott a kormánynak 50,000 honvéd felszerelésére. Az országgyűlés megszavazta e rendszabályokat,

Andrásy
működése.

s magáévá tette a kormány politikáját: neutralitás, de lemondás nélkül.

E néhány hét alatt, melynél válságosabb időket rég nem élt a világ, Európa szemei Magyarországra s a magyar képviselőházra valának fordítva. Innen várta a félvilág a harc vagy béke jelszavát. Ha a magyar parlament és kormány a háború mellett nyilatkozik, a harci párt Bécsben könnyen magával ragadta volna az ingadozó Beustot, s Ausztria, akarva nem akarva bele ment volna a háborúba.

Magyarország tartá e napokban Európa sorsát kezében. Félelmedév óta nem jutott hazánknak oly világtörténelmi szerep, mint 1870 nyarán, midőn a föld leghatalmasabb birodalmainak békéje vagy harca tőle függött. És „a jogaiból kifosztott, a beolvasztott, a tartománynyá degradált Magyarország“, — mint az ellenzék naponként hirdeté, férfias, nyílt fellépésével a béke javára dönté el a kérdést, s Európa két harmadát egy irtó háború borzalmaitól megmenté.

A harci párt azonban a jul. 18-ki vereség után sem nyugodott, s a nyár folytában még kétszer kérdésben állt a monarchia be vagy nem avatkozása. Beust számba nem vehető tényező volt. Nem akarta a háborút, mert ösztönszerűleg félt a velejáró felelősségtől, de azért kész lett volna megindításához hozzájárulni. Andrásy volt a béke támogatója, ki saját, naponként növekvő személyes tekintélyét s Magyarország szavazatát veté a mérlegbe. Sikerült is a békét fenntartania, s Beustnak többször megingott állása csak azáltal javult meg, hogy magáévá tette a magyar miniszterelnök politikáját.

A porosz-francia háborúba avatkozás kérdése már jó ideje s a béke javára volt végleg eldöntve, midőn

egy új bonyodalom veszélye kezdé fenyegetni Európát. A párisi béke megkötése mellett Orosz- és Törökország közt egy pótszerződés kötöttetett 1856. márc. 30-án, mely meghatározá, mennyi hadi hajót tarthat mindkét fél a fekete tengeren. E szerződés, melynek célja volt Törökországot egy rögtöni tengeri megtámadás veszélye ellen megóvni, a fekete tengeren Oroszország kizáró uralmát lehetlenné tenni, és a Duna torkolatának szabadságát biztosítani, kiegészítő részét képezte a párisi békének, sőt annak legbecsesebb eredménye volt. Most, 1870. novemberben, midőn a párisi szerződést létrehozott nagyhatalmak legveszélyesebbike Franciaország, oly iszonyú csapásokat szenvedett, midőn már kétségtelen vala, hogy jó ideig kénytelen lesz minden nagyobb külaktiótól magát távol tartani, Oroszország felhasználta az alkalmat, e terhes szerződés alól menekülni. Gorcsakoff a portánál egyszerűen kijelenté, hogy az említett szerződést nem tekinti többé kötelezőnek s a többi, a békét aláírt hatalmakkal is közlé nyilatkozatát. A háború kezdetén jót állt Poroszországnak Ausztria-Magyarország neutralitásaért, s most jótállásának díját a nemzetközi jog ez erőszakos lábbal tapodásában kísérté meg kivenni. Európa elámult azon cynikus nyíltságon, melylyel Oroszország hatalmaskodó lépését megtette, s Gorcsakoff jegyzékét jeladásnak tekinté a háború kitörésére. Törökország a resignáció azon lelkesülésével fogadta e hírt, melylyel egy könnyen halálthozó, de elkerülhetlen küzdelemnek meggyünk elébe. A szultán háborút akart s a porta gyorsan fegyverkezni kezdett. A pillanat rá nézve hosszú évek óta egyike volt a legkedvezőbbeknek. Görögország teljesen készületlen vala s 20,000 emberrel sakkban volt tartható. A Dunafejedelemségekben a hangu-

A pontusi
kérdés.

lat oly oroszellenes volt, minő évtizedek óta nem. Oroszország vasutrendszere s hadseregreformja még csak a keletkezés stádiumában álltak. November végén a porta el volt határozva a háborúra, Anglia is el látszott lenni, Oroszország behíttá minden tartalékosát s a háború bizonyosnak látszott.

Egy keleti háború monarchiánkra nézve minden-
esetre életkérdés volt 1870-ben s az ma is. Ily hábo-
rúba tehát a legnagyobb óvatossággal szabad csak
bemenni, s azon elszántsággal, hogy mindent feláldo-
zunk a diadalért. A legnagyobb bünt követi el az oly
államférfi, ki meggondolatlanul ily harcba keveri nem-
zetét. Egy ily háború beláthatlan válságokkal, óriási
pénz- és véráldozattal, százezrek életével, egy nemze-
dek jólétének kockáztatásával jár. Ezek valának a fő,
általános okok, melyek a háború ellen szóltak, s kívá-
natossá tették a viszály békés kiegyenlítését. És e
vágy tagadhatlanul meg is volt. Az érzelmek, a
humanitás, a mindennapi érdekek ellene szóltak a há-
borúnak.

De egy orosz háborút monarchiáknak, s minde-
nek felett Magyarországnak más szempontból kell
tekintenie. Az újjászervezett dualistikus monarchiának
jövőjét csak egy Oroszország elleni diadalmas háború
biztosíthatja. Valamint Németország még a 66-iki harc
eredményeit sem tekintheté biztosaknak mindaddig,
míg Franciaországgal meg nem mérkőzik, valamint az
egyesült Németország jövőjét csak a Rajna mentén
ontott vér biztosíthatta, úgy monarchiáknak még vér-
rel kell kiküzdenie létezési jogát Oroszország ellené-
ben. Ne áltassuk magunkat e tekintetben. Esetleges
politikai viszonyok elhalaszthatják e háborút, sőt egy
időre még jó viszonyba is hozhatnak Oroszországgal,

de monarchiánk jövőjének s fennállásának ára, melyet a világtörténet tőlünk követel, egy az oroszon vítt diadalmas háború. Ez előbb utóbb elkerülhetlen. Ettől fog függni monarchiánk szétmállása vagy új felvirágzása, s mindaddig, míg ezen túl nem esünk, csak évtizedekre, sőt évekre szabhatjuk a jövőre tett számításainkat. Oroszország s a mai magyar-osztrák monarchia érdekei oly ellentétesek, hogy maradandólag meg nem állhatnak egymás mellett. E harc be fog következni, mint a fátum, mely elől nincs menekülés.

Ily háborúra, mely nem esetleges politikai constellációk eredménye, hanem világtörténeti ellentételek szükséges consequentiája, meg kell ragadni az első kedvező alkalmat, mely a győzelem reményével kecsegtet. Oly háborúra, mely előbb-utóbb elkerülhetlen, fel nem használni a kedvező alkalmat, magában felér egy vereséggel. S az alkalom most oly kedvező vala, mint még sohasem volt, és sokáig nem lesz. Az egyetlen nagyhatalom, mely Oroszországgal tarthatott, Poroszország, oly harcba volt keveredve, mely erejét beláthatlan időre leköté. A portának kedve volt a háborúra. Egy lengyel forradalom Oroszország erejének harmadát foglalkoztatta volna. Anglia sem tarthatta volna magát távol, s tán készebb lett volna az Alabama-ügyben békés úton eleget tenni Amerika követeléseinek, csak hogy világtörténeti positiójának fenntartására fegyvert foghasson. Résztünkön álltak volna a szabadság és civilisáció érdekei, s azonfelül még a túlnyomó szám hatalma is. Magyarország s Austria érdekei 1870. telén parancsolólag követelték a háborút Oroszország ellen, de azon feltét alatt, hogy Németország irányában hátunk teljesen fedezve legyen, s hogy a

keleti háború ügye elszigeteltessék a porosz-francia harc ügyétől.

A londoni
conferencia.

A háború nem tört ki, az ügy békés úton kiegyenlítettett. A Bismark által indítványozott londoni konferencia, mely hosszú huzavona után januárban megtartatott, szentesíté Oroszország hatalmaskodását s a muszka kormány kardcsapás nélkül elérte célját. Európa tanácsa utólag hozzájárult a nemzetközi jog cynikus lábbal tapodásához. A londoni konferencia veszedelmes csorbát titott a jog és civilisáció érdekein. Magyarországra nézve pedig ez eredmény felért egy szerencsétlen háborúval. Vereséget szenvedtünk harc nélkül.

A történetírás csak évtizedek múlva lesz azon helyzetben, hogy feleletet adhasson a kérdésre, ki volt oka, hogy Európa jogának e flagrans megsértését elűrtte, s hogy mi fel nem használtuk a kedvező alkalmat élethaláltusánkat a muszkával kivívni? — Poroszország volt-e oka, azáltal hogy maga ellen irányzott-nak tekintett volna egy orosz háborút s ezáltal kényszerített volna az oroszban ellene is fegyvert ragadni? Anglia kalmári szelleme-e, mely napról napra inkább leszállítja világtörténeti posíciójáról? az abyssiniai lázadás-e, mely a portának Afrikában bajt csinált, vagy Ignatieff ügyes ármányai, ki a szultán környezetét, nem minden siker nélkül igyekezett Oroszország számára megnyerni? Egy általános humanistikus áramlat-e, mely megsokallva a Rajna melletti vérontást, keresztén szelídségében megirtózott egy új háborútól? Mennyire hatottak mind e körülmények közre a háború meggátlására, ma még meghatározunk nem lehet. Nem tudjuk azt sem, mennyi része volt Andráshy grófnak azon politikában, melyet monarchiánk e kérdésben követett, szabad akaratból, vagy a körülmé-

nyek kényszerítő hatása alatt csatlakozott-e azon politikához, melyben a monarchia kardcsapás nélkül meghátrált Oroszország előtt? Mind e kérdésekre csak a jövő hozhatja meg a feleletet, de az már ma kétségtelen, hogy Beust grófnak tetemes része volt e szomorú politikában. Beust gróf kicsinyes, szánalmas szerepet játszott e kérdésben s frivol játékot űzött a monarchia érdekeivel. Már 1867-ben, minden józan ok nélkül, csupán kotnyeles természete ösztöneit követve azon ajánlatot tette volt Oroszországnak, hogy egy európai congressus hívassék össze a párisi béke revideálására; 1869-ben Ouchyban ismételten kijelenté készségét. Gorcsakoff kicsinyelő elutasítással felelt ajánlataira. S most, midőn Oroszország önhatalmúlag felbontá a párisi békét, Beust, ki hivatlanul késznek nyilatkozott annak reviziójára, oly helyzetbe jutott, melyben megérdemelte azon packázó eljárást, melyben Gorcsakoff részesíté. Beust gróf frivol játékot űzött a monarchia becsületével. Ily külpolitikai botlások után nem maradt számára egyéb, mint Angliára bízni a kezdeményezést, miáltal az úgy alaposan el vala rontva. A három érdekllett nagyhatalom, Török-, Angol- és Osztrák-Magyarország csakhamar odajutottak, hogy egyik a másiktól várta a kezdeményezést. Bármelyik kezdte volna meg a háborút, a másik kettőre bizony számíthatott volna. De az első lépést egyik sem akarta megtenni. Anglia évek óta magába vonult s elszokott minden aktív politikától. A portának Afrikában meggyúlt a baja. Austria-Magyarország magatartását előrelátó külügyére már évekkal előbb compromittálta, és így a háború elmaradt és Oroszország diadalt ült.

Altaljában véve a legnagyobb jótétemények egyike, ha egy háborút meg lehet hiusítani. De az orosz há-

borút meghiusítani nem, csak elhalasztani lehet. S valjon ki fog hasznot vonni e halasztásból? Adja a sors, hogy nekünk váljék hasznunkra, de e sorok írójának aggodalmas meggyőződése, miszerint a legkedvezőbb pillanatot az Oroszország elleni háborúra elszalasztottuk, s hogy e harcot kedvezőtlenebb viszonyok közt kellend kiküzdennünk, mint tehattuk volna 1870-ben. Bár bizonyítaná a jövő, hogy e felfogás helytelen; de amíg a tények meg nem hazudtolják, azt hiszem, hogy a közös kormány oly hibát követett el az orosz kérdésben, minőt ritkán lehet elkövetni, azon egyszerű okból, mert ritka állam képes több hasonló tévedés következményeit elviselni.

Azon félév alatt, mely a porosz-francia háború kitörésétől a londoni conferentia befejeztéig eltelt, a külpolitikai kérdések absorbeáltak minden érdeket s fontosságukkal háttérbe szorították egyidőre a belügyeket. Ami egyébiránt a monarchia belpolitikáját illeti, e tekintetben az európai válságok Magyarországnak váltak hasznára és becsületére. Hasznára, mert a lefolyt krízisek, melyekben hazánk döntő befolyást gyakorolt a világrész ügyeire, a 67-es alap szilárdságát bizonyították, s ezáltal hozzájárultak biztosításához. Becsületére, mert oly fontos szerepet osztának Magyarországnak, minőt századok óta nem játszott, s mert félreérthetlenül bizonyították, hogy a legtöbb politikai érzék benne van, hogy Magyarország komolyabban fogja fel a viszonyokat s inkább szíven hordja a monarchia fennmaradását, mint Austria nagy része. E háború Magyarországot tette kifelé is az osztrák-magyar monarchia eszméjének hordozójává. Kétségtelenné tették ezt a novemberben Pesten összeült delegációk. Az osztrák delegátusok nagy része nagynémet sym-

pathiába s politikai teoriába elmerülten nem birt kellő érzéssel a monarchia érdekei iránt, melyek pedig ekkor, a pontusi kérdés elintézése előtt oly mélyen engageirozva valának. A németek filléreskedtek s theoretizáltak s így több kérdésben sokáig nem tudtak a magyarokkal megegyezni. A magyarok 400 tartalékágyúra szavaztak meg költséget, hogy a honvédség esetleges mozgósítása esetén tűzérséggel birjon, kimondták a területiális diviziók elvét, melynek megvalósítása nélkül a hadsereg gyors mozgósítása lehetlen volt; 20 millióval többet szavaztak meg hadi felszerelésre mint a németek s a határőrvidék katonai költségeit a közös budgetbe foglalták, míg a németek azt a magyarba akarták áttétetni. Sokáig folyt a vita e kérdések felett, de a magyarok szilárdan tartották magokat, és védték a monarchia érdekeit a poroszbaráti németek ellen. Végre a magyar felfogás győzött, s a magyar delegáció határozatai mentek teljesezésbe, azon egy kivétellel, hogy azon 20 millióból, melylyel a magyarok többet akartak szavazni, mint az osztrákok, engedtek 12-öt, s így az osztrákok kívánatánál 8 millióval több szavaztatott meg hadi felszerelésekre. A delegációk, midőn így gondoskodtak a sereg harcképességének emeléséről, figyelmöket az összes administratióra is kiterjeszték s egy bizottmányt küldtek ki a hadügyi igazgatás megvizsgálására.

A delegációk, 1870. nov.

Míg eként a közös ügyek mezején a Deákpártnak az osztrákok szűkkeblősége ellen kellett a monarchia érdekeit védenie, magában az országban a hazafias ellenzék töle telhetőleg igyekezett e válságos viszonyok közt a kormány helyzetét nehezíteni s az ország bajait szaporítani. Az, hogy az ellenzéki sajtó a delegációk alatt az osztrák centralisták szűkkeblű eljárását

Az ellenzék magatar-tása.

pártolta a Deákpárt ellenében, komoly bajt nem okozhatott. A szélsőbal tapintatlan interpellációi s indítványai a háború ügyében szintén nem valának veszélyesek, sőt kellő jellemzésére szolgáltak a szélsőbal politikának. Mialatt ugyanis a baloldal szószéken és sajtóban valóságos porosz vazallságot hirdetett Magyarország számára, Simonyi Ernő október végén egy határozati javaslata által Franciaország érdekében azt kívánta, hogy a monarchia lépjen közbe és diktáljon békefeltételeket a diadalmas Németországnak. Ez ugyan nyílt felmondása lett volna a semlegességnek, melyet a szélsőbal a nyáron feltétlenül, minden áron fenn tartandónak proklamált, de ez inconsequentia Simonyi nagy szellemét nem genírozta. Simonyi a legkényesebb külpolitikai kérdéseket, melyekre a világ semmiféle kormánya nyílt választ nem adhat, felhasználta szereplési viszketegének kielégítésére s nyárspolgári önhittséggel, általánosságokkal tartá órákon át a házat. Ez interpellációkból s indítványokból hasznót csak Andrásy vont, ki hála a szélbal által nyújtott alkalmaknak, csakhamar megtanulta szellemdús, satyrikus, de lényegökben mitsem mondó válaszokat adni e tapintatlan kérdésekre. Andrásy rövid idő alatt ritka bravourra tett szert kényes külpolitikai ügyek tárgyalásában; bár tagadhatlan, hogy az övénél csekélyebb tehetség is képes lett volna nevetségessé tenni azon pártot, mely soha egy frtot s egy újoncot meg nem szavazott, nem még 1871. januárban sem, s mégis azt kívánta, hogy állítsuk meg Németországot diadalútjában.

Mialatt Simonyi Ernő háborúba akarta keverni a monarchiát, Irányi Dániel, a szélsőbal másik vezére oly indítvánnyal lépett fel, mely a monarchiát nemcsak képtelenné tette volna minden külaktióra, de ben-

sejében is minden közjogi viszonyt felforgatva új sur-
lódásokra, sőt polgárháborúra vezetett volna. Nem
csekélyebb dolgot indítványozott ugyanis, mint hogy
töröltessék el a 67-iki kiegyezés és a kormány utasít-
tassék a personál-unió alapján egy új törvényjavaslat
beadására. A képtelenségnek e superlativusára azonban
Irányit csak az absurdum azon comparativusa ösztö-
nözhetett, melyet Tisza Kálmán néhány nappal előbb
elkövetett, midőn igen komoly arccal a közös hadse-
reg felosztását indítványozta. Tisza Kálmán, kinek
politikai bölcsessége a „módok és idők“ megválasztá-
sában culminált, a monarchia e kritikus perceit találta
alkalmasoknak oly indítványra, mely, ha minden ré-
szben elfogadtatva, a legjobb akarattal valósíttatik is
meg, jó időre harcképtelenné tette volna a monarchiát.
Az adott viszonyok közt azonban, ha a magyar or-
szággyűlés elfogadta volna a hadsereg szétválasztását,
ez okvetlenül belső háborút idézett volna elő, s így a
monarchia önmagát darabolta volna fel sovár szom-
szédjai számára. E héten, okt. 24-kétől 31-kéig az
ellenzék felülmulta önmagát. Tisza sajnálatos színben
festé véderőnk gyöngeségét s azt a kettéválasztás
által még gyengébbé akarta tenni; Irányi államszer-
vezetünk korhadtságát panaszlá s a korhadtt hajót
újabb viharba akarta kitesztálni, Simonyi Ernő pedig
e gyöngye véderővel és korhadtt alkotmányával sinlődő
országtól azt kívánta, hogy próbálja meg Német- és
Oroszországra ráijeszteni. Szerencsére az ellenzék ez
indítványai nem veszélyesek, csak nevetségesek valá-
nak. A közönség mosolyogva tért felettök napi-
rendre, s az ellenzék, legjobb szándékai dacára képte-
len volt a kormánynak komoly bajokat okozni.

XI

1870. vége.

Az 1870. év második felén a külesemények uralkodtak. A francia-német háborúban a germán és román faj küzdött a vezérszerepért Európában, s a harc azt, egyelőre legalább az előbbinek adta, mialatt Olaszország elfoglalva Rómát, végre beteljesítette hazája kikerekítését s ezáltal egy új románfajú államnak alapítását fejezte be, melyet fekvése és segélyforrásai előbb-utóbb a világrész nagyhatalmai sorába fognak igtatni. E nagy események absorbeálták a közönség figyelmének legnagyobb részét Magyarországon is, hol azonkívül még a törvényhozás termében is gyakoribb viták tárgyát képezték. Midőn az országgyűlés figyelmét ismét a belügyek mezejére fordíthatta, az 1870. őszi ülésszakban legfontosabb teendőjét a költségvetés képezte, melyet Kerkápoly már sept. 26-kán terjesztett a képviselőház elé. Az 1871-iki költségvetés úgy a bevételek mint kiadások rovatában ismét tetemes emelkedést mutatott. Tehette ezt a multa támaszkodva, mert 1867 óta a tényleges bevételek mindig jelentékenyen meghaladták az előirányzatot. Az 1869-iki budgetben a bevételek még aránylag csekély összeggel voltak előirányozva, mert a budget készítésekor

1871-iki
budget.

az előbbi év meglepő, 28 milliónyi jövedelmi emelkedése még ismeretlen vala. Ez eredményre támaszkodva az 1870-iki budget már vagy 9, illetőleg 12 millióval emelte a kiadásokat és bevételeket. Ennek dacára a 70-iki budget hiánynyal járt, melynek fedezése végett a kormány felhatalmaztatott kamatozó kincstári utalványok kiadására. Az 1870. év első kilenc hónapjában azonban, dacára a kitört háború által okozott költségeknek, a bevételek ismét annyira növekedtek, hogy Kerkápoly októberben még nem volt kénytelen kincstári utalványokat kibocsátani. Az 1871-iki budget készítése alkalmával tehát az 1869—70-iki nagy jövedelmi emelkedés az 1871-re szóló bevételi előirányzat jelentékeny emelkedését teljesen igazolta. Az új budget nagyobbra szabta az egyes jövedelmi ágak bevételeit, és pedig az egyenes adóknál 2.500,000, az illetékek-nél 2.200,000, a jövedékek-nél 4.700,000, az állam-vagyonnál 1.100,000, a kereskedelmi ministeriumnál 1.070,000 fttal sat. Az ország gazdasági viszonyai azonban elkerülhetlen szükséggé tették a kiadásoknak még nagyobb szaporítását. Így az 1870-ikihez hasonlítva, a 71-iki budget többet előirányzott közoktatási célokra 500,000, a közlekedésre 1.100,000, a honvédelemre 2.700,000 fttal. A pénzügyministerium hasznos beruházásokra 5 millióval kapott többet, és pedig dohánybeváltásra 2 milliót, a sótermelésnél 600,000, az állam-erdőknél s bányáknál 700,000, katasteri munkákra 140,000 stb. Utakra több vétetett fel 1.000,000, posta- és távirdára 1.300,000, pesti vámhivatal építésére 700,000, államjavak kisebb vasutaira 420,000 fttal. Vasuti kamatbiztosítások címén is már 5 milliót kellett felvenni. A múlt évi budgettel összehasonlítva, míg az 1870-iki költségvetés 22 millió hiánynyal vég-

zódott, az 1871-iki budgettörvény, beszámítva az átfutó tételeket is, a kiadásokat 260.800,000, a bevételeket 242.000,000 ftban állapította meg; minek folytán a 71-iki hiány $3\frac{1}{2}$ millióval csekélyebb volt a 70-kinél. A költségrovat ily nagyra szabását azonban épen az ország anyagi érdekei tették szükségessé. Phisikailag könnyű lett volna 1871-ben is hiány nélkül kormányozni, mint történt 1867-től 1870-ig. De ez idő alatt oly intézmények alapítottak s oly hasznos beruházások kezdeményeztettek, melyeket nagyobb kár lett volna félbenhagyni, mint némi deficit dacára is folytatni. A pillanatnyi egyensúly kedvéért az országot gyors gazdasági fejlődésében megakasztani annyi lett volna, mint a jövő érdekeit a jelen kalmári szellemének feláldozni. A deficit különben sem volt oly nagy, hogy okul szolgáljon komoly aggodalmakra, és 1871-re csekélyebb volt, mint 1870-re, ami már magában nagy haladást tanúsított. Nem volt aggasztó, mert Európában nincs állam, melynek jövedelmei az utolsó négy év alatt oly gyors növekedést mutattak volna fel, mint Magyarországié. És hogy e szaporodása a jövedelmeknek egyrészt okszerűen vala előirányozva, másrészt hasznos beruházásokra fordítottatott, bizonyítja azon arány, melyben az egyenes adók jövedelmei a többi bevételekhez, s az, melyben a belügy költségei az állam-adósságok és hadügyek költségeihez állottak. Míg ugyanis 1868-ban az állam netto bevételeinek az egyenes adók $56\frac{1}{3}\%$, a többi jövedelmi források pedig $43\frac{1}{3}\%$ százalékát tették, három év alatt ez arány annyira javult, hogy az 1871-iki budget szerint az egyenes adók a bevételeknek már csak 52, a többi bevételek pedig azok 48% -át fedezték. Ami a második arányt illeti, összes bevételeinkből 1868-ban csak 26,

1871-ben már $38\frac{1}{2}$ milliót fordíthattunk belügyeinkre. Ha Magyarországot Austriával hasonlítjuk össze, még inkább szembetűnik hazánk gyors emelkedése. Míg ugyanis Magyarország 1868-ban összes bevételeinek 27%-át, Austria pedig 28%-át fordíthatta csak belügyeire, Magyarország ugyane célra 1869-ben jövedelmeinek 32, 1871-ben pedig 35%-át fordította, míg Austria ugyanekkor csak 31%-ot költhetett belügyeire. Az ország nagy és általános felvirágzása lehetővé tette a hasznos költségek tetemes megszorítását, anélkül hogy az ország jövője távolról is veszélyeztessék.

A megye reformja már a mult télsszak által törvénybe iktattatván, a közigazgatási rendszer újjászervezésére még a községek rendezésére volt szükség. A kormány javaslata már jó ideje be volt terjesztve a ház elé, s március végén letárgyalatott. Tisza Kálmán ugyan változatosság kedvéért a törvény életbeléptetésének elhalasztását indítványozta, de indítványa jámbor óhajítás maradt. A megyei omnipotentia barátai bizonyos titkos ellenszenvvel fogadták a javaslatot, mely a megyék lefelé irányzott mindenhatóságát a községi szabadság érdekében korlátozta, de e kérdésben a szabadság érdekei sokkal tisztábban álltak a közönség előtt, semhogy megkísérthették volna azt megtámadni, anélkül hogy liberális hírnevöket kockáztassák. A parlamentarismus elleni harcban még lehetett az értelmetlen közönség szemébe port szórni a megyei autonomiáról gyártott frázisokkal, a községi szabadságot azonban már nem lehetett a szabadság nevében megtámadni. És így a községek rendezése szenvedélyes viták s minden nevezetesebb incidens nélkül törvénytényé lett. Az 1871: 18. tv. cikk, midőn a községi élet keretébe bevitte a szabadságot, és pedig

Községi törvény.

oly mértékben, minőben azt Európában alig mutat-hatja fel valamely állam, oly becses és szilárd bizto-sítékát teremtette meg a polgári szabadságnak, mely-lyel Magyarország azelőtt nem bírt. A magyar község-rendszer ezóta szabadabb még a belgánál is, melyet újabb korban mintául szeretnek felállítani. E törvény három kathégoriáját állítja fel a községeknek: a ren-dezett tanácsú városokat, nagy községeket, és kis köz-ségeket, melyek közül többen egyesülve képeznek egy községi organismust. A község saját ügyeit hatáskörén belől önállóan intézi s a törvényhatóság és kormány rendeleteit végrehajtja; bír tehát saját és átruházott hatáskörrel, mint a megye. A községtől első felebbvi-teli forum a törvényhatóság, a második a kormány. A község hatósága minden területén levő személyre s vagyonra kiterjed. Minden embernek és minden föld-területnek kell valamely községhez tartoznia. A község belügyeiben határozatokat hoz és statutumokat alkot, s azokat saját választott közegei által hajtja végre; rendelkezik a község vagyonával, gondoskodik az utakról, iskolákról s más rokon ügyekről, kezeli a szegényügyet s a helyi rendőrség némely ágait. A rendezett tanácsú városok ezenkívül kezelik a piaci, hegyi, mezei s egészségi rendőrséget, gyakorolják az árva- és gyámhatóságot s elintézik az iparosok s gaz-dák és cselédek közt fennforgó ügyeket. Egyesek a község sérelmes határozata ellen a megyéhez s onnan a kormányhoz, a község a megye ellenében a kor-mányhoz felebbez. A község jogait a képviselő-testület gyakorolja, mely felerészben a legtöbb adót fizetőkől, felerészben választott tagokból áll. Általában minden 100 lélek után egy képviselő választatik. A képvise-lők számának minimumát és maximumát a törvény

kis községekben 10—20-ra, nagyokban 20—40-re, rendezett tanácsú városokban 48—200-ra szabja. Választó minden húsz éves férfi, ki a községben két év óta saját vagyonától adót fizet. Választható aki választó. Rendezett tanácsú városokban választható az, ki az országgyűlési képviselői választásnál választó, ha írni s olvasni tud. A képviselői testület tagjai feliben három évenként hat évre választatnak. Közgyűlés minden tavasszal s ősszel tartandó s azon kívül bármikor tartható. Elnöke kis és nagy községekben a bíró, r. t. városokban a polgármester. A tanácskozás ügyrendét maga a község állapítja meg. Az előljáróság tagjai kis községekben a bíró s helyettese a törvénybíró, legalább két tanácsbeli s a körjegyző; nagy községekben: a bíró, törvénybíró, legalább négy tanácsbeli, pénztárnok, jegyző, közgyám, és ha van, orvos; rend. t. városokban a polgármester, rendőrkapitány, tanácsnokok, fő- s aljegyzők, fő- s alügyészek, árvaszéki ülnök, pénztárnok, számvevő, ellenőr, közgyám, levéltárnok, orvos, mérnök stb. Az előljáróság minden tagja személyesen felelős és az általa okozott kárért kártérítéssel tartozik stb. Ezek fővonásaiban az 1871-iki községi törvény rendeletei, mely által Magyarország a legszabadabb községi rendszerek egyikét nyerte Európában.

A községrendezés ügye nem lévén az izgatásra felhasználható, az ellenzék 1870/1. telén a honvédelmi kérdésekre vetette magát, hogy azok segélyével depopularizálhassa a kormányt. Míg a szélsőbal a honvédség és hadsereg nagy száma ellen menydörgött, a baloldal az újoncozási törvényjavaslat címének tárgyalásakor az önálló hadsereg kérdését hozta szőnyegre, s oly címet indítványozott, mely sem a törvénynek, sem a tényeknek meg nem felelt. Az ellenzék e téren

Honvédelmi
ügyek.

sajátságos logika vezette. 1867-ben Tisza Kálmán indítványozta, hogy az újoncok „a magyar ezredek kiegészítésére“ szavaztassanak meg, s e kifejezés akkor minden „hazafias aggályát“ az ellenzéknek eloszlatta. 1868-ban ugyanezen kifejezés használtatott minden kifogás nélkül. 1869-ben helyébe a „magyar hadcsapatok“ szó tétetett, mert időközben műszaki csapatok is átváltoztattak magyarokká, melyek az „ezred“ név alá nem voltak foglalhatók. És most a baloldal egyszerre a „magyar hadsereg“ címet követelte. Minél üdvösebbeknek bizonyultak tehát az 1867-iki intézmények, a baloldal annál ellenségesebb állást foglalt velők szemben. 1867-ben, midőn a közönség nagy része még bizalmatlan volt Bécs iránt, nem hitt a katonai ügyek alkotmányos kezelésének lehetőségében, midőn sokan a kiegyezést még csak kísérletnek vélték tekinthetni s nem merték egy békés jövő reményeit kötni hozzá, a baloldal a „magyar ezredek“ által biztosítva látta Magyarország önállását. 1871. januárban pedig, midőn négy év tapasztalásai meggyőzték a nemzetet arról, hogy „kamarilla“ már nem létezik, hogy a dynasztia őszintén kötött békét a nemzettel, midőn a hadügyek alkotmányos módon kezeltettek, midőn hazánk önállását senki sem vonta többé kétségbe, sőt az igazság barátai még az ellenzéken is elismerték, midőn négy év eseményei megcáfolták a 67-es törvényekhez kötött aggodalmakat, most az ellenzék egyszerre a „hadcsapatok“ szó által Magyarország önállását veszélyeztetve látta s kegyetlen vitát kanyarított a kormány ellen. Indítványa azonban, melynek praktikus célja úgy sem volt, Deáknak egy hatalmas beszéde után elejtetett. A közös hadsereg ügyén kívül a honvédség kérdései is megjelentek az oppositio „eszközeinek“ so-

rában. A budgetvitában a baloldal már a negyedik bört húzta le kedvenc rókájáról, midőn Várady által ismét a honvédek nyugdíjazását indítványoztatta. Ezt követte azon indítvány, hogy adassék a honvédséghez külön tűzértség. Andrásy bebizonyította a háznak, hogy ez lehetetlen, mert első befektetésre e célra legalább 15 millió kellene, mit az ország meg nem bír, s ha megbírna is, nincs annyi képzett magyar tűzér katona, mennyi az ágyúk ellátására szükséges volna; inkább érdekében áll tehát az országnak, hogy a közös tűzértség szaporíttassék, ami 400 ágyúval meg is történt, s hogy a honvédség mozgósítás esetén a közös seregből kapjon tűzérséget, melynek költségeihez Magyarország csak 30%-kal járul. Ez azonban az ellenzékét, mely különben mindig az ország „nyomorúságos állapotát“ hajtogatta, meg nem győzhette, s most már oly formában kezdték a honvédséget kisebbiteni, hogy amíg tűzérséget nem kap, nem ér egy hajítófát. Különben ez ülésszak alatt a katonai téren is szép eredményeket bírt a kormány felmutatni. A honvédelmi ministerium, melynek államtitkára Kerkápoly pénzügy-ministerré kineveztetése után Hollán lett, ernyedetlenül dolgozott a honvédség kifejlesztésén. Mialatt a közös hadsereg több műszaki csapatai a király engedélyével magyaroknak nyílváníttattak, a honvédségnél a tetteges szolgálatban álló törzstisztek száma felemeltetett, s a sereg golyószórókkal láttatott el, melyeknek célszerűségét a francia-német háború kitüntette. A honvédtanostályokban 1869-től 1871-ig már 861 felsőbb tiszt, 603 hadapród s 5801 altiszt nyert kiképeztetést; a honvédség már 1870. nyarán harcképes sereg volt s az 1871. budget szerint 122,310 főnyi gyalogságot s 5472 lovast számlált. E fényes eredmény dacára,

mely a közönség legmerészebb reményeit meghaladta, az ellenzék nem szűnt meg a nemzeti hadsereget kibővíteni. A Magyar Ujság folyton sárral dobálta a honvédséget, Jókai egy gyöngye percében ugyan kiírta a Honba, hogy a honvédség „a monarchiának legcsataképesebb hadserege”, — de azért a Hon felfedezte és hirdette, hogy „a honvédek felállítása csupa szemfényvesztés”. Az ellenzék e hasznos tevékenysége, melylyel az ország katonai szolgálatát aláásni igyekezett, nem is maradt eredmény nélkül. 1870. novemberben azon hadkötelezettek száma, kiknek 1858. óta egy vagy más módon sikerült magokat a hadi szolgálat alól kivonniok, már 200,000-re rúgott.

Nyáry Pál
halála. 1871.
ápril 21.

Mialatt a képviselőház tárgyalásai csendes hosszadalmasságban folytak s az ellenzék örökös rekriminációi szenvedélyek helyett csak az unalom érzését bírták felköltetni, a törvényhozás két kiváló tagját vesztette el, két régi bajnokát az ország szabadságának s függetlenségének, kiket a nemzet jó és balsorsában megszokott a legelső sorában látni. Április 21-kén Nyáry Pál a dunaparti Stein-ház negyedik emeletéről leugrott és szörnyet halt. Az ellenzék legkitünőbb tagjainak egyike vala, s a közönség fájdalommal látta e munkaképes és munkabíró férfit meddő tétlenségre kárhoztatva azon politika által, melynek hívéül szegődött. Nyáry Pál typusa vala azon hazafias magyar középnemességnek, mely eszével már az újvilágban él s annak eszméit magába vette, de szívével egy elmúlt kor tradícióihoz ragaszkodik; mely tud meggyőződéseiben modern és szabadelvű, sőt demokrata is lenni, de erkölseiben még az elmúlt aristokratikus kor gyermeke. Nyáry bírt ez osztály minden erényeivel és hiányaival, s története annak tragikus sorsát mintegy per-

sonifikálja. Zilált vagyoni viszonyok tették öngyilkossá. Mint azonban halála után kitűnt, anyagi helyzete nem volt oly szomorú, hogy ily lépésre kényszerítette volna. Passivái mivel sem haladták meg aktiváit. Az alternatíva, mely előtte állt, egyszerűen az vala: munka után élni vagy nem élni. Azon név és tehetségek birtokában, melyekkel Nyáry bírt, könnyen az elsőt választhatta volna. Kényelemben, jólétben élhetett volna becsületes munkája után, mint annyi százezren a hazában, anélkül hogy meggyőződéseinek csak egy szikrányi csorbát ejtene. De ő, ki tudott dolgozni, midőn a munkát csak nobile officiumnak tekintette, sokkal büszkébb volt, semhogy dolgozzék, midőn reá szorult. E büszkeség volt megölő betűje. Halála tévedés volt, melyet lehetlen el nem ítélnünk, de melynek forrását tisztelnünk kell. Meghalt nemesen, becsületesen, nem károsítva meg senkit, de annál nagyobb ürt hagyva azok lelkében, kik szerették.

Előtte még, február 2-kán ragadta el a halál b. Eötvös Józsefet. Közel négy évtized óta egyike vala azoknak, kikre tisztelettel és ragaszkodással, vigasztalódással és büszkeséggel tekintett Magyarország. E lapok szűk keretében Eötvöst nem lehet kellőképp méltányolni. Eötvös egyike volt azon nagy politikai jelenségeknek, kik egy egész kort képviselnek népek történetében. Mint költő és bölcsész, mint ember és államférfi a nemzet szemefénye volt. Évtizedeken át a magyar szabadságmozgalom kíváló oszlopa, egyszerűsmind összekötő kapocs vala Magyarország s a nyugati civilizáció között. Eötvös alakjában Magyarország európaisága áll personifikálva előttünk. Mint kormányférfiban legnagyobb ellenségei is csupán erélyének mértéke ellen tettek kifogást. Tiszta hazaszeretetét,

Eötvös halála. 1871. febr. 2.

szeplőtlen jellemét, rendkívüli képességeit nem vonta kétségbe senki. Egy hiánya volt azonban, mely az adott viszonyok közt halálának siettetéséhez is hozzájárult. Nem bírt azon érdes, rideg érzéketlenséggel, melyre mozgalmas időkben politikusnak szüksége van, ha a hazának tett szolgálatait nem akarja lelke szenvedéseivel megtoldani. Eötvös érző keblének fájt a gáncs, a félreértés; nemes lelkén sebet ejtett minden akadály, melybe eszméi megvalósításában ütközött. Ministeri működése a lelki szenvedések szakadatlan láncolatát képezte. A költői lélek ihletszerű lelkesülésével csüggett Magyarország értelmi újjáteremtésének eszméjén, ifjú buzgalommal törekedett célja után; s a nyílt és titkos ellenzés, az oppositio, melyre az országban talált, az ármányok, melyeket papi kezek szőttek ellene, lelkének erejét emésztették. A politikai szereplés viszontagságai szíve gyökerén rágódtak; ő nemcsak lángeszével, hanem lángoló szívével is szolgálta a hazát, s mindkettővel áldozott oltárán. Különben Eötvöst a sors azon ritka kedvezése érte, hogy megérhette eszméi diadalát. A parlamentáris rendszernek ő volt első előharcosa Magyarországon, s megérte azt, hogy amiért egykor mint rajongót nevelték, azt a nemzet milliói a diadal percében zászlajokra írták. Eötvös neve Magyarországon a parlamentarismus, Európában a mai tudomány történetétől elválhatatlan. Halálának híre lesújtotta az egész országot; s amely általános volt a gyász, oly általános volt a részvét is, mely a nagy halott családja iránt nyilatkozott. A királytól kezdve a szegény munkásig, mindenki részt követelt magának a nagy fájdalomból, mely Eötvös ravatala körül Magyarországnak osztályrészül jutott, részt vett benne a külföld is, mely

Eötvösben egyikét tisztelte azon szellemeknek, melyekre néptüknek kizáró joga nem, csak előjoga lehet.

Az Eötvös halála által megürült ministeri tárca Uj minis-
terek. vezetése Pauler Tivadarra bízott. De ezenkívül a kormány több változáson ment át ez idő alatt. Betegsége Rajnert is lemondani kényszeríté, s helyébe Tóth Vilmos, a kormány legmunkásabb tagjainak s a törvényhozás legjobb debattereinek egyike lett belügyminister. Bedekovics horvát bánná neveztetvén, januárban Pejacsévícs lett tárcanélküli minister. Gr. Festetics György is nyugalomra lépett s helyét májusban az időközben felgyógyult b. Wenkheim Béla vette át. Jelentékenyebb veszteséget szenvedett azonban a kormány Horvát Boldizsár és Gorove lemondása által, melyek folytán Bittó István lett juniusban igazságügyi és Tisza Lajos közlekedési minister. Horvát Boldizsár nagy képességű Horvát Bol-
dizsár le-
mondása. államférfi, elragadó szónok, tetőtől talpig modern, szabadelvű politikus, de inkább a szív embere volt, mintsem keserűség nélkül tölthette volna be hivatalát. Magyarország igazságügyét kivéve a régi patriotikus schlandrián kezéből, modern szellemben újjáteremteni volt a nagy feladat, melyet magának kitűzött, s melyet, amennyire rajta állt, meg is oldott. Keresztülvitte a bírósági rendszer radikális reformját, s ha kidolgozott törvénykönyveket nem tudott adni az országnak, a hiba inkább a viszonyokban, mintsem benne rejlett. A kiegyenlítési politika legkitünőbb szóvivőinek egyike volt, s nem csekély része vala benne, hogy a nemzet e politika helyességéről meggyőződött. Horvát azon férfiak egyike vala, kiknek esze és jelleme sok olyat meggyőzött, kik okoknak hódolni nem akartak. Azon általános tiszteletet, melyet még ellenségei sem tagadtak meg tőle, mint minister latba vetette reformtervei-

nek keresztülvitelére, és sikerrel. Nem kerülte el a rágalmat és gyanúsítást ő sem, aki a táblabírói elemeket legsebhetőbb oldalukon tudta megtámadni, s temérdek keserűséget kelle nyelnie, midőn jóléte és nyugalma feláldozásával s megérdemelt népszerűsége kockáztatásával bátran, lankadatlanul szolgálta a haladás ügyét. Ellenségei szemére vetették hajlékonyságát s engedékenységét a személyes érintkezésben. De ez engedékenység sosem terjedt ki az eszmékre, melyek üdvösségéről meg volt győződve, és Horvátnak sikerült sok keserűség és szenvedés árán bár, de megvetnie Magyarország új igazságszolgáltatásának alapját. Az ellenzék részéről a legelkeseredettebb üldözésnek volt kitéve. Ha jobboldalit nevezett bírónak, megtámadták, hogy pártérdekre hajt, ha baloldalt, azzal vádolták, hogy az ellenzék tagjait elcsábítja. Gyűlölték eszét és szónoki hatalmát; gyűlölték mert szabadelvű, gyűlölték mert népszerű volt, s gyűlöletök a törvényhozásban és sajtóban, ott midőn gyilkosságot, itt midőn árulást fogtak rá, oly jelenetekre vezetett, melyektől a jobb érzés megdöbbenve riadt vissza. Horvát érző lelkének e nemtelen támadások sok fájdalmat okoztak, de nem hátrált meg előlük. Helyén maradt mindaddig, míg megrongált egészsége lelépni nem kényszeríté. Az orvosok már májusban tanácsolták neki a lemondást, de ő csak akkor tette le hivatalát, midőn a törvényszéki helyek kérdése megoldatván az új igazságszolgáltatási rendszer gyakorlati megvalósítására az eszközök a kormány kezében valának. Juniushan lemondott, utódára hagyván eszméi gyakorlati életbeléptetésének dicsőségét úgy mint odiumát. Vele együtt

Gorove István is kilépett a kormányból, melynek mint kereskedelmi, utóbb mint közlekedési minister négy

éven át tagja volt. Általános, magas európai miveltisége, kitűnő képességei, szabadelvű nézeteivel s jelleme integritásával párosultan Gorovénak még ellenei tiszteletét is megszerezték. Midőn megvált a kormánytól, melynek nagy munkájában oly jelentékeny része vala, a becsületesen teljesített kötelesség öntudatával léphetett vissza a törvényhozó padjára, hogy más úton, de ugyanazon ügyet szolgálja, melynek szolgálatában töltötte életét.

Az elsőfolyamodású bíróságok székhelyeinek meghatározása ezalatt végbe ment. Horvát Boldizsár beadott tervezetében 134 törvényszéket s 358 járásbíró-ságot akart felállítani. A képviselőház a javaslatot egy huszonöttagú bizottmányhoz utasította véleményes jelentés végett. A huszonötös bizottság története egyik legkellemetlenebb lapját képezi a múlt országgyűlés történelmének. Hat hónapig dolgozott egy munkálaton, aztán megsemmisítette s újra kezdte. A provinciális érdekek kicsinyes harca hosszassá, elkeseredetté tette a bizottmány tanácskozásait. Májusban végre elkészült az új tervezet, melyre azonban a kormány nem akart ráállani. A ministertanács költségkimélés tekintetéből a törvényszékek számát 102-re, a járásbíró-ságokét 360-ra akarta leszállítani, míg a 25-ös bizottság 115 törvényszéket és 406 járásbíró-ságot kívánt. Ismét megindult a küzdelem az egyes vidékek képviselői közt s beláthatlan bonyodalmakra vezetett, melyekből a törvényhozás csak úgy menekülhetett, hogy törvény által megszabta a törvényszékek számát 102-re, a járásbíró-ságokét 360-ra, de székhelyeik meghatározását az igazságügyministerre bízta.

Bíró-sági
székhelyek.

Az ellenzék magatartása a második ülésszak alatt, mely május 19-kén befejeztetett, irányára nézve a régi

Az ellen-
zék maga-
tartása.

maradt, de mértékére nézve nem. A nemzetiségekkel való kacérkodással a baloldal ez időben sem hagyott fel. 1870. októberben a szélsőbal hazafiúi önmegtagadással tört lándzsát az ország integritása ellen lázító Miletics mellett, s az egész baloldal a derék férfiú ki nem adására szavazott. E gyöngéd védelem azonban nem volt képes a nemzetiségi túlzókat, kik mindig tudták, mit cselekszenek, kellőképp meghatni, s a januári budgetvitában Mocsonyi nyíltan szemébe vágta Tisza Kálmánnak, hogy ígéreteit a nemzetiségek „igazságos“ igényeinek támogatása iránt csak „elkopott pénznek“ tekinti, melylyel meg nem elégedhetik. De a baloldal sokkal mélyebben meg volt győződve a Miletics-Mocsonyi-féle magyarellenes izgatások hasznosságáról, semhogy e nyílt kosár megtántoríthatta volna, és 1871. májusban ismét a hazafias szerb lázító mellett szavazott. A szélsőbalnál is józanabb maradt, mint rendszeren. Megszavazta a budgetet és sugárutat, mi a szélsőbalnak nem kellett, de azért a budgetvitát ő is nem a közigazgatás komoly bírálatára s termékeny eszmék megpendítésére, hanem arra használta fel, hogy nyílt ülésben Magyarország nyomorúságos sorsa felett kétségbeessék, s az ország ijesztő elszegényedésére támaszkodva külön tüzéséget indítványozzon a honvédségnek, mely 15 millióval szaporítaná a „koldusbotra juttatott honhaza“ költségeit. Apróbb kihágásokat ez idő alatt is követett el, és november 18-kán az elnök kénytelen volt az ülést felfüggeszteni, mert a baloldal Kerkápolyt nem engedte szóhoz jutni, de azért ez idő alatt félreismerhetlen volt bizonyos lankadás a párt magaviseletében. A párt elbizakodottsága múlni kezdett, a sikertelenség lidércnyomása mind erősebben nehezedett a szellemekre, a nagy frázisok a sok hasz-

nálat által elvesztették ingeröket, némelyek kételkedni kezdtek Tisza Kálmán csálhatatlanságában, mások már alaposan megúnták e korlátolt képességű de határtalan hiúságú, inconsequens de makacs, öntelt és gőgös pártvezér tyrannizmusát. Az elégedetlenek száma naponként nőtt, de vagy az időt nem látták még elérkezettnek az elszakadásra, vagy nem merték elhagyni a szűk gheettet, melybe politikájuk által zárattak, s melynek ajtajánál az Ellenőr állt őrt, készen megmarni mindenkit, kit vágyai a szűk falakat elhagyni ösztönöznek. Ily módon bizonyos apathia vett erőt az eddig oly szenvedélyes elemeken. Tisza Kálmán kiadta a napi parancsot, Ghyczy megmagyarázta, hogy az a politikai bölcsesség netovábbja, s a többiek követték, úgy a hogy húzva a döcögős szekeret, melynek tetején Tisza Kálmán diadalmenetet tartott a félintelligencia és éretlenség mind elhalóbb éljenei között.

1871. jun.

XII

1871. jún.

Az országgyűlés, melynek harmadik ülősszaka, a delegáció megválasztása végett a másodiknak bezáratása után rögtön megnyitott, június 11-kén egy királyi leirat által september 14-kéig elnapoltatott. Hála az ellenzék következetes szószaporításának, ismét egy sereg törvényjavaslat maradt elintézetlenül a jövő ülősszakra. Magának az igazságügyi ministeriumnak 15, a közlekedésinek 9, s a többieknek megfelelő számú előterjesztései már csak ősszel kerülhetek tárgyalás alá. Még együtt ült azonban a törvényhozás, midőn a határőrvidék polgárosítására vonatkozó rendelet kiadottak. Junius 8-kán, ugyanaz nap, melyen a király koronázási esküjében Magyarország integritásának helyreállítását megfogadta, szentesítette a határőrvidék polgárosítására vonatkozó előterjesztéseket s manifestumában tudtokra adta a határőröknek, hogy tartományuk fokoként polgári lábra fog állíttatni. E nagy fontosságú rendszabályt maga a király rendelte el; részint mert a katonai szervezetű végvidék csak legfőbb „hadura“ nevében volt megszokva parancsokat kapni, részint, mert a polgárosítás nehézségei csak szaporítottak volna, ha magyar, tehát a végvidéki népre nézve addig idegen kormányférfiak

Határőr-
vidék pol-
gárosítása.

és törvényhozók által dekretáltatik. Az eljárás tehát úgy formailag correct, mint politikailag észszerű volt. A polgárosítás részletes keresztülvitelére vonatkozó rendeletek azonban már az illető miniszterek által íratottak alá. Két évig dolgozott a közös kormány a magyar-nak részvételével e rendeleteken, melyek egy jókora kötetnyit tettek, s a végvidék összes katonai s polgári, politikai s társadalmi viszonyaira kiterjedtek. A nagy és kényes feladatot, mely itt a kormány elé tárult, midőn egy nép összes politikai, gazdasági s társadalmi életét újjáalakítani, s a különböző osztályok érdekeit tekintetbe venni kellett, a rendeletek lehető helyesen oldották meg. Átgondoltság, tapintat és összhangzás, minden érdekek lehető kimélete, minden méltányos igények kielégítése jellemezték a munkálatot, mely egy termékeny országot, egy erőteljes népet újjáteremteni volt hivatva. E rendeletek értelmében Zengg és Belovár communitások, Ivanic vára s katonai Sziszeg rögtön polgárosítottak s Horvátországhoz csatoltattak. A végvidék többi, horvát és magyar részeinek polgárosítására az átmeneti s előkészítő intézkedések elrendeltettek. Egyszerre polgárosítani az egész végvidéket nem vala tanácsos. Az érdekeikben megrövidített tisztek és a panszláv izgatók által félrevezetett tömeg nagy része ellenszenvvel viseltetett a rendszabály iránt, mely ily módon békésen csak a legnagyobb kimélettel, az ellentétek békítő kiegyenlítése, a viszonyok és emberek részletes tanulmányozásával volt foganatosítható. Kimondatott azonban a király által az egész határőrvidék polgárosítása, s annak keresztülvitele a magyar honvédelmi miniszteriumra bízott. A tartomány kivétellett a hadügyminiszterium hatósága alól. A horvát rész katonai tekintetben a zágrábi, a magyar a tenes-

vári hadfőparancsnokság alá állítottak, ideiglenesen, s csak addig, míg a polgárosítás egészen végre nem lesz hajtva. Polgári ügyekben azonban rögtön a magyar kormány hatósága alá helyeztetett, s a kereskedelmi, közlekedési s pénzügyministeriumok csakhamar élénk tevékenységet fejtettek ki a tartomány újjászervezésében. Horvátországnak úgy mint Magyarországnak ezáltal egy régi vágya ment teljesedésbe. A magyar kormány egy szép tartományt hódított meg az alkotmányosság és civilisáció számára. Az ország terhei ugyan jelentékenyen növekedtek, mert minden terület-növekedés költséggel jár, s kétszeres költséggel járt itt, hol minden polgári institutiót teremteni kellett. De a nemzet örömmel fogadta a szabadság e diadalát, hálájával adózott Andrásynak, kinek főérdeme volt annak kivívásában; és teljesen méltányolta e tény politikai jelentőségét. Az 1867-iki kibékülés teljes őszinteségét mi sem bizonyíthatta inkább, mint az, midőn a hatalom önkényt kiadta kezéből azon tartományt, mely egykor kiindulási pontjául szolgált a Magyarország elleni háborúnak, midőn maga szüntette be azon intézményeket, melyek utolsó reményforrásait képezték a monarchia absolutistikus elemeinek. Az uralkodó maga vette ki egy netaláni kamarilla kezéből az egyetlen fegyvert a szabadság ellen, s így a polgárosítás rendszabálya gyümölcse és hirdetője lett a 67-iki eszmék áldásos voltának.

Megyeszer-
vezés.

Tóth Vilmos, midőn belügyministeri székét elfoglalta, kijelentette, hogy a megyei s községi rendszer reformját még ez évben keresztül óhajtja vinni s május 15-iki rendeletében felszólította a törvényhatóságokat, hogy az új megyei törvény értelmében dolgozzák ki újjászervezési munkálataikat. A baloldalon némelyek

vissza akartak vonulni az új megyétől, de a többség tanácsosabbnak látta át nem engedni a tért a Deák-pártnak s a pesti baloldali kör sietett májusi manifestumában felszólítani vidéki párthiveit, hogy vegyenek részt a megyék szervezésében, s igyekezzenek a tért pártjuk érdekében felhasználni. Kiadatott tehát országszerte a jelszó: a közigazgatás rendezésének ügyét pártcélokra kizsákmányolni. És sikerrel. Tudtunkra csak egy törvényhatóság akadt Magyarországon, mely párttekintetek nélkül alakította meg szervező bizottságát, a Jász-Kún kerület. A többiekben kisebb-nagyobb mértékben az országos pártok küzdtek egymással. Az ellenzék ily módon a közigazgatás érdekeit alárendelte pártcéljainak, de csak azt érte el vele, hogy bebizonyította, mily törpe minoritással bír az ország értelmiségében. Zarándban és Fogarasban ugyanis a nemzeti-ségi párt, 7 megyében a baloldal, 48-ban a Deákpárt bírt többséggel s vezette a szervezési munkálatokat, melyek országszerte a június 15-iki közgyűléssel vették kezdetüket. Az újjászervezés nagy munkája általában rendben és békében folyt le. Az ellenzék, melynek heve már az országgyűlésen apadt, a megyékben kellő nyugalommal s loyaltással működött. A virilis szavazatok, melyek ellen a baloldali álszabadelvű táblabírák a képviselőházban oly rengeteg lármát ütöttek, sehol sem szolgáltatott okot az izgatásra. A vidéki ellenzéki pártok belátták, hogy a virilis szavazatok rendszere nem a kormány érdekében hozatott be, és elégtelenül éltek azon joggal, melyben országgyűlési képviselők a szabadság veszedelmét látták. A törvényhatóságok egymásután elkészítették szervezési munkálataikat, melyek a kormány által esetről esetre helybenhagyattak és július végén már több városi főispán

kinevezése hirdette az új rendszer fokozatos megvalósulását.

A delegátiók.

Ezalatt összetültek a delegációk a kül- és hadügyi költségvetést 1872-re megszavazni. A delegációba menés vagy nem menés kérdése ez alkalommal ismét bizonyította a baloldali nézetek sokoldalúságát. Mint tudjuk, az első delegációban a baloldal tetteles részt vett, mi egy töredékét elszakadásra indította. A szakadást ugyan jóvá sikerült tenni azáltal, hogy az ellenzék a második delegációtól fogva teljesen visszavonta magát e tekintetben törvényes kötelessége teljesítésétől, de azért e kérdés felett lappangó nézetkülönbség minden alkalommal nyilvánult. Most, 1871. májusban Horn úgy találta, hogy az ellenzéknek is részt kellene vennie az országos bizottmányban és a N. Fr. Lloydban cikket is irt ez értelemben. Tisza Kálmán lapja erre előállt s ledorongolta a merész felségsértőt, ki bátorkodik urától eltérő nézetet vallani, és Horn Ede csakugyan meglapult és sietett kegyelmet kérni az Ellenőr urától és parancsolójától. Fellépése azonban bizonyította, hogy a baloldalon vannak, kik részt akarnak venni a delegációban. Ily nézetkülönbséget, bújjék bár az a pad alá, Tisza Kálmán birodalmában túrni nem lehetett. Összeálltak tehát Jókai, ki az első delegáció alkalmával Tiszát s társait excommunicálta és Tisza Kálmán, ki félévvel utóbb megtért pártjának lapszerkesztőjéhez, s a geszti földesúr és svábhegyi majoros egyesülten gyártottak egy új teoriát, mely szerint a baloldálnak kell delegátusokat választania, de csak a Deákpárt soraiból. És így a csalihatatlan pártvezérnek sikerült e kérdésben már egy harmadik meggyőződésre jutnia. A Deákpárt, mely az ellenzéknek a delegációban részvételét

óhajtá, ily módon kénytelen volt ismét csupán saját tagjaiból választani meg a bizottságot, mely májusban meg is kezdte működését. A német és magyar delegáció közt ismét merültek fel lényeges nézetkülönbségek. Az osztrákok a minden áron való takarékoskodás egyoldalú álláspontjáról kiindulva, oly levonásokat tettek a hadi budgeten, melyek folytán a territoriális divisiók rendszere nem lett volna kellő mérvben keresztülvihető. Ismét egy közös ülés volt kilátásban, de a németek, kik ily közös ülésben egyszer már leszavaztattak, nem akarták a dolgokat újra ennyire juttatni, mindkét fél engedett valamit s a bizottságoknak sikerült egyetértő megállapodásra jutniok. Kuhn báró, a közös hadügyminister nem volt ugyan eszményképe egy alkotmányos hadügyministernek, de beletalálta magát az alkotmányos életbe annyira, hogy nem jött összetűzésbe a küldöttségekkel, s így a delegációk csendben ugyan, de sikeresen teljesítették hivatásukat.

A delegációk befejeztével bekövetkezett a „holt idény“, melyben a politikai kérdések szünetelni szoktak s legfeljebb a diplomácia fürdői utazásai viszik tovább a história szekerét. Az 1871. év nyara azonban nem volt teljesen holt idény Magyarországra nézve. A monarchia és Németország közt létrejött közeledés folytán Vilmos császár szeptember elején a gasteini fürdőbe jött s itt Ferenc József által fogadtatott. Bismark és Beust is találkoztak az uralkodók kíséretében, de a magyar és osztrák ministerelnökök távollétében Beust gróf értekezései a német birodalmi cancellárral kézzelfogható eredményekre nem vezethettek. Az uralkodók Gasteinban személyesen megpecsételték a békét, s miután Vilmos császár és Bismark már előre kifejezték óhajtasukat, gr. Andrássyval találkozhatni, a király

Gastein és
Salzburg.

Salzburgba híttá a miniszterelnököt. A salzburgi értekezleten az osztrák-magyar monarchia és Németország képviselői közt létre is jöttek némely megállapodások az internationale dolgában, mely a párisi forradalom óta Európa nemzetközi veszedelmévé kezdett válni. Egyéb tekintetben csak elvi megállapodások jöttek létre s a salzburgi találkozás jelentősége nem is szerződéseken állott. Betetőzése volt azon német-barát politikának, melynek a francia-porosz háború óta Andrásy volt főtámasza, diadala azon külpolitikának, melyet a magyar országgyűlés követett. Így értelmezte azt a közvélemény Magyarországon úgy mint a külföldön, s örömmel fogadta, mint új biztosítékát Európa békéjének.

A gödi
csata, 1871.
sept.

Alig múlt el a fejedelmek találkozása Gasteinban, midőn Magyarország új bizonyítékát vette a 67-es politika helyességének. Vác vidékén sept. 24—27-kéig nagy hadgyakorlatok tartattak, melyekben a magyar honvédség a közös hadsereggel szövetkezve először lépett nagy próbatételre a világ elé. Poroszország és Anglia, Schweiz, Belgium és Olaszország katonai képviselőket küldtek a váci hadgyakorlatokra, melyek a király jelenlétében tartattak. A háromnapi táborozásban, a közös hadsereg csapatai közé vegyítve, a honvédség oly fényes bizonyítványát adta ügyessége s kitartásának, hogy hadképesség dolgában méltó társául ismertetett a régi szervezetű közös hadseregnek. A király különös meglegedését fejezte ki a próba eredményei felett s orosz és angol, magyar és német hírlapok egyaránt dicsérrettel constataáltak a honvédség érdemeit. A vértelen „gödi csatában“ ily módon ismét a kiegyezés eszméje ült diadalt azon ellenszenvéken és

aggodalmakon, melyeket némelyek még ellene tápláltak.

Mialatt Magyarország minden tekintetben egy gyors felvirulásnak indult ország jótekonny látványát nyújtá a világnak, Austria szomorú belviszályokban sinlődött. Midőn 1867-ben a magyar alkotmány helyreállítván, a dualismus elve lett a monarchia belintézményeinek alapjává, Austria népei, többnyire kelletlenül ugyan, de belenyugodtak Magyarország jogainak diadalába; s a dualismus rendszere, bár népszerűvé a Lajtán túl nem tudott lenni, mint a viszonyok követelménye elfogadtatott, és osztrák részről négy éven át komoly akadályok a 67-es politika útjába nem gördítetttek. A németek fájdalommal ugyan, de lemondtak az egységes Austria ábrándjáról s a Magyarország feletti hegemoniáról s reformált alkotmányuk keretén belől saját hazájok újjáteremtésére fordították minden erejüket. Csak egy népe az örökös tartományoknak vetette el feltétlenül az új kormányrendszert: a csehek. A csehek, századok óta az osztrák abszolutismus, majd a centralisáció főtámaszai, részt vettek a 61-iki februári pátenz reichsrathjában, mely Magyarország jogait ignorálta, de a decemberi alkotmányt, mely a magyar alkotmány helyreállítása után a nép törvényhozóinak segélyével jött létre, el nem fogadták. Kiléptek a birodalmi tanácsból s az alkotmányon kívül foglaltak állást. A cseh kérdés képezte ezóta Austria belső bajainak legszaporább forrását. A polgárministerium, mely a kiegyezés után Austria ügyeinek kezelését átvette, nem volt képes a kérdést megoldani. Herbst, Giskra és társaik ügyes ügyvédek és tudós professorok voltak, de a gyakorlati politika mezején teoriákat hajhászva, eredményre nem jutottak. A kormány

A cseh kérdés Austriában.

elmulasztotta a kedvező alkalmat a cseh kiegyezés létrehozására s az alkotmány ellen intézett cseh mozgalom mind nagyobb dimenziókat öltött. A polgárminisiterium, mely tudományos ügyetlenségével a dolgokat alaposan összezavarta, megbukott, és helyette a lengyel Potocky gróf alakított kabinetet. Potocky nem volt nagy politikai talentum, de nem volt prononçirt centralista, s a szláv származású minisiter ügyessége és jóakarata reményt nyujtott a cseh kérdés békés megoldására. E remény azonban meghiusult. A cseh mozgalom a Herbst-Giskra kormány hibái, a panszláv agitáció s a feudális és clerikális elemeknek a nemzetiségi párttal szövetkezése folytán sokkal jobban el volt már mérgecsítve, semhogy Potocky úrrá tudott volna lenni felette. Lemondott. Helyét az ismeretlen nevű és képességű gr. Hohenwart foglalta el. Beust gróf csak a hírlapokból értesült az új minisiterelnök kineveztetéséről, ki a cseh Habietineket és Jireceket s a poroszfaló Schäfflet híttá meg kabinetjébe. Beust gróf, ki Austria belügyeibe való avatkozásai s az osztrák kormányok ellen szótt kicsinyes ármányai által magának s az osztrák minisitereknek annyi kellemetlen percet okozott, s kit a csehek vágyaik teljesülése legnagyobb akadályának tekintettek, ily módon háttérbe szorult, s Hohenwart 1871-ben kizárólag uralkodott Austria belügyeiben. Ha valaki, úgy ő lehetett képes a cseh kiegyezést létrehozni. Hohenwart ezt tekinté feladatának és csakhamar alkudozásba bocsátkozott a cseh pártvezérekkel. Az alkudozások titokban folytak és annyiban sikerre vezettek, hogy a kormány meg tudott a csehekkel egy elaborátumban egyezni. De Hohenwart a kiegyezés céljának feláldozta Austria érdekeit, fel a monarchia biztosságát. Egyezkedése abból

állt, hogy a csehek álláspontjára állt s elfogadta minden követeléseiket. A cseh elaborátum oly függetlenséget követelt Csehországnak, mely Austriát a foederalismus lejtőjére terelte volna s azonkívül megtámadta a magyar kiegyezést. Megtámadta formailag, midőn kegyesen utólagos jóváhagyását adta oly törvényekhez, melyekhez Magyarországon és királyán kívül senkinek nem volt joga hozzászólni, megtámadta lényegében, midőn Austriának oly belső szervezetét kezdeményezte, mely a dualismus és paritás elveit rövid idő alatt lehetetlenné tette volna. Magyarország jogainak e sértését nem tűrhette, Austria többi népei nem járulhattak hazájok decompositiójának szentesítéséhez, s eként a Hohenwart-kormány azon ponton állt, hogy beláthatlan zavarokba döntse a monarchiát, melyekből hasznót nem a szabadság, csak az erőszak rendszere vonhatott volna. Az osztrák közönség megdöbbenve olvasta a cseh munkálatokat, melyek október elején a hírlapokban megjelentek, s melyekben a kormány a birodalom érdekeit könnyelműen feláldozta. Egész Bécs forrongott. Ekkor történt, hogy a bécsi egyetem megnyitási ünnepélyén a tanuló ifjuság Beustot éljenekkel, a Hohenwart-kabinet tagját, Schöfflet pedig pizszegéssel fogadta. Schöffle meghátrált a demonstráció elől, Beust pedig hiuságától elragadtatva ott maradt az aulában, melyből ministertársának menekülnie kellett. Schöffle sértettnek érzé magát azáltal, hogy egy közös minister ily módon részesévé tette magát az ellene intézett tüntetésnek, és saját vagy Beust gróf elbocsáttatását követelte. Beust gróf a cseh elaborátum megjelenésekor mély hallgatásba vonult, nehogy beavatkozása által ugyis megingott állását veszélyeztesse. Most azonban, midőn hivatalában látta magát megtá-

madva, belátta a cseh követelések veszélyességét a monarchiára nézve. Egy memorandumban kifejezte aggodalmait a cseh munkálatnak a korona általi elfogadtatása felett, és kérte, hogy ez ügyben a magyar miniszerelnök is meghallgattassék. A király ennek folytán Andrást Bécsbe híta. András megjelent, de kijelentette, hogy nem mint a magyar kormány képviselője, csupán mint a korona bizalmi embere adhat véleményt a fennforgó kérdésben. Mint ilyen kifejtette a fejedelem tanácsában, mily hatással volna a cseh követelések megvalósítása Austria belviszonyaira, mint magyar miniszer, Magyarország jogait hangsúlyozta s visszautasította a csehek beavatkozását Magyarország ügyeibe, s amennyiben a kérdés, mint a megtámadott dualismus kérdése egyszersmind közöstűgy volt, szavazatával s befolyásával a közös kormányt támogatta, melyben kivüle még Lónyay védte Magyarország álláspontját. András ügyes diplomatiai fellépése Bécsben általános elismerésben részesült. Sikertűt compromissumot hoznia létre az ellentétes irányok közt, és meglegedéssel hagyta el Bécsot, azon hitben, hogy a miniserválságot sikertűt elodáznia. Csakhamar kitűnt azonban, hogy a Hohenwart-kabinet tagjai sokkal jobban lekötötték magokat a cseheknek, mintsem ezek beleegyezése nélkül álláspontjukból engedhetnének. Elkészítettett a cseh országgyűléshez intézendő leirat, mely a korona válaszáat foglalja magában a cseh követelésekre s melyben kimondatott, hogy a magyar kiegyezés nem szorul a csehek elismerésére. Ezzel a Hohenwart-kormány szláv politikájával együtt megbukott.

András és a cseh kérdés.

A cseh kérdés és az ellenzék.

Mialatt András ily módon Bécsben hozzájárult egy, az egész monarchia nyugalmát veszélyeztető po-

tika meghiusításához, Magyarországon a baloldal a cseh ügyet is eléggé jó alkalomnak találta a kormány megtámadására. A cseh sajtó ugyan évek óta rendszeres támadást folytatott Magyarország ellen a panszlavismus érdekében, folyton izgatva, lázítva a magyarországi nemzetiségeket; de azért a magyar ellenzéki journalistika, követve pártvezérei parlamenti példáját, szüntelen kacérkodott mindennemű szláv nepekkel, s élén a Honnal most is pártjukra kelt a cseheknek, kik egy közös bécsi parlamentbe, melyben Magyarország is képviselve van, szívesen belementek volna, de a dualistikus alkotmányával megbarátkozni nem tudtak, s nyíltan kijelentették, hogy csak „fájdalommal” ismerik el Magyarország állami önállását. Tisza Kálmán pedig egy félig interpelláció, félig indítvány alakban tett előterjesztéssel támadta meg a kormányt. Miután Andrásynak a 67-iki törvényekre támaszkodva sikerült a csehek megkísértett beavatkozását Magyarország ügyeibe visszautasítania, Tisza Kálmán megfoghatatlan logikával úgy találta, hogy az ország jogainak megvédése Magyarország jogait veszélyezteti és azt indítványozta, hogy tehát döntünk fel a 67-iki alkotmányt és állítsuk fel a personáluniót, és jóakaratu kérdést intézett a kormányhoz, nem volna-e kedve a bihari program alapján a baloldal társaságában egy kis alkotmányos forradalmat csinálni. Mocsonyi megértette az intést s hasonlóképp meginterpellálta a kormányt, egyszersmind indítványozván, hogy bontsuk fel az erdélyi uniót és szlavizáljuk Magyarországot. Az ellenzék józanabb elemei ugyan a németek pártját fogták a csehek ellen s Hornnak volt is bátorsága ezt kimondani, de a nagyobb rész az osztrák zavaroktól diadalt remélt a baloldal politikájának s kész volt a

A baloldali
szláv-barát
politikája.

szláv érdekekkel szövetkezve törni a 67-iki alkotmány ellen. Mert a csehek pártfogolása csak egy láncszem vala az ellenzék szláv-barát politikájában. A nemzetiségi túlzók, nem csatlakozhatván a Deákpárt politikájához, mely Magyarország egységét sohasem veszítette szem elől, gyűlöletökkel és aspirációikkal az ellenzék sorait szaporították. És a Hon, mely Deákot Lustkandlhoz hasonlította, dithyrambokat zengett a Mocsonyiak „magyar“ hazafiságára. Az 1871. év második felében Hohenwart dicsőségétől még Magyarországon is vérszemet kaptak a nemzetiségi kolomposok. Juliusban egy Turóc-Sz.-Mártonban tartott panszláv gyűlés nyíltan a foederalismust proklamálta. Septemberben egy nyitrai panszláv gyűlés a magyarokat önvédelemre kényszerítette s utcai verekedésre vezetett. Miletics lapja azzal vádolta a magyar kormány elnökét, hogy része volt a szerb fejedelem meggyilkoltatásában; s október elején, midőn a csehek már küszöbön állónak vélték követeléseik megvalósulását, melyek éjszakon megkezdtek volna Austria felbomlását, a határőrvideken kitört az ogulini zavargás, melynek nyíltan hirdetett célja volt „minden magyarnak és osztráknak kiirtása“, s mely délen Magyarország decompositióját kísérté megkezdeni. És az „idők és módok“ nagymestere Tisza Kálmán ekkor látta a legalkalmasabbnak a percet, a kiegyezést a csehek segélyével megbuktatni. Simonyi Ernő Turinba utazott Kossuthtal értekezni, s útjának eredménye Helfynek azon felfedezése lett, mely szerint Magyarországot csak oly állami önállás illeti meg, mint Csehországot. Megszólalt Kossuth is. Megleckézte Tisza Kálmánt, ki szokott nyíltságával Andrást csak a beavatkozás „elve“ nem „iránya“ miatt támadta meg; hibáztatta Andrást beleszólását a

cseh ügyekbe, de kívánta a magyar országgyűlés beavatkozását a csehek javára, sőt még keveselte a csehek követeléseit. És Kossuth levele nem maradt hatás nélkül. A cseh pártvezérek elmentek Turinba vele értekezni, s onnan visszatérve Prágában tanácsot ültek azon kérdés felett, miként lehetne minél több szláv elemet bevinni a — magyar országgyűlésbe. A közvélemény azonban átlátta az ellenzék veszélyes politikáját s támogatása megkönnyíté Andrásyra nézve a baloldali támadások győztes leverését. A cseh epizodéként szerencsésen elintéztetett. És a mód, melyen elintéztetett, kibékíté Austriát a 67-iki kiegyezéssel. Az osztrákok eddig rájuk erőszakolt nyűgnek, ezentúl alkotmányos szabadságuk hatalmas biztosítékának tekintették a magyar kiegyezést. A Lajtán innen és túl pedig senki előtt nem maradhatott észrevétlenül az, hogy midőn a monarchiában minden párt, minden kormányférfi és minden intézmény ingadozott, midőn úgy látszott, mintha a monarchia sarkaiból ki készülne fordulni, csak a Deákpárt és műve állt szilárdan, győztesen dacolva az idő viharaival.

Az ellenzék politikája azonban, mely mindennekfelett „magyarnak és szabadelvűnek“ hirdette magát, nemcsak az államjogi kérdésekben gördített folyton akadályokat a többség és kormány útjába, hanem a szabadelvű haladás ügyének is jelentékeny veszteségeket okozott. Midőn a nemzet egy tekintélyes részének erejét megvonta az alkotás művétől, midőn az államjogi politika már túlhaladott álláspontján makacsul megmaradva, lehetetlenné tette a két nagy párt szabadelvű elemeinek összeműködését, ólomnehezékként akasztá magát a haladás lábaira. Kétszeresen érezhetőn ez akkor, midőn a liberális eszméknek hagyomá-

Munkás-
mozgalom.

nyos ellenségei újra fel kezdték ütni fejöket. És ez az utóbbi időben három oldalról történt meg. Az 1871. évben nagy zajt ütöttek Pesten a munkás-izgatások. Komoly bajokat Magyarországon, hol munkás proletariátus még nem létezik, ugyan ez ideig nem okozhattak, de figyelmeztették a közönséget, miszerint azon nemzetközi conspiráció, melynek Párisban nagy része volt a commune forradalmában s mely egész Európában egy erőszakos társadalmi forradalom előkészítésén működik, Magyarországot is bevonta izgatásai hálójába. Az internationale eszméi s céljai pedig éles ellentétben állnak a mai kor szabad alkotmányaival. E hazánkra nézve ma még nem igen fenyegető mozgalomnál azonban nagyobb akadályokba ütközött újabb időben a haladás ügye a conservatívek részéről, kik a nemzeti jogok diadala s a 48-iki alkotmány helyreállítása után egy időre félrevonultak, de most elérkezettnek látták a percet, megkísérteni, ha nem lehetne-e az idő szelleméből valamit saját javukra lealkudni. A múlt 1870. évben a képviselőház egy törvényjavaslatot fogadott el, mely a bot- és bilincsbüntetést eltörölte. A felsőház oda módosította a törvényjavaslatot, hogy a bot és bilincs elvben eltöröltessenek, de tényleg csak akkor, ha az elsőfolyamodású bíróságok már szervezve lesznek. Októberben a képviselőház elvetette a felsőház módosítását s a javaslatot visszaküldte hozzá. A conservatív főrendek most a passiv ellenállás eszközéhez nyúltak. Hallgattak. 1871. májusban, midőn az elsőfolyamodású bíróságok szervezése már küszöbön állott, a képviselőház felszólította a felsőházat, hogy a félév óta asztalán heverő ügyet végre intézze el, de a képviselőház júniusban eloszlott anélkül, hogy a méltóságos főrendektől választ kapott

volna. Élesebb összeütközésbe jött a két ház egymással az úrbéri, jelesen a telepítvényes kérdés ügyében. A főrendek midőn az ország életkérdései forogtak szóban, dicsőségesen hallgattak és tudták magokat észrevehetlenné tenni. Most azonban némely nagybirtokosok magán érdekei voltak szőnyegen, s így a főrendeknek is fel kellett szólalniuk. Megtették és oly módosítást tettek a kormány telepítvényesi törvényjavaslatán, mely néhány földesúr érdekében a telepítvényesek ezreit földönfutókká tette volna. A képviselőház elvetette ez igazságtalan s impolitikus módosítást és június 6-kán visszaküldte a javaslatot a felsőháznak. A főrendek jun. 9-én vették a kérdést újra tárgyalás alá. Horvát Boldizsár már kilépett volt a ministeriumból, Andrásy a külügyekkel levén elfoglalva nem fordított elég gondot a belkérdésekre, s a kormány nem fejtett ki a felsőházban elegendő erélyt saját javaslata támogatására, melyet az alsóház egyhangúlag tett magáévá. Az eredmény az lőn, hogy a felsőház makacsul megmaradt embertelen módosítványa mellett. A végzés, melyben ez kimondatott, ugyan formailag érvénytelen volt, mert hozatalakor csak 37 tag volt jelen a házban, míg a házszabályok érvényes határozat hozatalára 52 tag jelenlétét kívánták. De Majláth György elnök azzal bújta ki a vád alól, hogy senki sem követelte a tagok megszámolását. Három sikertelen izenetváltás után végre Bittó kénytelen volt októberben compromissumra lépni a főrendekkel, nehogy a kérdés megoldása lehetlenné tévessék. De e compromissum nem volt kielégítő, s a visszaállított alkotmány történetében első emlékét képezi a főrendek szűkkeblű, önző politikájának.

Az úrbéri
törvények a
felsőházban.

A főpapság
oppositiója.

Midőn reakcionárius irányok támogatásáról vala szó, a papság sem maradhatott tovább tétlenül. A római zsinaton levő püspökökhöz a kormány 1870 tavaszán egy ministeri tanácsost küldött, figyelmeztetvén őket, hogy ha a csalhatatlansági párt sorába állnak, a kormány Magyarországon „jót nem áll semmiért”. Az egyházi javak saecularisációjának rémképe lebegett a püspökök előtt s Magyarország főpapjai a csalhatatlansági dogma ellenségei közé álltak. Midőn a zsinat elnapoltatott, hazatértek, s itt az egyháznak oly autonomikus szervezetét igyekeztek létrehozni, mely az egyházi javak kérdését mellesleg megoldva, azokat a papság számára biztosítsa. Sikerült saját embereikből egy congressust hozniok össze 1870. októberben, mely munkálatot készített az egyház autonom szervezetéről. A munkálat teljesen a püspökök műve vala, s nem volt egyéb, mint a főpapság mindenhatóságának organizációja. A püspökök siettek a munkálatot a királynak átnyújtani; ki azonban alkotmányos uralkodói helyzete helyes méltánylásában azt felelős kormánynak adta át. April 3. ennek folytán Ghyczy Kálmán egyrészt, az ultramontán gr. Zichy Nándor másrészt interpellációt intéztek a kormányhoz. Ghyczy kérdésére, ha szándékozik-e a kormány a kath. congressusnak Magyarország törvényeivel ellenkező munkálatát életbeléptetése előtt a törvényhozás elé terjesztetni, Pauler Tivadar határozottan kijelentette, hogy az országgyűlés helybenhagyását e munkálat létesítéséhez elkerülhetlenül szükségesnek tartja; egyszersmind egy más interpellációra adott válaszában kimondta, hogy a kormány a királyi tetszvény jogát csorbíthatatlanul fenn fogja tartani. A hierarchia első támadása az alkotmány ellen ily módon egyelőre megghiúsítottatott. De Róma

emberei ezzel be nem érték. A népszámlálás kimutatta, hogy Magyarország 13,219,350 lakosából 8.343,116 sem írni sem olvasni nem tud. Az ország e szomorú műveltségi viszonyai új reményt öntöttek a papságba. A műveletlen tömeghez fordult tehát és kivált 1871. eleje óta kath. kaszinók alakítása, kath. népgyűlések tartása és ultramontán szellemű röpiratok terjesztése által igyekezett a gondolkodni nem tudó elemeket megnyerni. Mialatt a hierarchia alsóbbrendű közegei az értelmi proletariátust izgatták a szabadság ellen, a főpapok a művelt közönség jobb érzéseinek s magának az állam souverainitásának izentek háborút. A püspökök látván, hogy az egyházi javak saecularisációjának veszedelme nem áll oly közel, mint a zsinaton létök alatt képzeltek, a kath. közönség általános megbotránkozására egymásután alája vetették magokat a csalhatatlansági dogmának, melyet a zsinaton megghiúsítani igyekeztek. Sőt egyesek még tovább is mentek, s a kir. tetszvény jogát ignorálva az új dogmát kihirdetették s semináriumaikban taníttatni kezdték. A közoktatási minister figyelmeztette Jekelfalussy székesfehérvári püspököt ez eljárás törvényteleniségére. A püspök azonban papi göggel eltelten azt felelte a ministernek, hogy ő dogmáját a kormány tilalma ellenére is ki fogja hirdettetni. A nyíltan fellázadó pap ellen már erősebb eszközökhöz kellett nyúlni. Jekelfalussy ad audiendum verbum Budára hivatott. S hogy semmi kétség ne legyen afelett, hogy a papság oppositíója hiában remél támogatást a trón lépcsőiről, a király a felelős kormány elnökét bízta meg az engedetlen pap megdorgálásával. September 11-én Jekelfalussy Budára a ministertanács elé idéztetett és gr. Andrássy Gyula komoly szavakban kijelentette neki a „királyi vissza-

tetszést, rosszalást és megfeddést.“ Az ellenzéken kívül, melynek nagy része akarata ellenére gátolta a szabadelvű haladást, ily módon a liberális eszméknek ez év három ellenségével ismertette meg a közönséget: a munkás-mozgalommal, a conservatív főrendekkel és az ultramontán főpapokkal.

Beust elbocsáttatása.

Igy álltak a dolgok, midőn a külügyminister elbocsáttatásának híre lepte meg a világot. A nagy közönség, mely csak azt tudta, hogy úgy a közvélemény, mint a delegációk helyeselték Beust gróf külpolitikáját, meglepetve sőt megütközéssel fogadta bukásának hírét. De a beavatottak már egy év óta előre látták s csak az idő kérdésének tekintették a kancellár elbocsáttatását. Beust gróf érdemeket szerzett magának a monarchia és Magyarország körül, midőn a kiegyenlítés létrejövetelét előmozdította, de külügyéri magatartásával csakhamar paralyzálta szerzett érdemeit. A külföld irányában beleszólási viszketegével compromittálta a monarchiát, mint a pontusi kérdés bizonyítá. Austriában folyton ármánykodott az osztrák kormányok ellen s hátuk megett illetéktelen alkudozásokat folytatott több ízben a csehekkel. Magyarország keleti érdekeit teljesen elhanyagolta. A legfontosabb kérdésekben ingatagsága által tűnt ki, s ép annyiszor kész lett volna háborút izenni Németországnak, mint szövetségre lépni vele. Az uralkodó e tanácsosa iránt, ki oly meglepő könnyűséggel tudta nézeteit változtatni, ki diplomatiái babérait csak a kicsinyes áskálódásokban kereste, ki a monarchia érdekeit a külpolitikában, s azonfelül önmagát egyénileg oly módon compromittálta, mely az erkölcsi felfogásában szigorú fejedelem szemében többet nyomott politikai tévedéseknél, fokonyként mindinkább elvesztette bizalmát. A cseh kérdésben tanúsított maga-

tartása, mely leplezetlenül feltárta a külügyér politikai frivolitását, végre csordulásig töltötte meg a poharat és Beust gróf november elején felszólíttatott, adja be lemondását.

Midőn a külügyministeri tárca megüresedett, az egész monarchia tekintete a magyar kormány elnökére fordult. Másfél év óta, valahányszor Beust gróf lemondásának híre járt, a közvélemény a Lajtán túl és innen Andrást jelölte ki utódjául. A francia-német háború s az orosz kérdés bonyodalmaiban Bécs úgy mint Pest csupán tőle várták a kérdések helyes megoldását. Ez volt az első eset, melyben magyar államférfi volt a monarchia első ministeri székébe lépendő, de Andrást nevét már Austriában is oly tisztelet és rokonszenv övezte, melylyel szemben magyarsága nem szült megütkezést. Austriában a közvélemény még sohasem nyilatkozott oly egyértelműleg egy államférfi irányában, mint ez alkalommal, és uralkodó bizalma ritkán egyesült a népek bizalmával egy emberben annyira, mint Ferenc Józsefé, midőn gr. Andrást a monarchia külügyei s az uralkodóház ministerévé nevezte. Magyarország fájdalommal látta Andrást távozni kormánya éléről és november 12-ike, midőn a volt miniszerelnök pártjától a Deák-körben elbúcsúzott, a legmeghatóbb jelenetek egyikét látta hazánk újabb történetében. Andrást kétségkívül a legnagyobb szabású politikai talentum, melyet Magyarország utolsó évtizede felmutathat. Midőn a kiegyenlítés, mely nagyrésztben az ő műve volt, létrejött, képességei csak kis körben voltak ismeretesek. A nagy közönség még keveset tudott róla. De Deák éles szeme felismerte benne a jelen emberét. A nemzet vezére őt ajánlta a kormány elnökévé s a gondviselés küldötteként üdvözölte.

Andrást gr.
külügyérré
lees.

Deák bizalmának aegise alatt lépett Andrásy dicső de terhes hivatalába, és csakhamar igazolta, sőt túlszárnyalta a hozzája kötött reményeket. A dilettáns politikus rövid idő alatt kivívta magának az ország tiszteletét. A ministertanácsban, melyben politikai életünknek régi bajnokai mellett ült, szellemének átható erejével meghódította társait. „Mi, akik egész életünket politikai tanulmányokban töltöttük, — mondá egyszer b. Eötvös — néha hetekig törjük a fejünket egy bonyolódott kérdés felett, és nem tudunk belőle kigáználni. A dolog a ministertanács elé kerül, Andrásy első hallásra egyszerűen, röviden elmondja véleményét és mindenki belátja, hogy megtalálta a legegyszerűbb és legjobb megoldást.“ Eötvösnek e szavai legjobban jellemzik Andrásy képességeit. Aránylag csekély politikai studium, elővélemények, praeoccupációk s előítéletek majdnem teljes hiánya, idegenkedés minden teoriáktól, melyek nagy részét nem is ismeri, de éles, átható tekintet, józan ész és a felfogás azon gyorsasága, mely a lángészt jellemzi, tüntetik ki leginkább. Nem volt született szónok. Előadása gyakran nehézkes, szakadozott, kivált ha előre készül beszédeire, de annál hatalmasabb midőn rögtönöz. Beszédei mindig tartalmasak, találók, s hol mély gondolkozás, hol szellemdús gúny szól belőlök. Finom érzékkel bír a közvélemény iránt, nem veti meg, de nem is fél tőle. A népszerűséget szereti, de nem keresi. Mint embert a jellem feltétlen tisztasága s magas becsvágy jellemzik leginkább. Tiszta hazafiságát még Kossuth is nyíltan elismerte a cseh ügyben írt levelében. Azok közé tartozik, kiket soha senki sem gyanúsított tisztátalan célokkal vagy indokokkal, s kik ellent és barátot egyiránt tiszteletre tudnak kényszeríteni önmagok iránt. E tulajdonok,

párosulva férfias őszinteségével, mely a különben ravasz diplomatát kitünteti, s modorának komoly szeretetreméltóságával, Andrást királynál és nemzetnél rövid idő alatt Deák után a legnépszerűbb emberré tették Magyarországon. És Deáknak igaza volt, midőn benne a gondviselés emberét ismerte fel. Magyarország jelenét senki úgy át nem értette, mint Andrásy. Ő európaivá tette a magyar politikát, mely századokon át csak tartományi volt; s ő van hivatva megteremteni Magyarország külpolitikáját a szó szorosabb értelmében. Azon ötödfél év alatt, míg Magyarország élén állt, Andrást senki sem pótolhatta volna. A magyar politikának mindaddig, míg az államjogi kérdések teljesen megoldva nem valának, mindenekfelett külpolitikának kellett lennie. Ez volt a tér, melyre Andrást leginkább utalták hajlamai s képességei, s melyen 1871. nyarán, a határővidék polgárosítása által megoldotta az utolsó függő kérdést, mely még elintézendő vala. Hibája volt, hogy az államjogi kérdésekkel elfoglaltan, melyek megoldásában diplomatiái tehetségei gyorsan kifejlődtek, nem fordított kellő gondot a szorosan vett belügyi kérdésekre, sőt nem is bírt elég érzékkel fontosságuk iránt. Ez okozta, hogy főképp az utolsó időben Lónyay eltávozása, Eötvös halála, s Horvát kilépése után a kormány belügyi működésében hiányzott az összhang, a rendszeresség. Ez számos apró kellemetlenségeket okozott, de a tisztelet és népszerűség, melylyel Andrásy az országban bírt, már oly nagy vala, hogy a közönség kevés hajlandósággal bírt e hiányok felismerésére. Egyikét látta benne azon rendkívüli embereknek, kiket el kell fogadnunk úgy, amint vannak, ha azt akarjuk, hogy beteljesítsék mindazt amire képesek. Ily módon az örö-

met, melyet okozott az, hogy Magyarország legkitűnőbb államférfia, egy tetőtől talpig magyar politikus lépett a monarchia külügyeinek élére, meglehetősen ellensúlyozta azon veszteség érzete, melyet eltávozásával minden lélekben hátrahagyott. Nem örömjaj közt, hanem az ország tiszteletétől követve és szerencsekívánságai kíséretében foglalta el azon helyzet, melyre az uralkodó bizalma meghívta. Benne államférfi lépett egy udvaronc, egész tettek embere a félrendszabályok emberének helyébe. Nagy a feladat, mely reá vár: keleten megteremteni, nyugaton megszilárdítani a dualistikus monarchia érdekeinek politikáját. És be fogja tölteni hivatását. Andrássy azon rendkívüli egyéniségek egyike, melyek a nehézségekből csak erőt, az akadályokból kitartást merítenek, és együtt nőnek azon feladatok nagyságával, melyeknek megoldására hivatvák.

1871. nov.

XIII

Valamint a külügyministeri, úgy a magyar minis- 1871. nov.
terelnöki tárca betöltésére is csak egy jelöltje volt az összes közvéleménynek. Midőn Andrásh Bécsh ment, Lónyay volt az, ki általános elismerés szerint a magyar kormány vezetésére hivatva vala. Más név komolyan nem is említettett s a király csak a nemzet közóhajtásának tett eleget, midőn 1871. november 14-kén gróf Lónyay Menyhértet nevezte Magyarország minis-
terelnökévé. Lónyay ép úgy a kiegyenlítési poli- Lónyay ki-
tika embere mint Andrásh; őh hárman Deákkal te- neveztetése.
remtették meg a 67-iki intézményeket. A Deákpárt örömmel üdvözlé a kormány élén azon férfit, kinek oroszánrésze volt a deákpárti politika diadalában, s ki a legsúlyosabb körülmények közt éveken át egyik vezértagja volt a magyar kabinetnek. A közönség bizalommal s nagy várakozásokkal fordult feléje. A külügyek magyar kézbe kerülén, a magyar kormány elnökének nem kellett többé figyelme főrészt a külviszonyokra fordítania s ereje teljét az ország belső kérdéseinek szentelhette. És ez nem csekély dolog volt Lónyaynál, ki alaposan, részletesen ismerte az ország belviszonyait, s kinek adminisztratív képességei, bámulatos munkaereje s vasszorgalma kezességtil szolgáltak

arra, hogy a belügyi kérdések gyorsan és kielégítőleg meg fognak oldatni. Az ellenzék titkos félelemmel fogadta Lónyayt, kit ritka erélyének híre kísért Bécsbe s előzött meg Pestre jövételekor, de a közvélemény megnyugodva látta az ország ügyeinek vezetését azon kevesek egyikének kezébe letéve, kik Magyarországon frázisok és szószaporítás nélkül elismerést és népszerűséget tudtak magoknak szerezni. A miniszterek lemondtak hivatalaikról, de a király által kivétel nélkül megerősítették, és Lónyay november 16-kán egy rövid de velős beszéddel köszöntött be a képviselőházba, kijelentvén, hogy politikája az lesz, melyet a párt és kormány kezdettől fogva követtek. Rövid idő múlva az új miniszerelnök Verseczen képviselővé választott, s a törvényhozás, mely a ministerváltozás alkalmával néhány napra felfüggesztette működését, ismét hozzálatott teendőihez.

Budget
1872-re.

Ezek közt első helyen az 1872-ki budget megállapítása volt, mely már sept. 16-kán tétetett le a ház asztalára. Lónyay egy előleges konferenciában megkísértette compromissumra lépni a baloldallal, hogy a budgetvita megrövidíthető legyen, de az ellenzék nem kívánt takarékoskodni az idővel s az ajánlatot visszautasította. Megindult tehát a budgetvita és régi ős szokás szerint ismét eltartott vagy három hónapig. A kormány előterjesztése az 1872-iki kiadásokat ismét nagyobbakra szabta a múlt évinél, és pedig a rendes kiadásokban 8.043,000, a határőrvidék címén 6.389,000 fttal. A határőrvidék azonban 3.817,000 jövedelmet hajtván, a fedezendő többlet csak 10.615,000-re ment. Több előírányoztatott nevezetesen az országgyűlés költségeire 200,000, Horvátországra 2.072,000, közlekedésre 400,000, közoktatásra 240,000, bel- és

igazságtügyre 3.150,000, pénzügyi szakra 4,463,000 fttal stb. A rendes bevételek azonban 13 milliónyi többletet mutattak fel, miből 5 millió az államjavakra esett. Rendkívüli kiadások címén azonban már jelentékeny összegek előirányoztattak, melyek fedezéséről gondoskodni kellett. A pénzügyministeriumnak 9 millió rendkívüli költség előirányoztatott, vasutakra, vasuti garanciákra, építkezésekre s új hivatalok szervezésére a határőrvidéken. A közlekedési ministerium rendkívüli szükséglete 15 millióval növekedett. De minde kiadási többletek kivétel nélkül hasznos beruházásokra voltak szánva. Az 1872-iki költségvetés ekként tetemes hiányt mutatott fel, de anélkül hogy veszélyeztetné az ország anyagi felvirágzását. Bizonyította ezt a bevételek folytonos szaporodása a kiegyenlítés óta, mert újabban is 1869-ben 18, 1870-ben 27, s az 1871. év első felében 15 millióval több folyt be az állampénztárba, mint amennyi előirányozva volt, s így 1867 óta az állam bevételei évenként 10%-kal növekedtek. Bizonyította ezt az ország hitelének folytonos, szilárd emelkedése. A képviselőház ugyanis az 1872-iki hiány fedezésére 30 milliónyi kölcsön kötésére hatalmazta fel a kormányt, természetesen a szélsőbal ellenére, s a kölcsön 3%-kal kedvezőbb feltételek alatt volt elhelyezhető, mint a 68-iki, és midőn januárban Londonban aláírásra bocsátatott, 30 millió helyett 280 millió, tehát kilencszer több íratott alá. Bizonyította ezt magának a képviselőháznak eljárása, mely a költségvetés számos tételeit saját initiatívája folytán felemelte. Az 1872-iki budget-törvény ily módon az ország rendes kiadásait 161.959,503, a rendkívülieket 70.211,891, a hitel- és pénztárműveleti kiadásokat 64.787,675 ftra szabta. A baloldal külön véleményében ezen összes költségveté

sen 3½ millió megtakarítást indítványozott; de midőn e megtakarítást a legszükségesebb anyagi és szellemi beruházások leszállítása által akarta elérni, ismét tanúságát adta, mily kevés érzékkel bír az ország legszentebb, mert legbecsesebb érdekei iránt.

1872. jan.

Mig az országgyűlés téli hónapjait majdnem egészen a budgetvita töltötte be, a törvényhozáson kívül végbement a törvényhatóságok és törvényszékek szervezése. Januárban a törvényhatóságok legnagyobb részt már szervezve levén, a belügyminister jan. 23-án elrendelte a községek rendezését. Karácson napján megjelentek a tömeges bírói kinevezések, s rövid idő alatt az első folyamodású bíróságok az egész országban szervezve valának, hogy megkezdjék működésüket.

A baloldal
szerveke-
dési kísér-
letei.

Az ellenzék vezérei, érezvén azon apathiát, azon buzgalomhiányt, mely az országgyűlés múlt ülészakájában a baloldálnak valamivel józanabb magatartásában s a botrányok számának csökkenésében nyilatkozott, már jó idő óta eszközökről gondoskodtak, melyekkel pártjukba új erőt s összetartást önthessenek. Némelyek már 1871. júliusban megkezdték a párt szervezését a választásokra és organizációjuk sikerült másolata vala az egyedül üdvöztető egyház erős szervezetének. Meg voltak benne a hierarchikus fokozatok, nem hiányzott a csillogó látható fej sem, Tisza Kálmán. És az ellenzék teljes öntudattal vetette magát e pártfegyelem békóiba. Oly pártnak, melynek politikájában nincs világlátás, nincs következetesség, nincs eszme, egyetlen összetartó kapcsa a pártvezér tyrannismusa, a szigorú, orthodox pártfegyelem lehet. Mások a szélballal és a nemzetiségekkel való szorosabb szövetségből véltek erőt meríthetni. Augustusban Jókai változatossággal kedveért

egyszer ismét ellene írt a fuziónak, de mások meg „a baloldal minden árnyalatainak egyesülését“ hirdették, ami a nemzetiségeket is magában foglalta. S hogy semmi kétség ne legyen afelett, hogy a hazafias ellenzék kész szövetkezni azon szerbekkel s románokkal, kik az ország integritására törnek, s azon tótokkal kik nyíltan hirdették, hogy „a magyar nemzet hegemoniája ellen“ küzdenek, az Ellenőr kijelentette, hogy az ellenzék kész a horvát nemzeti párttal szövetkezni, ugyanakkor, midőn a Határőrvidéken javában folyt a horvát túlzók által úzott izgatás, mely néhány héttel utóbb az ogulini lázadásra vezetett. Következetes maradt magához a baloldal a következetlenségben is. Egyszer azért szidta a kormányt, hogy tart, másszor azért, hogy nem tart lapokat. Augustusban Jókai kiírta a Honba, hogy a francia-porosz háború alkalmával „Magyarország maradást parancsolt Austriának“, s pár nappal utóbb a Hon hirdette: „ott állunk most is, hogy a monarchia hadereje Austria által Magyarországgal ellen szerveztetik“. Azt is Jókai sütötte ki januárban, hogy Deák azért nem lett miniszterre, mert a „közösügyes alapon“ nem akar kormányozni. Egy szelid kis botrányt is kísértett meg 1871. novemberben Tisza Kálmán, kinek védangyala súgta, hogy „in hoc signo vinces“. Megcsinálta a „nógrádi esetet“. Nógrád-megye ugyanis augusztusban felterjesztette a belügy-ministerhez szervezési munkálatát, ki néhány kifogást tett ellene. A megye október 23-ki közgyűlésén e kifogások helyességét elismerte, s a többi közt, miután a belügyér 12 szolgabíró rendszeresítését sokallta, a szolgabírák számát 6-ra leszállította. A bíráló s igazoló bizottságok a törvény értelmében csak akkor voltak a megye által választandók, midőn szervezeti mun-

A nógrádi
eset.

kálata már a kormány helybenhagyását megnyerte, mit a megye most már kétségtelennek tartván, októberi gyűlésén e bizottságokat megválasztotta. Tóth Vilmos azonban nem erősítette meg a megye munkálatát s 6 szolgabíró helyett 8-nak rendszerezését ajánlta a megyének. Ily módon a munkálatnak az októberi gyűlés által kétségtelennek tartott megerősítése elhaladván, az említett bizottságok megválasztása nem volt törvényes, minek folytán a novemberi közgyűlés az októberinek erre vonatkozó végzését megsemmisítette. A kisebbség erre elhagyta a termet, felfolyamodott a kormányhoz, s a baloldal az ügyet a képviselőház elé hozta. Tóth Vilmos bűne e kérdésben az volt, hogy nem akarta a törvényt lazábban magyarázni mint a megye, s a novemberi végzést tudomásul vette. Tisza Kálmán azonban, ki újabban minden alkalmat fel szokott használni, melyben a nevetségesség babérai szedhetők, felállt és Tóth Vilmos vád alá helyezését indítványozta. A bizarr ötlet eredménye azonban az lett, hogy némelyek boszankodva látták, miként koptatja el az ellenzék a ministeri felelősség nagy eszméjét, mások egyszerűen mosolyogtak a pártvezér tehetetlen erőlködésén, a közönség pedig megszűnt Tisza Kálmánt komoly politikusnak tekinteni.

A szélsőbal
országos ér-
tekezlete.

E magaviselete mindinkább aláásta az ellenzék amúgy is csekély tekintélyét. A baloldal, mely minden eszközt elég illőnek tartott magához, csakhamar annyira jutott, hogy már a cáfolatra sem volt érdemes, melyre méltattatott, annyira hogy már a szélsőbal is elutasította magától. A szélsőbal országos pártértekezletet tartott Pesten, melyre meg is jelent ötven ember, s ez értekezleten a baloldálnak kemény leckét adott a politikai következetességről, nyíltan vádolva azt, hogy

a 61-iki határozati párt zászlaját elhagyta. Magában a pártban is mutatkoztak az elégtületlenség jelei Tisza Kálmán ellen, ki pártjában minden iniciatívát elnyomott. Új programm kellett tehát a baloldálnak. Készítettek is ilyet, és január 20-kán megjelent az ellenzék új politikai hitvallása.

Ezzel csordultig tölt a pohár. E programm félreérthetetlenül bizonyította, hogy Tisza Kálmán pártjának még létele hatodik évében sincs véleménye az ország legégetőbb reformkérdései felett. A programm azon ponton állt, melyet a baloldal 1867-ben elfoglalt. Ez eseménydús, termékeny időkben a baloldálnak nem volt egy árva eszméje sem.

Ez fontolóba ejtette a párt jobbait. Ami pozitív ^{A baloldal} elemeket e párt magába foglalt, azok csak rombolásra ^{bomlása.} képesek, vagy tenni nem merők valának. Amazokat mérsékelte, ezeket tétlenségre kárhoztatta Tisza Kálmán meddő de makacs szelleme. Nem hozott e politika gyümölcsöt és nem hozott dicsőséget. Gondolatlan negatívó, kicsinyes irtóháború, öncsalás és ámtás voltak alkatrészei. Érezte ezt az ellenzék nagy része már jó idő óta. Az elégtületlenség több ízben ki is tört az ellenzék clubjában, de Tiszának és Csernátónynak mindig sikerült elnyomniok a lázadást. Eszmék és organikus összefüggés hiányában egy erőszakos pártfegyelem mechanikus eszközén kívül csakis politikai becsület és álszégyen, a külső következetesség s az adott szó, a múlt hagyományai s a közös baklövések emlékezete volt képes ez elemeket még úgy a hogy összetartani. De most, midőn Tisza Kálmán a harmadik országos bukásra hította össze híveit, végre nyíltan kitört az elégtületlenség. A józanabb elemek belátták, hogy pártjok politikája alapjaiban compromittálja a

parlamentarismust, és nyíltan kiléptek Tisza Kálmán alattvalói kötelékéből. Prónay József már múlt évi szeptemberben írt egy röpiratot, melyben a baloldali politikájának oktalan és veszélyes voltát bebizonyította. Akkor ellenzéki lapok ráfogták, hogy e röpirat jobboldali tollból eredt, de most nem lehetett többé eltagadni az igazságot. A tehetséges és buzgó Schwarz Gyula volt az első, ki bátor fellépése által még ellenfeleinek tiszteletét is kivívta magának, midőn december 21-kén Tisza szűkkeblűségét a közoktatási ügy iránt megtámadta. Most, a januári program után előállt Prónay, bemutatta magát, mint ama röpirat szerzőjét s kijelentette, hogy baloldali programmal többé fel nem lép. Őt követte b. Podmaniczky Frigyes, a legjózanabb politikusok, legtisztább jellemek egyike a baloldalon. Gr. Károlyi Ede is kilépett a pártból s új párt alakítását hirdette szükségesnek. A temesvári baloldal sietett hozzájuk csatlakozni, a pozsonyi kijelentette, hogy szintén elfogadja a kiegyenlítést, s az ország minden részéből üdvözlő visszhangra talált e férfiak fellépése, kik meg merték törni a tehetlenség átkát, mely évek óta pártjukra nehezedett.

Mialatt a baloldal így lassanként bomladozni kezdett, politikájából erőt és reményt merítettek a katholico-conservatív elemek és szintén szervezkedni kezdtek. A pozsonyi ultramontánok már a múlt évben jelét adták hősiségöknek, midőn egy szabadelvű gyűlést szétverték. Viola Károly és gr. Apponyi György tehát Pozsonyt választották működésük kiindulási pontjává s 1872. januárban a pozsonyi katolikus kaszinóban ékes beszédeket tartottak „positiv hithez ragaszkodó“ követjelöltek mellett. Január végén az esztergami érsekhez értekezletre gyűltek a főpapok és ultramon-

tán mágnások. Februárban Haynald, gr. Wenkheim László és gr. Cziráky János nyíltan megtagadták a felsőházban az állam tetszvényi jogát és gr. Apponyi György tollat fogott és hírlapokban kezdte hirdetni egy katolikus párt szükségét.

Igy álltak a dolgok, midőn 1872. február 17-ke ^{1872. febr. 17.} virradt a nemzetre. Az ellenzék fokozatos felbomlásnak eredt, s meddő politikája új sorakozásra bátorította a reakció elemeit. Csak egy párt állt szilárdan, tömören, mitsem veszelve régi erejéből, sőt új erélyt merítve öt év sikereiből: azon párt, mely nemzedékek munkáját végezte el és Magyarországot öt év alatt újjáteremtette.

Nagy szó ez, de áttekintve azon eredmények gazdag lajstromát, melyekben a Deákpárt öt év alatt soha nem múló emléket emelt magának, el fogja ismerni minden részrehajlatlan ítélő, hogy teljesen megfelel azon párt érdemének, mely századok függő kérdéseit megoldotta, az ország belső újjászervezésének alapjait lerakta, a szabadelvű haladás elzárt terét a nemzet előtt megnyitotta, az országot gyors anyagi s szellemi felvirágzás karjaiba vezette és Magyarországot ismét európai jelentőségre emelte.

Egy rövid pillantás az elmúlt évek vívmányaira ^{öt év eredményei.} bebizonyítja, hogy a Deákpárt mindez öt irányban oly nagy feladatokat oldott meg, minőkön azelőtt nemzedékek ereje és kitartása megtörött.

A közöstudott törvény meghozatala által kiegyenlítettett azon háromszázados viszály hazánk s a dynastia közt, mely Magyarországot szüntelen harcra kényszerítette alkotmánya s önállása védelmében, mely a nemzet erejét meddő védelmi tusákra kárhoztatva s Austria hegemoniáját Magyarország fe-

lett megállapítva, hazánkat a politikai tespedés és a lassú halál, vagy az erőszakos elszakadás veszélyes alternatívája elé állította. Kiegyenlítettett oly módon, mely Magyarországnak önállását a réginél nagyobb mérvben intézmények által biztosította, mely Austriának alkotmányos életet adott s az uralkodónak megszerzé a békét népeivel.

A Deákpárt visszaállította az alkotmányt s a koronázáskor megeskette a királyt az ország törvényeire.

A száműzötteknek visszaadta hazájokat.

Mint önálló állam kereskedelmi és vámszövetséget kötöttünk Austriával.

Erdély végkép egyesítettett az anyaországgal.

Horvátországgal megkötöttük a kiegyezést.

A fumei kérdés nagyot haladt előre s ma már csupán opportunitási tekintetek halasztják el végleges megoldását.

A határőrvidék polgárosítása által egy netaáni reakció főfészke megsemmisítettett s egy szép tartomány visszaadatott a civilisációnak és szabadságnak.

A közös hadsereg magyarországi része fokonyként magyarosítottatik. Az általános védkötelezettség által a hadsereg megszűnt kaszt lenni.

A honvédségben a nemzet egy önálló, testben és szellemben nemzeti haderővel bír, melynek létszáma ma már a 200,000-et megüti.

Magyarország mint önálló, Austriával szövetkezett állam, bevezettetett a diplomatiába s világszerte elismertetett.

Ezekben megoldattak azon államjogi kérdések, melyek századokon át politikai balsorsunk forrásait képezték.

Sajtónk a censura eltörlése által szellemi, a hírlapbélyeg beszüntetése által anyagi bilincsei alól megszabadított.

A nemzetiségi kérdés törvény által megoldott, kielégítőleg mindazokra nézve, kik nemzetiségi vágyait meg tudják egyeztetni Magyarország fennállásának érdekeivel.

A népoktatási törvény alapját vetette meg hazánk intellektuális újjáteremtésének, mely ezentúl már csak a kitartás és pénzügyek kérdése lehet. *)

*) Szerettem volna Magyarország általános emelkedését az állami élet minden terein, az egyes szakok szerint kimutatni, de az adatok, melyek e tekintetben nyilvánosságra jutottak, nem elegendők arra, hogy egy kimerítő rajzra anyagot szolgáltatssanak. Felhasználtam mindazonáltal a törvényhozás nyomtatványaiban, hírlapokban s egyébütt megjelent kimutatásokat s jelentéseket, melyekből egyes érdekes adatok meríthetők. Ami különösen a közoktatás ügyét illeti, sajnálattal nélkülözünk oly kimutatásokat, melyek a közoktatásügy 1867-iki és mai állapotát, s így az öt év alatt tett haladást szembetűntetnének. A közönség rendelkezésére álló adatok inkább csak az oktatásügy mai helyzetéről világosítanak fel. De a költségvetések segítségével néhány, az utolsó öt év haladására vonatkozó adatot is állíthatunk össze. Tanköteles gyermek volt például 1870-ben Magyarországon s Erdélyben a 6—15. év közt 2.284,741; ebből iskolába járt 1.152,115, tehát csak 48%. — Ugyanekkor 11,903 község közül 1712-ben épen nem volt, 10,187-ben pedig volt 13,798 iskola. Néptanító működött összesen 17,792, átlag 208 ft fizetéssel. A létező népiskolák közt csak 479 közös iskola volt. Ezekből látni, mennyi áldozatra van még szükség a népoktatási ügy mezején, s mily tévesztett azon ellenzék politikája, mely oly szűkkeblűek bizonyította magát hazánk népnevelési ügye iránt. E tekintetben az utolsó években különben történt haladás. A legszükségesebb taneszközökkel a kormány 6—8000 népiskolát látott el; azonkívül felállított 14 állami tanítóképezdét stb. Kézzelfoghatóbb adataink vannak a fensőbb tanügy emelkedéséről. A gimnáziumok, melyek 67-ig átlag 12,000 ftba kerültek, ma 20,000 fttal, a jogakademiák, melyek 9000-be, most 16—17,000 fttal tartatnak fenn. A budai műegyetemre az állam költött 67-ben 28,000, ma 146,000 ftot. Több új gimnázium állíttatott, mások megnagyobbítottak. Több új reáliskola alapíttatott vagy megnagyobbított. Győr új jogakadémiát kapott. A kolosvári egyetemnek megnyitását csak az ellenzék hiúsította meg. Új tanárképezde állíttatott gimnáziumi tanárok képzésére s számosan az állam segítségével külföldre utaztak magokat kimívelni. Az egyetemen, a többi közt a hadi tudományok számára, új tanszékek állíttattak, a tanári fizetések megjavít-

A személy- és vagyonbátorság az egész országban helyreállítatott.

A pénzügyi kormányzat szigorú ellenőrzésére felállítatott egy a kormánytól független államszámvévőszék.

Az igazságszolgáltatás rendszere gyökeresen reformáltatott, s Magyarország egyikét nyerte a legjobb bírósági szervezeteknek.

A megyerendszer helyreállítatott és a kor szellemében reformáltatott.

Az újonnan szervezett községrendszer oly biztosítékául szolgál a szabadságnak, minővel azelőtt nem bírtunk.

Ezek által hazánk belső újjászervezésének alapjai minden téren lerakattak, s a következő korra már csak a munka folytatása marad.

A Deákpárt megbuktatta és a szereplés teréről hosszú időre leszorította azon conservatív elemeket, melyeknek célja még 1866-ban is a 48-iki alkotmány reakcionárius módosítása volt.

Megalapította a parlamentáris kormányrendszert, melyet a conservatívek nem akartak elismerni, s az ellenzék aláásni igyekezett.

Kivívta a 48-iki eszméknek az általános elismerést.

Az állam souverainitását a papság ellenében megóvta.

Az alkotmányviszály kiegyenlítése által megnyitotta a nemzet előtt a szabadelvű haladás rég elzárt mezejét.

tattak, a tanszerek megszorítottak s egy Európában szinte páratlan vegytani intézet emeltetett. Az egyetemnek fentartására 1868-ban 255,410, ma 406,699 ft fordítatik stb.

A visszaállított liberális intézményeket s a 48-iki elveket megvédte a conservatív és baloldali részről eredt reaktionárius támadások ellen.

És ezáltal liberális reformok dolgában új korszakot nyitott meg Magyarország történetében.

A még fenállott úrbéri terhek beszüntetése által befejezte a nép anyagi emancipációját s gazdasági viszonyait a szabad és korlátlan tulajdon elveire alapította.

Az uzoratorvények eltörlése, az ipartörvény s számos más intézkedések által a gazdasági szabadság korát inaugurálta.

A főváros előtt megnyitotta a szabad fejlődés pályáját, melyen világvárossá lehet, s Pest lakosságát már 220,000 lélekre emelte.

A mezői gazdaságot, ipart és kereskedelmet törvényhozási és kormányzási úton nagyban előmozdította. *)

*) A kormány tevékenységének anyagi fejlődésünk mezején illusztrációjára álljanak itt a következő adatok, melyek rendelkezésemre voltak: Tökéletes gazdasági tanintézet 1867-ben csak egy létezett, a magyaróvári. Ehez járult egy új gazd. tanintézet Kolosmonostoron, a hradeki földműves iskola, ér-diószegi vincellér-képezde stb., melyekben ösztöndíjak és szabad ellátás által számos szegény ifjú részesül oktatásban. Más gazdasági tanintézetek tanszerekkel láttattak el vagy segélyeztetnek. A tanulók száma az állami intézetekben négy év alatt 302-ről 552-re emeltetett. A gazdasági oktatás a népiskolákba behozatott. A kormány szaklapok s munkák kiadása által előmozdította a szakirodalmat. Rendezett dohány-, len-, kender-, kertészeti gyümölcs- és más kiállításokat. Állított mintadohány-telepeket s mintapincéket, faiskolákat, s különféle intézkedések által előmozdította az állattenyésztést. A kormány kezelése alatt álló lótenyésztő-intézetek 16½ millió értéket képviselnek. Új magyar földtani intézet állított. Magyarország számos kereskedelmi s más szerződést kötött a külfölddel. Fiumében magyar tengerészeti hatóság szervezetett. 1870-ben 7, 1871-ben 16 kiállítás tartatott az országban. A gazdasági egyletek száma 33-ról 46-ra emeltetett stb.

Öt év alatt keletkezett 170 új gyár-résztársulat. 1867-ben az országban létező 4 bank forgalma 7 millió volt, ma van 68 bank 24 m. for-

Vasútsziszterünköt megnagyobbította, s úgy szervezte, hogy néhány év múlva e téren Európa első nagyhatalmaival versenyezhetünk. *)

Ezen s hasonló intézkedések által oly anyagi felvirágzásnak vetette meg alapját, mely Európában ismeretlen mérvben növelte Magyarországon a tőke és földbirtok becsét, a munka értékét, s mely hazánk pénzügyi hitelét a világban megalapította.

galommal. 1867-ben volt 56 takarékpénztár 43 m. betéttel, ma van 175 mintegy 130 millió betéttel. A biztosító intézetek száma 6-ról 15-re emelkedett. Három év alatt népbank, takarékegylet s hasonló nevek alatt 436 össegélyző egylet keletkezett stb. A posta 1867-ben Magyarországon s Erdélyben 3447 mföldön járt, ma jár 4943 mföldön. Új postahivatal, Horvátországot is beleértve 534 állíttatott. A posta ma 5.600,000 mföldet jár be évenként, tehát két annyit, mint 67-ben. Bevételei 5 év alatt 45%-kal szaporodtak. A levélposta forgalma 68-ban 32 millió, 1870-ben 40 m. volt, az emelkedés tehát két év alatt 22½ %-ot tesz. Érték szállíttatott 68-ban 246, 70-ben 426 millió, tehát 73%-kal több. — A távirdahálózat megkészszeresztett. Belforgalma volt 67-ben 758,000, 1871-ben 1.527,000 sürgöny. 1867-ben külföldre ment 48,600, onnan jött 53,100 sürgöny, 1871-ben kiment 81,900, bejött 75,800 sürgöny, az összes átmeneti forgalom pedig 5.493,000 darabot tett. A pesti tőzsdének 67-ben volt 579, ma van 1181 tagja. Ez adatok, melyek a forgalom növekedését mutatják, megannyi bizonyítványai az ország általános anyagi emelkedésének.

*) Vasutak dolgában Magyarország igen szomorú állapotban volt 1867-ben. Míg 1868-ban Belgiumban 1., Angliában 1., Braunschweigban 2. Badenben 2., Württembergben 3, Bajorországban 4., Poroszországban 4., Franciaországban 5 □ mértföldre esett egy mértföld vasút, Magyarországon 1867-ben 19, 70-ben 12., 1872-ben 9. □ mföldre s 27,000 lélekre esik 1 mf. vasút; ha pedig azon vasútvonalak ki lesznek építve, melyeknek engedélyezését a múlt országgyűlésen a baloldal megíúsította, minden 4. □ mföldre fog esni, egy mf. vasút. Megnyíttatott 1867-től 1871-ig 299½ mföld, 1872—4-ben meg fog nyíttatni 277½ mföld, miáltal két év múlva hazánk 857½ mf. vasúttal fog bírni, melyek a beléjük fektetett tőke szerint 650.184,000 frt értékét képviselnek. Az utolsó időkben még 308½ mföldnyi vasuterv terjesztetett a törvényhozás elé. Ha ezek a jövő országgyűlés által elfogadtatnak, Magyarország pár év múlva 1166 mf. vasúttal fog bírni, melynek értéke 944.000,000 forint lesz. — Az államutak 53, a megyeiek 1064 mfölddel szaporodtak. Útépítésre és fenntartásra öt év alatt 17.250,000 frt fordíttatott, víziutakra 5.930,000 frt stb. E néhány hiányos adatból is következtetést vonhatunk azon nagymérvű lendületre, melyet közlekedési ügyünk az utóbbi években nyert.

És mindezek által Magyarországot kiemelve három százados névtelenségéből Európa jelentékenyebb államai sorába igtatta.

Zászlónk a világtenger minden zugában hirdeti hazánk létezését.

Politikánk diadalai meggyőzték érettségünkről, életképességünkről az egész világot, mely Magyarországon Európa szabadságának és civilisációjának egyik hatalmas tényezőjét tiszteli.

Magyarország fellépése a német-francia háború ügyében egy világháborút hárított el Európáról, s ezáltal tanuságát adta, hogy hazánk nem csak névleg, de tényleg is számot tesz Európa tanácsában.

És mindez eredményeket a Deákpárt vitta ki. Kivítta folytonos, kezdetben az absolutismus, majd a conservativek, utóbb a baloldal s a vele egyesült nemzetiségi oppositio elleni küzdelemben.

A Deákpárt nyugodtan tekinthet vissza működésére.

Egy népei megérdemlett ragaszkodása által boldoggá tett királyi család, mely közénk jó megülni legszebb családi ünnepéyleit, — egy önállását, alkotmányát visszanyert ország, — egy felszabadult nemzet, — egy virágzásnak indult nép, — ime az emlék, mely a Deákpártot halhatatlanná teendi hazánk történetében!

Oly politikának, mely mellett ennyi siker szól, helyességét további okoskodásokkal bizonyítani felesleges.

A Deákpártért tettei beszélnek.

XIV

1872. márc.-
apr.

És itt a napok krónikása bevégezte feladatát.

Legfeljebb a megbotránkozott erkölcsi érzés emelhet még szót, hogy ítéletet mondjon azon frivolitás felett, melylyel az ellenzék hat héten át a nemzet politikai s intellektuális érettségét, a szabadságot és parlamentarismust prostituálta.

De kezdjük előlről.

A választási
törvény hiá-
nyai.

Az 1848-iki választási törvény hiányai minden alkalmazásakor kirívóan léptek előtérbe. Különösen 1869-ben a temérdek választási kihágásban és visszaélésben nagy részök volt a törvény hiányos vagy homályos intézkedéseinek. Nem volt 1869-ben az országban senki, aki e törvény revisiójának szükségét ne érezte volna, s maga a trónbeszéd a 69/72-iki országgyűlés feladatai közé sorolta egy új választási törvény hozatalát. A kormány már 1869-ben gondolt egy erre vonatkozó törvényjavaslat beterjesztésére. De akkor, közvetlenül a választási botrányok hatása alatt a hangulat olyan volt, hogy egy választási törvény hozatalánál aligha lehetett volna a 48-iki census felebbemelését kikerülni. A közönség nagy része a census alacsony voltában vélte a temérdek visszaélés forrását felfedezni, és felemelését követelte. A kormány nem

akart a pillanat szenvedélyének engedni, s hogy megmenthesse a 48-iki elveket, inkább elhalasztá a választási törvény revisióját. Az országgyűlés azon kedélyes vagy unalmas lassúsággal folytatta tanácskozásait, melyre az ellenzék folytonos szószaporítása kárhóztatta. Hónapokig tartott a vita egy-egy fontosabb kérdés, mint az igazságügy és megye reformja felett; a költségvetés felett évenként 3—5 hónapig tanácskozott a ház, és így a választási törvényjavaslat beadása mindinkább elhaladt. Végre november 9-kén Tóth Vilmos beadta javaslatát. A budgetvita ugyan e télen is vagy három hónapot vett igénybe, de eközben a választási törvényjavaslat az osztályokban tárgyalható volt, s a kormány azon reménynek adta át magát, hogy a képviselőház öt hónap alatt képes lesz egy törvényjavaslatot letárgyalni. Mielőtt a javaslat az osztályok elé került volna, a képviselőház hosszabb szünetet tartott, mi alatt a tagok bőven tanulmányozhatták a javaslatot. Az osztályok heteken át tanácskoztak felette és számos módosításokat tettek rajta. Végre, a költségvetés befejeztetvén, február 22-kén megkezdődött az általános vita, mely 14 napig tartott. E vita végén, melyben a kérdés kelletén túl kimerítettett s minden oldalról meg volt világítva, a javaslat 42 szótöbbséggel a részletes tárgyalás alapjául elfogadtatott.

A javaslat három részből állott. Az első a választói kvalifikációról szólt. A második rész a választók állandó lajstromának behozatalát rendelte el s a reklamációk felett a kir. kuriát tette bíróvá, tehát a bíraskodást kivéve a belügyminister kezéből, független bírákra ruházta. A harmadik a választási eljárást szabályozta. Ami különösen az elsőt illeti, a 48-iki törvény hiányai e tekintetben voltak a legkirívóbbak. A közteherviselés

A kormány
választási
törvényja-
vaslata.

elve csak akkor levén kimondva, a 48-iki törvény nem az adófizetésre, hanem a jószág és jövedelem becsértékére alapította a választói qualifikációt, s ezáltal, mint a gyakorlat bizonyítja, tág tért nyitott a pártérdekben elkövetett visszaéléseknek, melyekben minden pártnak része volt. Egyéb intézkedései is oly eltérő s ellentétes magyarázatokra adtak alkalmat, hogy e törvény mellett a választási tény sok esetben könnyű módon meg volt hamisítható. A kormány javaslatában nem változtatta meg a 48-iki törvény elvi intézkedéseit; mert hiányos adórendszerünk mellett a censust véglegesen megállapítani még nem lehet; és csak a 48-iki törvény idevágó intézkedéseinek szabatosítására törekedett. Így például a 48-iki törvény alapján a választási bizottmányok némely helyen minden nemes embernek, másutt csak azoknak adtak választási jogot, kik azt 48-ban már személyesen gyakorolták. A 48-iki törvény intentiója az volt, hogy aki bírt választói joggal, ne fosztassék meg tőle, de nem az, hogy a nemesi osztály jövőre is privilégiumot élvezzen. A kormány tehát világosabban formulázta a 48. év szándékát s javaslatában a privilégiumot mint a választási jog forrását eltörölte, és így a praxisban demokratikusabb volt a 48-iki törvélynél. A 48-iki törvény választói jogot adott annak, ki városban 300 frt értékű házzal vagy földdel bír, iparosnak, ki egy legénynyel dolgozik. A kormányjavaslata nem a vagyon értékére, hanem a tőle fizetett adóra alapítja a választási jogot, vagyis megkívánja, hogy az illető ne azt bizonyítsa, hogy mije van, hanem hogy mitől fizet adót. Ezáltal bünteti a csalókat, kik jövedelmöket polgártársaik kárára eltagadják s a törvényt kijátszák. Ez intézkedés tehát a törvényesség és szabadság érdekében történt. A 48-iki tör-

vény szerint választó az, ki földje vagy tőkéje után 100 frt jövedelemmel bír; a kormány javaslata azt mondja, hogy bármily forrásokból van valakinek 100 frt jövedelme, választó, és így kiterjesztése a kvalifikációnak. Mindezek tehát nem változtatják a 48-iki törvényt, csak világosabban fejezik ki szándékait. Leglényegesebb újítása a javaslatnak abban áll, hogy míg a 48-iki törvény Erdélyben a honoratoroknak csak a külön képviseleti joggal bíró városokban adott szavazati jogot, a javaslat azt nekik tekintet nélkül lakhelyükre, megadja; hogy másodszor a gazdatisztekre, tisztekre, gyárvezetőkre stb., vagyis a szellemi tőkére kiterjeszti azon jogot, melyet tőle a 48-iki törvény hiányos rendelkezései segítségével sok helytt eltagadtak, vagyis szabadelvű irányban tágítja a kvalifikációt. Való igaz, hogy e javaslat által némelyek elvesztenék eddig gyakorolt szavazati jogukat, de csak azok, kik azzal a 48-iki törvény értelmében nem bírtak, kiknek az csupán pártérdekből adatott, vagyis kik azt bitorolták.

Ime fővonásaiban azon javaslat, melyet a képviselőház általánosságban elfogadott. Az általános vita befejeztetvén, a ház tagjainak a szabályok értelmében kötelességök lett a részletes tárgyalásba bemenni. Ez azonban némi inconvenientiával járt volna az ellenzékre nézve. Az általános vitában ugyanis divatba hozott az ellenzék egy új drastikus kifejezést: „jogfosztás.“ Az 1869-iki jelszavak „jogfeladás, hazaárulás“ már elkoptak, a bekövetkezendő választásokra tehát új jelszót kellett keresni, mely ép oly hangzatos legyen, habár ép úgy nem igaz, mint a 69-iki. Ezt az ellenzék a „jogfosztásban“ vélte feltalálni. De e jelszó használhatósága attól függött, ha sikerül-e meggátolni a nép felvilágosítását az iránt, hogy a kormány javas-

^A parlament
botrány.

latában nincs jogfosztás. Ha a képviselőház belemegy a részletes vitába, ebből kitűnt volna, hogy a „jogfosztás“ rágalom, s az ellenzék jelszó nélkül állt volna a választókkal szemben. E veszély elhárítására a szélsőbal bölcsei eszközt kerestek. És találtak is. Elhatározták, hogy addig fognak beszélni, hogy a javaslat a jelen országgyűlés alatt törvénynyé ne lehessen. Március 6-kán Lónyay gróf másnap délutánra is kívánt ülést kittüzetni, hogy a törvényhozás gyorsabban működhessék. Erre megnyitak az egek csatornái és megkezdődött a javaslat „agyonbeszélése“. Csiky, Csanády, Németh Albert és mások szájából záporként hullott a szó. Madarász panaszolta, hogy „testi erőszakot ténnyé“ akarnak rajtuk elkövetni, Simonyi Ernő pedig kijelenté, hogy ők minden órában új és új indítványt fognak tenni az ülés eloszlatására.

E botránnyal szemben a baloldalnak is állást kellett foglalnia. Tisza Kálmán már egy idő óta aggódva látta pártját bomlásnak indulni. Minden nap új veszteséget, új megaláztatást hozott. A sorok ingadoztak, készen az egyes desertorok példáját követni. Ez a pártvezért elkeserítette. Tisza Kálmán március 4-kén ez elkeseredés hatása alatt férfiatlan, parasztos gorombaságokkal s a junker büzhödt gőgjével támadta meg Schwarcz Gyulát. Ez másnap hatalmasan megfelelt a bukófélben levő pártvezér kicsinyes személyeskedéseire. Nemes hévtől lelkesülten szemébe vágta Tisza Kálmánnak politikai bűneit. Vádolta, hogy pártjában a véleményeket elnyomja, a lelkiismereteket terrorizálja, hogy a reformkérdésekben csak szűkkeblűsége által tűnt ki, s kimondta, hogy csupán egy erőszakos pártfegyelem volt képes e pártot eddig összetartani. A meztelen igazságok, melyeket Schwarcz szemébe mondott Tiszá-

nak, általános tetszést arattak. A hatás, melyet tettek, meggyőzte róla Tisza Kálmánt, hogy a végfelbomlás veszélye sokkal közelebb áll, mint ő gondolta. Mentő eszközről kellett tehát gondoskodni Tisza dicsőségének fenntartására.

E ponton állt a balközép vezére, midőn a szélsőbal a parlamenti botrányt megkezdte. És most megjelent a mentő gondolat a geszti agyvelőben. Mi által lehetne a még meglévő pártot erősebben kötni vezéréhez, mint egy új, minden eddiginél nagyobb botrány által, mely lehetlenné teszi a megtérést? Egy ily botrány annyi volt, mint a visszavonulni akarók megett minden hidat felszedni, hogy akarva nem akarva kénytelenek legyenek a zászló mellett maradni. Csak az oly párt, mely magát politikailag, jóvá nem tehető módon compromittálta, maradhat meg ezentúl Tisza Kálmán vezérlete alatt.

Ez volt a helyzet március 6-kán. Tisza Kálmán átlátta a helyzetet és övéivel együtt karjaiba vetette magát a szélsőbálnak. Kiadatott a jelszó: tetteleges részt venni a szélsőbal által kezdett botrányban. Tisza még aznap felkelt s hozzájárult a maga részéről. Beszélt Ghyczy is, kijelentvén, hogy nem helyesli ugyan a szélsőbal eljárását, de nem fog ellene működni. És ezóta Tisza és hívei a szélsőbal fegyverhordozóivá süllyedtek. A balközép szónokai nem átaláltak a törvényhozás teremében feldicsérni a szélsőbal ötletét. Március 6-kán a kormány törvényjavaslatot adott be az incompatibilitásról s az országgyűlés ülészakának öt évre meghosszabításáról, 7-kén a ludoviceum átvételéről, de az ellenzék, minél inkább látta, mennyi sürgős tárgy vár még elintézésre, annál nagyobb dühvel vetette magát a haladás útjába. Március 7-kén egész délelőtt

A baloldal
a szélsőbal-
hoz csatila-
kozik.

a napirend megállapítása felett diktióztak az ellenzék emberei, apró skandalumokkal fűszerezve szószaporításukat. Az esti ülésben, mely d. u. 5-kor kezdődött, a botrány tetőpontját érte. Csernátony henegeve hirdette, hogy agyon fogják beszélni a javaslatot, Tisza fenyegetődzött, hogy naponként tizszer fogja az ülések meddigtartását szóbahozni s Madarász és Lázár Ádám vezérlete alatt a baloldal éjfél utáni $\frac{1}{2}$ -ig lármázott ily modorban, míg végre az általános kimerülés véget vetett a piacra illő csetepaténak. A Deákpárt higgadt türelemmel nézte e dühöngést s a kormány annyira ment engedékenységekben, hogy alkudozásra lépett az ellenzékkel. A közvélemény határozottan kárhóztatta e lépést, mert az csak az alkotmányosság alapelvei feletti megalkuvás lehetett. Nem is vezetett semmire. A baloldal ugyanis azt kívánta a kormánytól, hogy vonja vissza a választási s az öt éves országgyűlésről szóló törvényjavaslatot, s megígérte, hogy akkor felhagy a botránynyal. A baloldal ekként feltételhez kötötte törvényes kötelessége teljesítését, s feltételül azt szabta, hogy a többség áldozza fel neki a parlamentarismus alapelvét. Erre a kormány rá nem állhatott. Március 9-kén tehát folytatott a komédia. Győrffy Gyula felolvasott a házban egy három íves interpellációt, Várady Gábor előkeresett egy három év előtt beadott interpellációt s azzal untatta a házat, Ghyczy tartott egy hosszú beszédet a közraktárakról, Pauliny Tóth Vilmos a panslavizmus áldásait fejtegette. Ily módon fecsérelték a törvényhozás idejét. A kormány és többség túlságos kíméletet tanúsított az ellenzék iránt, s 9-kén délután még ülést sem tartott, hogy a baloldal másnap tartandó országos értekezletére készülhessen.

A „balközép“ március 10-iki országos értekezlete ^{A baloldali országos értekezlete.} azon belátásra hozta a közönséget, hogy „balközép“ az országban tulajdonképen nem létezik. Tisza Kálmán e gyűlésen lehetőleg méltóvá igyekezett magát tenni Madarász és Csanády pártvezérségére. Tartott egy frázisokkal, rágalommal, ferdítésekkel és kortesfogásokkal teljes beszédet, melylyel magát nagy gyorsan utcai kortessé degradálta, kinek helye nem a parlament szószerékén, hanem hordófenéken van. De a tömeget még ezáltal sem tudta megnyerni. Nem kell delegáció! — mondá Tisza Kálmán, s a „balközépi“ gyűlés rákezdte: éljen Kossuth! Valaki felkelt és indítványt tett, hogy a párt egyesüljön a szélsőballal és hívja haza Kossuthot. Tisza és Ghyczy elsáppadva hallgatták Kossuth dicsőítését, ki kezdettől fogva legnagyobb rémje volt a Tisza-pártnak, de nem mertek ellene felszólalni. Az egyetlen Csernátynak volt annyi bátorsága, hogy kimondja, amit gondol, és protestáljon a fúzió ellen. A gyűlés elfogadta a párt szervezési javaslatát, gyártott egy kérvényt az országgyűléshez a választási törvény ellen, s így a formai siker megvolt. De Tisza megijedve tapasztalta, hogy a gyűlés előtt, melyet ő hítt meg, legnépszerűbb ember Kossuth, utána Jókai, aztán Csernátony, aztán Szodoray, s csak azután ő és Ghyczy. A balközép vezeterei nem tudták meggátolni, hogy gyűlésük szélsőbal irányt ne vegyen, Ghyczy sáppadt arccal kénytelen volt rá vállalkozni, hogy üdvözetet táviratozzon Kossuthnak, a fátklyásmenetnél Tisza alig bírt szóhoz jutni „elv-társai“ kegyelméből s Jókai a jezuitismussal határos naivsággal fel is talált egy formulát a szélballá lett balközép érzelmeinek kifejezésére abban, hogy „az első magyar ember a király, de a legnagyobb magyar

ember Kossuth,“ s így e gyűlés azt bizonyította, hogy van egy meglehetősen számú osztály az országban, mely Kossuth neve után bomlik, de hogy párt, mely Tisza politikáját vallaná magáénak, — nincs.

A botrány
folytatása.

A balközép beolvadása a szélsőbalba így országgyűlésen és azon kívül mind nagyobb mérvet öltött. A képviselőházban március 11-kén újra kezdődött a nyelvelés, melyben a baloldali szónokok beszéltek Chináról és Amerikáról, zabhegyezésről és forradalomról, belekevertek hol egy kis államjogi, hol egy kis nemzetiségi vitát, s így beszéltek naponként tizen, huszan szakadatlanul, kétségbeejtően, unalmasan. Március 12-kén Jókai felszólította a királyt, hogy kergesse pokolba a többséget, s nevezzen a kisebbségből ministeriumot, amiért még a „Magyar Ujság“ is rendreutasította a Kossuthot imádó loyális alattvalót. Március 19-kén Jókai új alkudozást próbált, de a többség nem alkudhatott meg az alkotmány rovására. Tovább folyt ismét a nyelvek sáskajárása. Változatosság kedvéért most az ellenzék, miután a Deákpárt stoikus nyugalommal nézte dühöngését, egymással kapott hajba. Elkezdtek az ország színe előtt egymás közt az általános szavazat és census felett civakodni. Tisza Kálmán, midőn politikai szereplésének legjelentékenyebb pházisában annyira vitte, hogy Helfy Ignác kabátjába fogódzott, lemondott már az iniciatíváról s hiveivel egyetemben Madarász zászlója alatt küzdött. Gondoskodva volt róla, hogy az ellenzéknek legyen úgy az „ó nép“ mint az intelligencia előtt mire hivatkoznia, s az egyik suffrage universelt követelt, a másik censust, a harmadik az írás és olvasás qualifikációjához akarta a választói jogot köttetni, az ötödik a városok, a hatodik a vidék érdekében beszélt, a hetedik nyílt, a nyolcadik titkos

szavazást kívánt, szóval oly kérdésekben, melyeknek egy árnyalata a külföldön compact pártokat szokott teremteni, az ellenzékben a legeltérőbb nézetek egyesültek. A baloldal kiválóbb tagjai közül csak Ghyczy, Jókai és Csernátony merték magokat a szélsőbalról kapott vezéreik terrorizmusa alól emancipálni, mialatt Tisza Csanádyval versenyzett a piaci ékesszólásban.

És ez így tartott március 6-kától az országgyűlés befejezéséig. Sértő, illetlen, durva kifejezésekkel telt meg a képviselőház naplója. A törvényhozás terében a neveletlenség tétetett szabálylá. Az ellenzék a nép elkeseredésével fenyegetődzött, forradalomról diktíózott, mely nem létezett, és így parodizálta a forradalmat. Visszaélt a névszerinti szavazással, visszaélt a kérvényezés és interpelláció jogával, vissza a házszabályok minden hiányával. Visszaélt a szólásszabadság szent jogával, lealacsonyította az alkotmányos életet, compromittálta a parlamentarizmust, és oly praecedens esetet teremtett, melyre hivatkozva egy nemzetiségi vagy ultramontán minoritás bármikor megghiúsíthatja az alkotmányos életet.

De ezen a házszabályok megváltoztatásával lehet segíteni.

Amit azonban nem dekretálhat el a törvényhozás, az azon fogalomzavar, melyet az ellenzék eljárása az alkotmányos élet alapelvei körül sokaknál előidézett. Midőn a fizikai erőszakhoz folyamodott a többség törvényes jogai ellen, midőn a parlamentben fellázadt a parlamentarismus eszméje ellen, midőn a minoritás uralmáért küzdött s azt nyíltan hirdette, oly veszélyes tanoknak lett apostolává, melyekből romlást csak a szabadság, hasznát csak az erőszak vonhat. A kisebbség erőszaka vesztette el Lengyelországot, s ha egy-

szer a minoritás uralmát fogadjuk el elvül, oly lejtőre léptünk, melyen többé nem kell parlament, s melyen a fátum hatalmával ragadtatunk az absolutismusba, mint ez elv végső consequentiájába. És e téveszmék terjesztése által követte el az ellenzék a legnagyobb bűnt a szabadság ellen.

A botrány
eredményei.

A cél, mely az ellenzéket e pusztító munkára bírta, az volt, hogy meggátoljon egy törvényt, mely a 48-iki elveket világosan körülírja, s a választási jogot teljesen demokratikus alapra fektesse.

De nemcsak ezt érte el vele a baloldal. Elérte azt is, hogy Magyarországot a külföld előtt pellen-gérre állította.

Elérte azt, hogy egy sereg hasznos és szükséges törvény hozatalát meggátolta. *)

*) Azon törvényjavaslatok, melyek az ellenzék három éves következetes szószaporítása és a parlamenti botrány folytán elintézetlenül maradtak, a képviselőház elnökének jelentése szerint a következők:

1. Az 1848. IV. tcikk 3. 4. és 5. §§-ainak módosításáról.
2. A hosszasan szolgált altiszteknek a közszolgálatban való alkalmazásáról.
3. A honvédségi Ludoviceum-akadémia felállításáról.
4. Az államtisztviselők nyugdíjazásáról.
5. A dunagőzhajózási társulat jövedelme biztosításáról.
6. A földadókataszter kiigazításáról.
7. A horvátországi úrbéri viszonyokból eredő költségek beszedéséről.
8. A dohányjövedék- és termesztéséről.
9. Az 1871-iki előlegezési hitelművelet kezelési költségeinek fedezéséről.
10. A közös hadügyministernek engedélyezett 300 ezer ftnyi póthitelről.
11. Az 1869-iki közös kiadásokra még fizetendő összeg fedezéséről.
12. A Ferenc-csatorna engedélyokmánya módosításáról.
13. A magyar- és erdélyországi képviselőválasztási törvények módosításáról.
14. Budapest beligazgatási szervezéséről.
15. Az incompatibilitásról.
16. Bajának és Hódmezővásárhelynek törvényhatósági joggal felruházásáról.
17. A magyar államvaspályák pesti udvarának átalakításáról.

Elérte azt, hogy lehetlenné tette az alföld víz-
áradás által sújtott népének vasútépítés által munkát
adni; minek folytán nem maradt a kormánynak más
hátra, mint az inségsújtotta megyéknek kölcsönöket
nyújtani.

18. A munkás-stryi vasútról.
19. A temesvár-orsovai vasútról.
20. A kikinda-páncsovai vasútról.
21. A győr-sopron-ebenfurthi vasútról.
22. A vojtek-bogsáni vasútról.
23. A sopron-pozsony-lundenburgi vasútról.
24. A mező-túr-mezőhegyesi vasútról.
25. A csáktornya-ivaneczi vasútról.
26. A zimony-pest-budai vasútról.
27. A zimony-ogulini vasútról.
28. Az eszék-gradiskai vasútról.
29. A buda-esztergom-jásznai vasútról.
30. Az alföldi és zimony-ogulini vasút összeköttetéséről (összesen
308½ mföldnyi vasúttakról).
31. A tizedes súly- és mértékrendszerről.
32. A közös külügyministerium s az osztrák-magyar Lloyd-társulat
közt a tengeri postaszolgálat iránt kötött szerződésről.
33. A hajóépítés és felszerelésre szükséges tárgyak vámmentességéről.
34. A Portugalliával kötött kereskedelmi és hajózási szerződésről.
35. A vallás-szabadság gyakorlatáról.
36. A kisedóvodákról.
37. A középoktatásról.
38. A pesti egyetemről.
39. A kolosvári egyetem felállításáról.
40. A mű-egyetem újjászervezéséről.
41. A felnőttek oktatásáról.
42. A békebírákról.
43. A bérföldekről.
44. Az udvartelki birtokviszonyokról.
45. A telepítvényekről.
46. A törvényszékek illetőségéhez tartozó bűnvádi eljárás szabályo-
zásáról.
47. Az ország címerének meghatározásáról.
48. A felnőttek elemi oktatásáról.
49. Törvénykönyvek és kisebb törvények alkotásáról.
50. A vallásszabadságról.
51. Az államhivatalok és fizetések halmozásának beszüntetéséről.
52. Új adórendszer kidolgozásáról.

Elérte végre azt, hogy aki mindeddig nem volt magával tisztában az ellenzék félszeg és az országra nézve veszélyes politikája felett, ma már azon meggyőződésre jutott, hogy a Tiszapárt fennállása ellentétben áll Magyarország érdekeivel.

Az országgyűlés ily módon, mely oly szép remények közt indult meg s e remények nagy részét teljesítette is, egy országos botránnyal fejeztetett be, de a közönség azon biztos reményében, hogy e botrány sirkövévé fog válni a Tisza-pártnak.

Maga választotta magának e monumentumot. És szó sincs róla, jól kiválasztotta.

Néhány hét múlva a nemzet, mely már egyszer szentesítését adta a Deákpárt és kárhóztató ítéletet mondott az ellenzék politikájára, ismét hivatva lesz souverain szavával eldönteni a kérdést, valjon azon párt, mely Magyarországot újjáteremtette, vezesse-e ezentúl is az ország ügyeit, vagy pedig átadja azon

-
- 53. A kir. kisebb haszonvételek beszüntetéséről.
 - 54. A történelmi műemlékek és régiségek fenntartásáról.
 - 55. A szőlőváltásról szóló 1868: XIII. tcikk módosításáról.
 - 56. A hirlapok és nyomdák cautionja beszüntetéséről.
 - 57. A testi büntetés eltörléséről az iskolákban.
 - 58. Az úrbéri örökváltási 1868: XXXIII. tcikk módosításáról.
 - 59. A halálbüntetés eltörléséről.
 - 60. A Nagysomkúton felállítandó törvényszékről.
 - 61. Az italmérési jog megszüntetéséről.
 - 62—69. Magyarország részére öt fővasútvonal megállapításáról s egyéb csatornázás- és folyam-szabályozásról szóló nyolc törvényjavaslat.
 - 70. Némely szerzetek és zárdák eltörléséről.
 - 71. A nőknek egyenjogúsításáról.
 - 72. Törvényszék állításáról Dicsőszentmártonban.
 - 73. A hirlapbiztosíték eltörléséről.
 - 74. Az italmérési jog szabályozásáról.
 - 75. A választási visszaélések és vesztegetések megbüntetéséről.
 - 76. Törvényszék állításáról Rozsnyón.

ellenzéknek, melynek minden árnyalata kitűnően alkalmas hazánknak sírját megásni?

Két nagy párt viszi ügyét e napokban a nép ^{A pártok a választások előtt.} ítélőszéke elé: a Deákpárt és az ellenzék.

Ha a politikai pártokat a célok világos öntudata, az eszközök helyes megválasztása s a körülmények és emberek ügyes felhasználása szerint akarjuk osztályozni, úgy az ellenzék árnyalatai közt az első hely kétségkívül a nemzetiségi túlzóknak jut. A Mocsonyiak, Mileticsek és Pauliny-Tóthok célja: a foederalismus által a monarchiát nemzetiségi államokra feldarabolni, s ezáltal az illető részeket külföldi szláv szomszédaikkal leendő egyesülésre előkészíteni. Eszközüik e célra a 67-es dualistikus alkotmány feldúlása, mely egyetlen gátja monarchiánkban a foederalismusnak. S hogy a nemzetiségi izgatók ügyesen fel tudják használni a körülményeket, azon ma többé nem kételkedhetünk, midőn látjuk, hogy a „magyar“ ellenzék — akarva, nem akarva, az mindegy — teljes erejével segíti tolni a panslavismus szekerét, midőn a baloldal pártját fogja minden szláv és román törekvésnek, midőn Helfy oly képtelenségre vetemedik, hogy a magyar kormánytól, mert a horvát országgyűlésen nem bír majoritással, lemondást követel, midőn az ellenzék naponként jobban közeledik a nemzetiségekhez és Kossuth a cseheket dédelgeti Magyarország ellen. April 13-kán a Hon, Ellenőr s a román Albina jelentették olvasóiknak, hogy „a nemzetiségi és magyar ellenzék közt szembetűnő közeledés történt“, az erdélyi románok, kik a passivitással felhagynak, a baloldal részére állnak, — és a cseh lapok, midőn Kossuthot hazatérésre biztatják, a Zasztava, midőn a maga érdekében ugyanezt kívánja, a csehek s horvátok, midőn depu-

tatió által felszólítják Kossuthot, jöjjön haza és álljon a délszláv oppositiónak élére, — Magyarország fennállásának e kiengesztelhetlen ellenségei jól tudják mit cselekszenek, midőn a magyar oppositio diadalához kötik reményeiket!

A magyar
ellenzék.

Második helyen, — és március eleje óta csak e két részből áll az államjogi oppositio, — áll a szélsőballal egyesült baloldal. A baloldal mint párt nem lehetett maradandó, mert sohasem tudta mit akar. Egy része váltig azt hirdette, hogy közte és a Deákpárt közt nincs elvi különbség, másik része mindig azt hajtogatta, hogy közte és a szélsőbal közt nem léteznek elvi differenciák. Hogy mi végcélja azon férfiaknak, kik nem akartak forradalmat, de éveken át oly politikát követtek, melynek ez volt egyetlen logikája, nem tudta senki, s így megbocsátható lőn a közvéleménynek, hogy végre Tisza Kálmán pártvezérségének fenntartásában látta egyetlen célját a baloldálnak. És ez természetes volt. A baloldal minden idényben új programmot gyártott magának, és mire ment vele? A bihari program lejtő volt, melyen mindinkább legurult a szélsőbalhoz; és ma már Tisza és hívei meg is tértek Madarász kebelébe. April eleje óta a gyepől kiesett Tisza Kálmán kezéből. Ő és hívei a Csanádyak és Lázár Ádámok zászlaja alá álltak, a többi ment ki erre, ki arra. A józanabbak ma egymásután elhagyják a megfeneklett járművet. Tisza és hívei kézzel lábbal igyekeznek őket visszatartani, de hiába. Ivánka Imre nyíltan megtagadja a baloldal programját, de Csernátóny és Tisza kijelentik, hogy azért pártjukhoz tartozónak tekintik. A baloldali lapok anathemát mondörögnék mindazokra, kik az ellenzéki mamelukságot megunták. Hiába. A közönség napról-napra inkább

elitéli a tehetetlenség e pártját s végre megszólal Ghyczy is, hogy megadja pártjának a végső kegyelem-döfést. A baloldal legtudósabb embere, legjózanabb politikusa, a mély eszű Ghyczy, kit pártja kebelében az éretlenség, a szenvedély vagy rosszakarát másodrangú szerepre kárhoztatott, ki nem egyszer lesütött fővel, néma pirulással hallgatta vezértársának diktióit, ki az utolsó botrányban oly hatalmasan felszólalt a párt törzskara, Tisza, Vukovics, Várady s Mocsáry ellen, april 14-kén kijelentette, hogy többé meg nem választatja magát. Ghyczy neve kölcsönzé még a baloldalnak azon súlyt és tekintélyt, melylyel bírt. Távo-zása erkölcsi megsemmisülés e pártra nézve. Az ellen-zék megrémülten értesült első embere szándékáról, és búcsút járt hozzá, kikönyörögni tőle, hogy mondjon le róla. Meglehet, hogy a megszokás és a barátság tekintetei még rábírnák Ghyczyt, hogy megváltoztassa határozatát, de az tény marad, hogy Ghyczy kétség-beesett pártja jövője felett.

A baloldal vezéreit egyáltalán trakigus sors éri. A nemes Teleki László a halálban keresett menedéket. A mély eszű de folyton kétkedő Ghyczy három év óta ingadozik s már egyszer kapitulált. Az elkeseredett és gőgös Tisza beleöli magát a — szélsőbalba.

Nyugodjanak békével.

A Tiszapártnak már lejártak napjai. A választások alatt a „baloldaliak“ még fognak lármát ütni, fognak küzdeni egy helyt a szélsőbal ellen, másutt a nemzetiségekkel s szélsőballal egyesülten a Deákpárt ellen, — de a választási zaj hattyúdálát képezendi Tisza Kálmán pártvezéri dicsőségének.

Az államjogi ellenzéken kívül a baloldal némely ^{Reformpárt.} tagjai szabadelvű ellenzéket készülnék alkotni, s evégre

már megkísértették egy reformpárt alakítását. Theoriában szándékuk helyessége ellen nincs mit mondanunk. Öt év óta átkunk az volt, hogy az államjogi kérdések szolgáltak alapul pártjainknak, s ha 1867-ben a koronázás után „szabadelvű ellenzék“ alakult volna a képviselőházban, ma már a deákpárti politika még busásabb gyümölcsöket bírna felmutatni. De gyakorlatilag véve, a „reformpárt“ felesleges dolgot cselekszik, midőn a Deákpárton kívül foglal állást. Mert azon párt, mely öt év alatt összes államjogi viszonyainkat, tantügyünket, igazságszolgáltatási, közigazgatási rendszerünket stb. a kor szellemében reformálta, — azon párt, mely mindentűtt a modern állameszmék zászlaját lobogtatta és diadalra vitte, — mi egyéb e párt, mint reformpárt a szó legnemesebb értelmében?

A Deákpárt.

A Deákpárt a kiegyenlítés pártja Deák vezérlete alatt, — sem több sem kevesebb. Akik a kiegyezést elfogadják, hozzá tartoznak; s azon szabadelvű elemek, kik a korszerű haladás érdekeit lelkiön viselik, e párt kebelében találják meg azon tért, melyen képességeiket leghasznosabban, legnagyobb mérvben értékesíthetik a haza javára. Vannak e pártban conservatív elemek is, és ez természetes. Az ellenzék okozta, hogy az állami és társadalmi rend minden barátja, az őrülség és impotentia politikájának minden ellensége kötelességének érzi a Deákpárt államjogi politikáját támogatni. Ma, a márciusi botrány után nincs is többé szó conservatív vagy katolikus párt alakításáról. De azon pártban, melyet a 48 előtti reformmozgalom hősei alakítottak, melynek Eötvös és Andráshy, Horvát Boldizsár és Mihály, Lónyay és Gorove főszerepvívői, melynek vezére ma is Magyarország legnagyobb polgára, Deák Ferenc, — azon pártban az

oktalan conserváció érdekei nem játszanak s nem játszhatnak vezérszerepet. A XIX. században nem volt párt Magyarországon, mely oly szolgálatokat tett volna a szabadelvű haladás ügyének, mint a 48 előtti reformpárt, vagyis a mai Deákpárt; s ma nincs oly párt, melynek erősebb érzéke volna a haladás érdekei iránt, mint a Deákpártnak.

És ebben rejlik varázsereje. Ebben rejlik megfejtése azon találynak, miként tudott Magyarországon, e hálás földén az izgatásnak és álmításnak, párt, mely ellen az éretlenség és szenvedély öt év óta írtóháborút ví, nemcsak csorbitatlanul fennállni, de sőt napról napra számban és erkölcsi erőben gyarapodni?

Mert a legújabb megyei választások, s a hírek, melyeket e sorok írásakor a választási mozgalmak megindulról veszünk, az ország minden vidékein azon tényt constatálják, hogy a Deákpárt mindenütt terjeszkedik. Ma már van Deákpárt Biharban, Debrecenben, ma már a Deákpárt győzni fog nagy részében Pest megyének, — oly vidékeken, hol néhány év előtt még híre sem volt.

És ez az, ami biztos reményt önt belénk a nemzet jövője iránt.

Oly nép, mely ily viszonyok közt még habozni tudna, mely pártnak ítélje oda a győzelem pálmáját, — éretlenségéről vagy elaggottságáról győzné meg a világot.

A Deákpártnak nemcsak diadala, de tetemes megszaporodása a választások által ma már kétségtelen.

Nem veszélyeztetheti semmi, csak saját tagjainak indolentiája. De valjon szabad-e, lehet-e ezt feltennünk az ország értelmiségének színe-javáról?

E napokban Magyarország elvárja minden fiától, hogy kötelességét teljesítse.

A nép ítélni fog hűtlen tanácsosai felett és a Deákpártban diadalra segítő Magyarországi érdekeinek politikáját.

ÁTTEKINTÉS

Bevezetés.	1. lap.
I. (1865. ápril 16.—1866. okt.) A husvétii cikk. — Schmerling bukása. — A trónbeszéd. — Az első felirat. A 67-es bizottság kiküldése. — A márciusi leirat. — Második felirat. — A 15-ös albizottság munkálata. — A 66-iki háború. — Eredményei. — A conservatívek harca a 48-iki törvények ellen. — A conservatívek s a kiegyezés.	4. lap.
II. (1866. aug. — 1867. febr. 17.) Andrássy s Lónyay Bécsben. — B. Beust. — Novemberi leirat. — A conservatívek bukása. — Nézetkülönbség a közös ügyekben. — A baloldal elválása. — A közös ügyek kérdése. — A baloldal első különvéleménye. — A 67-es bizottmány. — Hadkiegészítési páteus. — Az alkotmány helyreállítása. — A ministerium. 21. lap.	
III. (1867. febr. — 1867. júl.) A kormány első teendői. — A sajtó felszabadulása. — Megyék helyreállítása. — A közöstudgyi javaslatok. — A pártok államjogi politikája. — Közöstudgyi viták. — Az 1867. XII. tvcikk. — Koronázás. — Amnestia. — A királyi pár adománya a honvédeknek. — Kossuth levele Deákhoz. — Tisza honvédségélyzési indítványa. — A baloldal eljárása. — A szélsőbal. — Nemzetiségek. — Megyei reakció. — Az ülésszak vége.	34. lap.
IV. (1867. júl. — 1867. dec.) Megyei mozgalom. — Kossuth manifestumai. — Váci levele. — A hevesi ügy. — A honvéd-egyletek. — Az új ülésszak. — Vasuti kölcsön. — Böszörményi póre. — A hányadtörvény. — Államadóssági törvény. — Kereskedelmi s vámszövetség Austriával. — Az ellenzék hatása. — Sajtója. — A közös kormány kineveztetése. — A száműzöttek hazatérése.	51. lap.
V. (1868. jan. — 1868. aug.) Szakadás a baloldalban. — Hon és Hazánk. — Az első delegációk. — Veres könyv. — Költségvetés 1868-ra. — Védelmi törvények. — Izgatás a honvédség ellen. — A baloldal eljárása. — A szélsőbal lázításai. — Spekuláció Kossuth nevével. — Az izgatás jelsszavai. — A félegyházi eset. — Nemzetiségi izgatások. — Demokratákörök. A baloldal magatartása. — Percel fellépése Kossuth ellen. — A közvélemény visszahatása. — Mária Valeria főhgnő születése.	66. lap.

VI. (1868. aug. — 1868. dec.) Úrbéri váltság. — Uzoratórvények eltörlése. — Erdélyi unio. — Törvénykezési rendtartás. — Nemzetiségi törvény. — Népoktatási törvény. — Horvát kiegyezés. — A fiumei kérdés. — József főhg kineveztetése. — A 69-iki budget. — Az új törvények hiányai. — A baloldal veszélyes hatása. — Vezérei. — A delegációba menés kérdése. — A baloldal ötödik programja. — Rablások. — Hevesi határozat. — A 68-iki pénzügyi kezelés eredményei. — Az országgyűlés befejezése. 87. lap.

VII. (1869. jan.—apr.) A kiegyezés jelentősége. — Oppositio a kiegyenlítés ellen. — Pártviszonyok. — Deákpárti programmok. — Az ellenzék egyesülése. — Az izgatás jelszavai. — Kihágások. — A pesti központi bizottság. — A választások eredményei. 112. lap.

VIII. (1869. apr.—dec.) A trónbeszéd. — Az országgyűlés feladatai. — Felirati javaslatok. — Az ellenzék s a reformok. — Igazságügyi reform. — Az Irányi-botrány. — A baloldal eljárása. — A hevesi ügy. — A baloldal helyzete. — Tisza Kálmán. — Az Ellenőr. — A delegációk. — Határőrvidéki ügy. — Fiumei ügy. — A kiegyezés gyümölcsei. — A pesti honvéd-tanostály. — Honvéd-zászló-szentelések. 131. lap.

IX. (1870. jan.—aug.) Költségvetés 1870-re. — Hollán Ernő. — Államszámvévszék. — Lónyay Bécsbe menetele. — Sorsjegykölcsön. — Megyereform. — Határőrvidék. — A honvédség fejlődése. — Önkénytes honvédsegélyzés. — Az ellenzék eljárása. — A baloldal belviszonyai. — Fiumei provisorium. 152. lap.

X. (1870. jul.—dec.) A francia-porosz háború. — Az országgyűlés nyilatkozatai. — Andrásy működése. — A pontusi kérdés. — Londoni conferencia. — A delegációk. — Az ellenzék magatartása. . . . 175. lap.

XI. (1870. dec. — 1871. jun.) Az 1871-iki budget. — Községi törvény. — Honvédelmi ügyek. — Nyáry Pál halála. — Eötvös halála. — Az új ministerek. — Horvát Boldizsár lemondása. — Gorove István. — Birósági székhelyek. — Az ellenzék magatartása. 190. lap.

XII. (1871. jun.—nov.) A Határőrvidék polgárosítása. — Megye-szervezés. — A delegációk. — Gastein és Salzburg. — A gödi csata. — A cseh kérdés Austriában. — Andrásy és a cseh ügy. — A cseh kérdés és az ellenzék. — A baloldal szlávbarát politikája. — Munkásmozgalom. — Az úrbéri törvények a felsőházban. — A főpapság oppositioja. — Beust elbocsátatása. — Andrásy külügyminister lesz 206. lap.

XIII. (1871. nov. — 1872. febr. 17.) Lónyay kineveztetése. — Budget 1872-re. — A baloldal szervezkedési kísérletei. — A nógrádi eset. — A szélsőbal országos értekezlete. — A baloldal bomlása. — 1872. febr. 17. — Öt év eredményei. 229. lap.

XIV. (1872. márc.—apr.) A választási törvény hiányai. — A kormány választási törvényjavaslata. — A parlamenti botrány. — A baloldal a szélsőbalhoz csatlakozik. — A baloldal országos értekezlete. — A botrány folytatása. — Eredményei. — A pártok a választások előtt. — A nemzeti-ségi ellenzék. — A magyar ellenzék. — Reformpárt. — Deákpárt. 244. lap.

20/13

(201)

3 2044 009 536 707

THE BORROWER WILL BE CHARGED
AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS
NOT RETURNED TO THE LIBRARY
ON OR BEFORE THE LAST DATE
STAMPED BELOW. NON-RECEIPT OF
OVERDUE NOTICES DOES NOT
EXEMPT THE BORROWER FROM
OVERDUE FEES.

CANCELLED

FEB 2 1991
FEB 14 1991

W

CANCELLED

SEP 6 1990
SEP 4 1990

